

**Stowarzyszenie
Dolina Pilicy**

Lokalna Strategia Rozwoju na lata 2014-2020

dla obszaru gmin: Aleksandrów, Czerniewice, Inowłódz, Lubochnia, Mniszków, Opoczno,
Poświętne, Rzeczyca, Sławno, Tomaszów Mazowiecki, Wielgomłyny
oraz obszaru miast i gmin: Przedbórz, Sulejów, Wolbórz,
a także gminy i miasta Drzewica

Tomaszów Mazowiecki 11.2017

I. Charakterystyka Lokalnej Grupy Działania (LGD) jako jednostki odpowiedzialnej za realizację Lokalnej Strategii Rozwoju (LSR)

I.1. Nazwa i status prawny LGD

Stowarzyszenie Dolina Pilicy jest Lokalną Grupą Działania posiadającą status prawny stowarzyszenia „specjalnego”, działającego na podstawie ustawy z dnia 7.03.2007 r. o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem EFRROW, utrzymanego przepisami ustawy z dn. 20.02.2015 r. o rozwoju lokalnym z udziałem lokalnej społeczności (RLKS). Podstawę prawną jego działania stanowi ponadto:

- 1) ustawa Prawo o stowarzyszeniach (Dz. U. 1989 Nr 20, poz. 104 z późn. zm.),
- 2) ustawa z dnia 20.02.2015 r. o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020 (Dz. U. 2015 poz. 349, z późn. zm.),
- 3) Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1303/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. ustanawiające wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności, Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich oraz Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz ustanawiające przepisy ogólne dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności i Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 1083/2006 (Dz. Urz. L 347/320 z 20.12.2013),
- 4) Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1305/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) i uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 1698/2005 (Dz. Urz. UE L 347/487 z 20.12.2013),
- 5) Rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 24 września 2015 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach poddziałania „Wsparcie na wdrażanie operacji w ramach strategii rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność” objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 (Dz.U. 2015r. poz. 1570 z późn. zm.),
- 6) własny statut i inne przepisy prawa regulujące szczegółowo procesy wdrażania LSR.

I.2. Obszar działania LGD

Obszar wdrażania LSR z funduszem wiodącym PROW na l. 2014-2020, dotyczy gmin i miast poniżej 20 tys. mieszkańców ulokowanych w dolinie środkowego biegu Pilicy. Jest spójny geograficznie, stosunkowo jednorodny swoim niezwykle bogatym potencjałem przyrodniczym i krajobrazowym, a także nadającym niepowtarzalny charakter regionalnym dorobkiem kultury opoczyńskiej. Obejmuje następujące gminy (tabela I.1.):

Tabela I.1. Cechy charakterystyczne obszaru działania LGD Dolina Pilicy na dzień 31.12.2013 r.

Lp.	Wyszczególnienie	Obszar [km ²]	Liczba mieszkańców	Liczba sołectw
1.	Gmina Aleksandrów	144	4 391	32
2.	Gmina Czerniewice	128	5 172	30
3.	Gmina i Miasto Drzewica	118	10 815	17
4.	Gmina Inowłódz	98	3 900	10
5.	Gmina Lubochnia	131	7 190	21
6.	Gmina Mniszków	124	4 705	29
7.	Gmina Opoczno (bez miasta Opoczno)	166	13 011	34
8.	Gmina Poświętne	141	3 313	15
9.	Miasto i Gmina Przedbórz	190	7 371	28
10.	Gmina Rzeszyca	109	4 761	18
11.	Gmina Sławno	129	7 538	33
12.	Miasto i Gmina Sulejów	188	16 280	25
13.	Gmina Tomaszów Mazowiecki	150	10 772	24
14.	Gmina Wielgomłyny	123	4 772	18
15.	Miasto i Gmina Wolbórz	152	7 800	22
Obszar LGD		2 091	111 791	356

Źródło danych: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Rysunek 1. Mapa obszaru LGD

Źródło danych: opracowanie własne.

I.3. Potencjał LGD

I.3.1. Opis sposobu powstania i doświadczenie LGD

Proces budowy partnerstwa mającego na celu działanie na rzecz rozwoju obszarów wiejskich, w tym podnoszenie jakości życia lokalnych mieszkańców, został zapoczątkowany pod koniec 2005 r. na obszarze gm. Inowłódz i gm. Tomaszów Maz. w następstwie wspólnej inicjatywy ze strony tych samorządów oraz liderów lokalnych organizacji pozarządowych.

Na początek, korzystając z eksperckiej pomocy pracowników CDR w Krakowie pod kierunkiem Fundacji Programów Pomocy dla Rolnictwa FAPA, został zrealizowany w ramach I schematu Pilotażowego Programu Leader + na l. 2004-2006 projekt „Wsparcie tworzenia LGD i opracowywanie ZSRW w Dolinie Pilicy”. W efekcie powstała Lokalna Grupa Działania, która pod nazwą Stowarzyszenie Dolina Pilicy uzyskała wpis do KRS w dniu 26.05.2006 r. Miejszem budowy partnerstwa, przekazywania wiedzy dot. zasad funkcjonowania Programu LEADER od samego początku były zebrania wiejskie. To tu w zasadzie została uformowana trójsektorowa delegacja, a w niej pełna, dobrowolna reprezentacja obszaru, zatwierdzona na I Walnym Zebraniu Członków, które zdecydowało również o formie prawnej LGD jako stowarzyszenie, uchwaliło statut, wybrało zarząd i komisję rewizyjną. W następstwie, dysponując zgłoszonymi w czasie zebrań postulatami mieszkańców, liderzy tej grupy opracowali ZSRW, która stanowiła warunek przystąpienia stowarzyszenia do realizacji projektu „Pilica, rzeka która łączy” w II schemacie PPL+. I było to pierwsze doświadczenie praktycznego wdrażania Programu Leader, wówczas jeszcze w postaci programu ogólnokrajowego, pod opieką FAPY.

Przygotowując się do zmian zasad funkcjonowania Leader'a, przejmowanego przez urzędy marszałkowskie w układzie regionalnym, WZC Stowarzyszenia w dniu 3.08.2008 r. zatwierdziło, prócz poszerzenia obszaru działania o 4 dodatkowe gminy (Wolbórz, Sulejów, Lubochnia, Mniszków), zmiany dostosowujące LGD do ustawy z 7.03.2007 r. o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem EFRROW (nowy statut, wybór organu decyzyjnego). Przyjęto również nową LSR na lata 2009-2015. W konsekwencji dalszego stopniowego przystępowania w 2010 r. nowych gmin (Aleksandrów, Przedbórz, Sławno i Opoczno), ostatecznie proces wdrażania LSR w ramach PROW na l. 2007-2013 objął obszar zamieszkały przez ponad 82 tys. osób w obrębie 10 gmin położonych w dolinie środkowego biegu Pilicy i jej dopływów. Każdorazowo towarzyszyły temu informacyjne zebrania wiejskie, spotkania z radami gmin, sołtysami, przedsiębiorcami. Każdorazowo zmiany te wymuszały opracowanie nowej LSR modyfikowanej o potencjał i nowe zakresy problemowe gmin dochodzących, zmienione wskaźniki do osiągnięcia. Równocześnie powiększyła się reprezentacja w partnerstwie o przedstawicieli tych gmin. 28.02.2013 r. WZC w następstwie udziału w dodatkowym naborze środków, zatwierdziło zmiany Strategii w obrębie celów szczegółowych, wskutek zaś ciągłej analizy procesu jej wdrażania – wprowadzono dalsze aktualizacje jej wskaźników.

W 2015 r., praktycznie już po zamknięciu PROW na l. 2007-2013, do LGD Dolina Pilicy przystąpiła gmina Wielgomłyny oraz gminy Czerniewice, Rzeczyca, Poświętne (działające dotąd w LGD „Tradycja, Kultura, Rozwój”), a także gmina i miasto Drzewica (dotąd w LGD „Nad Drzewiczką”).

Przedstawiony zatem w wielkim skrócie proces budowy partnerstwa LGD Dolina Pilicy świadczy o jego ciągłości i konsekwencji w budowaniu społecznego kapitału i podnoszeniu jakości życia lokalnych mieszkańców.

Oczywistością jest, że nieprzerwany udział w dotychczasowych procedurach wdrażania Programu Leader przysparzał nam ogromny bagaż nabywanych doświadczeń, edukował kadrę mającą zająć w przyszłości miejsce animatora tego procesu.

Rezultatem realizacji projektu „Wsparcie tworzenia LGD i opracowania ZSROW w Dolinie Pilicy” w ramach I schematu PPL+ na lata 2004-2006, prócz nabywania pierwszych doświadczeń z innowacyjnością podejścia Leader, było utworzenie i zarejestrowanie w KRS trójsektorowego partnerstwa, opracowanie własnej strategii oraz opracowanie i złożenie wniosku do projektu „Pilica, rzeka która łączy”. Jego efektem z kolei było m.in. wykonanie dokumentacji dla infrastruktury turystycznej na obszarze LGD, oznakowanie szlaków, zakup regionalnych rekwizytów, opracowania promocyjne, ale nade wszystko w różnej formie szkolenia oraz spotkania informacyjne z mieszkańcami.

Po regionalizacji Leader’a, pozytywnej weryfikacji składu partnerstwa uzupełnionego o nowych reprezentantów z gmin rozszerzających obszar jego działania oraz wyborze organu decyzyjnego – Rady Stowarzyszenia, opracowaniu nowej LSR, Stowarzyszenie Dolina Pilicy w 2009 r. zawarło z Marszałkiem Województwa Łódzkiego umowę ramową na wdrażanie tej strategii w ramach PROW na lata 2007-2013. Od tego momentu LGD stanęło w nowej roli animatora tego procesu, jednocześnie współoceniającego operacje potencjalnych beneficjentów, których realizacja miała warunkować zmianę poziomu życia tutejszych mieszkańców.

Zatem rezultat starań LGD Dolina Pilicy wynikał przede wszystkim z realizacji konkretnych operacji składanych w ramach wdrażania LSR na l. 2007-2013, a dotyczących 3 celów głównych wynikających z diagnozy obszaru:

1. Rozwój turystyki poprzez wykorzystanie zasobów przyrodniczo – krajobrazowych oraz dziedzictwa kulturowego jako podstawy poprawy jakości życia mieszkańców.
2. Ochrona środowiska oraz wspieranie inicjatyw ekologicznych podstawą do zachowania i poprawy stanu posiadanych zasobów.
3. Poprawa jakości życia mieszkańców poprzez rozwój sfery społeczno-gospodarczej.

A oto przykłady tych operacji z uwzględnieniem osiągniętych wskaźników ilościowych:

Tabela I.2. Przykłady zrealizowanych operacji z uwzględnieniem osiągniętych wskaźników ilościowych

Nazwa	Ilość
Zagospodarowane turystycznie tereny wokół zbiorników wodnych	8
Wytyczenie, oznakowanie szlaków turystycznych (w km)	131,1
Tworzenie i rozwój podmiotów świadczących usługi rekreacyjno- turystyczne.	6
Rozwój agroturystyki	1
Tworzenie i rozwój produktu turystycznego	2
Tworzenie i rozwój punktów informacji turystycznego	4
Organizacja imprez promujących dziedzictwo historyczno- kulturowe regionu	16
Budowa, odnawianie , rewitalizacja obiektów dziedzictwa kulturowego	6
Zakup eksponatów, materiałów i narzędzi służących przedsięwzięciom związanym z kultywowaniem tradycji społeczności lokalnych lub tradycyjnych zawodów	20
Upowszechnianie wiedzy o obszarze LGD, w tym promocja lokalnego produktu turystycznego (materiały promocyjne, promocja zespołów ludowych, udział w wystawach, targach, promocja produktu turystycznego)	114
Szkolenia z zakresu ekologii, wykorzystania odnawialnych źródeł energii	13
Działania promujące lub inwestycje obejmujące wykorzystanie odnawialnych źródeł energii – liczba podmiotów promujących lub wykorzystujące technologie związane z odnawialnymi źródłami energii	2
Inwestycje i działania promocyjne w zakresie gospodarki odpadami	35
Szkolenia podnoszące wiedzę i kompetencje mieszkańców LGD.	172
Usługi informacyjno- doradcze – ilość osób korzystających z usług	156
Tworzenie nowych lub utrzymywanie miejsc pracy oraz rozszerzenie działalności gospodarstw rolnych w kierunku działalności nierolniczej na obszarach wiejskich	18
Budowa, przebudowa, remont lub wyposażenie obiektów użyteczności społecznej.	67
Organizacja imprez integrujących lokalną społeczność	33
Inwestycje mające na celu zwiększenie integracji lokalnych społeczności	26

Źródło danych: opracowanie własne.

Wnioski zawarte w niezależnym opracowaniu „Badanie ewaluacyjne LSR na lata 2009-2015 i LGD Stowarzyszenie Dolina Pilicy” jednoznacznie wskazują, iż prowadzone przez LGD działania, związane

przede wszystkim z wdrażaniem LSR w ramach PROW na l. 2007-2013 poprzez realizację operacji wspartych środkami będącymi w dyspozycji Stowarzyszenia, miały duży wpływ na rozwój tego obszaru, znaczący wzrost jego aktywności. W płaszczyźnie materialnej wybudowano wiele obiektów użyteczności społecznej, obiektów sportowych, placów zabaw, rewitalizowano obiekty dziedzictwa kulturowego, zwiększyła się dostępność do szlaków turystycznych, powstały nowe miejsca pracy. Znacząco zwiększyła się liczba wydarzeń kulturalnych promujących regionalne dziedzictwo, przywołujących tożsamość tutejszych mieszkańców, ale również dotyczących obszarów ekologicznych, wpływających na stopniową zmianę postaw wobec zagrożeń środowiskowych.

W ostatecznym bilansie wdrażania LSR, prowadzony permanentnie proces animacji, podtrzymywania aktywności mieszkańców, oparty na rozwiniętej, ogólnie dostępnej infrastrukturze społecznej i materialnej, znacząco wpłynął na rozwój społecznego kapitału. Będzie on nieodzowny, wręcz warunkujący skuteczność wdrażania strategii w PROW 2014-2020.

I.3.2. Reprezentatywność LGD

Stowarzyszenie Dolina Pilicy działające jako Lokalna Grupa Działania, zgodnie z obowiązującym Statutem Stowarzyszenia, może mieć członków zwyczajnych i wspierających. Na dzień 28.12.2015 r. Stowarzyszenie liczy 174 członków zwyczajnych według podziału przedstawionego w tabeli poniżej.

Tabela I.3. Podział składu członków zwyczajnych ze względu na partnerstwo

Sektor publiczny – osoby prawne	Sektor społeczny	Sektor gospodarczy	Mieszkaniec obszaru LGD – osoby fizyczne	Osoby spoza obszaru LGD	Razem
15	30	30	84	15	174

Źródło danych: opracowanie własne.

Ponadto Stowarzyszenie Zamek Kazimierzowski oraz Fundacja Wspierania Inicjatyw Sea Scouts są członkami wspierającymi.

Jest to partnerstwo dynamiczne, skupiające w sobie różnorodny przekrój wielu podmiotów z poszczególnych sektorów. Obok przedstawicieli 15 samorządów, sektor społeczny stanowi stosunkowo reprezentatywny dla tego obszaru zakres problemowy. Wśród przedstawicieli w różnym stopniu sformalizowanych grup jest 14 reprezentantów KGW, 5 organizacji OSP, 5 sołectw, 6 lokalnych stowarzyszeń,. Bardzo zróżnicowaną branżowo grupę stanowią przedsiębiorcy (budownictwo, transport, produkcja solarna, gastronomia, reklama, rachunkowość, handel, chemia, edukacja, noclegi, rekreacja, usługi tartaczne, lekarskie, wspomagające rolnictwo, rolnicy, produkcja spożywcza). Uzupełnieniem obrazu partnerstwa jest obecność lokalnych mieszkańców, reprezentujących bardzo szeroki rozrzut zawodowy, uczestniczących w różnych grupach interesu, ale także identyfikujących się, czy wręcz związanych z grupami defaworyzowanymi. A zatem kształt tego partnerstwa, różne miejsca zajmowane przez jego poszczególnych uczestników, chociażby na lokalnym rynku pracy, czy w dostępie do publicznych lokalnych dóbr, wpływa na cele i wskaźniki realizacji niniejszej strategii. Konfrontując je z wnioskami z diagnozy obszaru, analizy SWOT, obliguje przede wszystkim do działań na rzecz poprawy zatrudnienia i tworzenia miejsc pracy, przeciwdziałania ubóstwu i wykluczeniu społecznemu, tworzenia przesłanek rozwoju ekonomii społecznej.

Jednym z problemów lokalnego rynku pracy są niskie, bądź niedostosowane do niego kwalifikacje osób bezrobotnych. Zatem istotne, a wręcz konieczne mogą okazać się usługi edukacyjne tj. szkolenia, warsztaty. Przywracanie tych osób do wymogów lokalnego rynku pracy jest bardzo często skomplikowanym, trudnym procesem, wymagającym nie tylko podnoszenia kwalifikacji, ale przede wszystkim zmiany ich mentalności, gotowości do podejmowania wyzwań, mobilizacji, wiary w swoje umiejętności. Działania te LGD będzie prowadziło wspólnie z 4 Powiatowymi Urzędami Pracy w Tomaszowie Maz., Opocznie, Piotrkowie Tryb., Radomsku zgodnie z podpisanymi z tymi urzędami porozumieniami obejmującymi zarówno szczegółowe zakresy szkoleń oraz pełne doradztwo zawodowe.

Walcząc z ubóstwem i wykluczeniem nie sposób pominąć działań stymulujących wzrost gospodarczy, w następstwie również przyrost zatrudnienia, przy szczególnym uwrażliwieniu na trudną sytuację grup defaworyzowanych. Ważnym elementem przeciwdziałania tym problemom jest stworzenie warunków do wspierania rozwoju ekonomii społecznej (poszukiwanie partnerów, premiowanie operacji dotyczących kierunkowych działań), w tym usług świadczonych w interesie ogólnym poprzez rozwój przedsiębiorczości społecznej i innych form przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu oraz rozwój współpracy instytucjonalnej w tym zakresie. LGD może wspierać społeczności lokalne poprzez organizację warsztatów mających na celu budowanie lokalnych partnerstw i wsparcie zidentyfikowanych grup marginalizowanych, bazując na lokalnym potencjale w zakresie kultury, turystyki, obrzędów itp. Lokalne partnerstwa mogą być realizowane poprzez tworzenie spółdzielni socjalnych, w skład których będą wchodzić osoby zagrożone

marginalizacją ze względu na bezrobocie, niepełnosprawność czy chorobę psychiczną, również mające trudności w znalezieniu pracy. Praca w spółdzielniach socjalnych da im szansę na aktywizację społeczną i zawodową, integrację, podniesienie swoich kwalifikacji. Uwzględniając ponadto pewne powiązania występowania zjawisk patologicznych w obrębie tych grup, LGD zakłada możliwość współpracy z podmiotami zajmującymi się problematyką uzależnień, w tym terapią w tym zakresie.

Starając się pozytywnie wpływać na sytuację bytu środowisk najuboższych, LGD w miarę swoich możliwości będzie uczestniczyć w dostosowaniu publicznej infrastruktury do współczesnych potrzeb na szczególnie zaniedbanych obszarach wiejskich. Rezultatem interwencji będzie włączenie społecznie marginalizowanych grup z obszarów zdegradowanych i peryferyjnych, jak również poprzez kompleksowe działania niwelowanie wszystkich zjawisk związanych z problemami społecznymi dotyczącymi danych obszarów. W ramach strategii wspierane będą m. in:

- przebudowa lub adaptacja zdegradowanych budynków i obiektów,
- zagospodarowanie lub zmiana zagospodarowania terenów i przestrzeni w celu przywrócenia lub nadania im nowych funkcji: społecznych, gospodarczych, edukacyjnych, kulturalnych lub rekreacyjnych.

W następstwie burzy mózgów przeprowadzonej podczas konsultacji społecznych, a także ankiet zdiagnozowano obecność na obszarze LGD następujących grup defaworyzowanych:

- ze względu na wykluczenie społeczne: dzieci i młodzież, osoby niepełnosprawne, seniorzy,
- ze względu na dostęp do rynku pracy: młodzież, kobiety powracające na rynek pracy po urlopie macierzyńskim/wychowawczym, osoby nieposiadające kwalifikacji zawodowych, doświadczenia zawodowego, bądź mające niski poziom wykształcenia, osoby powyżej 50 roku życia, niepełnosprawni, osoby opuszczające zakłady karne.

Działania informacyjne wykonywane na rzecz osób defaworyzowanych będą mieć charakter motywujący do podjęcia przez nich kroków w kierunku zatrudnienia. Działania skierowane do tej grupy to głównie spotkania informacyjne, warsztaty i szkolenia, a także komunikaty zachęcające do podjęcia aktywności, przekazywane w miejscach ogólnodostępnych, także współpraca LGD z PUP. W ramach budżetu stowarzyszenie przewidziało następujące działania z zakresu aktywizacji:

1. Techniki aktywnego poszukiwania pracy - współpraca z PUP - koszty na poziomie 2.500,00 zł.
2. Warsztaty tematyczne m.in.: artystyczne, kulinarne, komputerowe (nowe technologie) - koszty na poziomie 49.000,00 zł.
3. Szkolenia związane z ogłaszaniem konkursami na wsparcie projektów w ramach LSR – współpraca z PUP – koszty na poziomie 17.390,00 zł.

W ramach budżetu dot. grantów Stowarzyszenie przewidziało działania dla grup defaworyzowanych na poziomie 197.890, 00 zł.

Zgodnie z logiką zapisu ustawy z dn. 20 lutego 2015 r. o rozwoju lokalnym z udziałem lokalnej społeczności, LGD należy uznać jednoznacznie za ważny instrument wsparcia tego procesu. Dysponując w ramach swoich kompetencji narzędziami pomocy dla lokalnych inicjatyw, organizacja jej pracy winna być nakierowana na szeroką akcję informacyjną dotyczącą szczegółowych zasad pomocy, a jednocześnie bliski kontakt z mieszkańcami, lokalnymi liderami, organizacjami pozarządowymi, przedsiębiorcami, przyjmując rolę animatora zmian.

I.3.3. Poziom decyzyjny

Organem decyzyjnym Stowarzyszenia Dolina Pilicy jest Rada, składająca się z 15 członków, w tym: Przewodniczącego, dwóch Wiceprzewodniczących, Sekretarza i 11 pozostałych członków wybieranych i odwoływanych przez Walne Zebranie Członków. W skład Rady wchodzi reprezentanci sektora publicznego, społecznego, gospodarczego oraz mieszkańca (tab. nr I.4).

Tabela I.4. Podział składu Rady ze względu na reprezentację sektorów

Lp.	Sektor	Ilość osób	Udział %
1	Publiczny	3	20
2	Społeczny	6	40
3	Gospodarczy	5	33,33
4.	Mieszkaniec	1	6,67
Razem		15	100

Źródło danych: opracowanie własne.

Rada nie posiada w swoim składzie więcej niż 49 % członków z sektora publicznego ani z żadnej grupy interesu, zgodnie z art. 32 ust. 2 lit b rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady nr 1303/2013.

Ponadto co najmniej 50% głosów w decyzjach dotyczących wyboru musi pochodzić od partnerów niebędących instytucjami publicznymi na podstawie art. 34 ust. 3 lit b rozporządzenia Rady nr 1303/2013. Nie mogą też wystąpić między jej członkami reprezentującymi sektor społeczno-gospodarczy zależności służbowe z członkami reprezentującymi w Radzie sektor publiczny. Podstawą spełnienia ww. warunku będzie składane przez każdego z członków Rady oświadczenie o miejscu zatrudnienia. Potwierdzeniem reprezentacji poszczególnych członków Rady są dokumenty statutowe lub uchwały właściwych organów podmiotów uprawnionych do ich podjęcia. Osoby fizyczne będąc członkami Rady pełnić będą obowiązki osobiście, nie mogą przekazać swoich upoważnień osobom trzecim. Przed każdym posiedzeniem Rady będzie prowadzony rejestr interesów członków uwzględniający ich miejsce zatrudnienia oraz przynależność do jakiegokolwiek grupy interesu (organizacji, w której działają).

Członkowie Rady posiadają doświadczenie dotyczące realizacji projektów z zakresu rozwoju obszarów wiejskich współfinansowanych ze środków unijnych. Do wyłącznej kompetencji Rady należy wybór operacji, które mają być realizowane w ramach opracowanej przez Stowarzyszenie Lokalnej Strategii Rozwoju. Podczas głosowania nad wyborem projektu dotyczącego podmiotu reprezentowanego przez danego członka Rady, jest on zobowiązany do wyłączenia się z głosowania.

Członkowie Rady mają obowiązek uczestniczyć w każdym posiedzeniu Rady. W przypadku nieobecności, członek Rady ma obowiązek powiadomić Przewodniczącego Rady o tym fakcie oraz złożyć stosowne usprawiedliwienie w formie pisemnej. Uchylenie się członka Rady od uczestniczenia w jej pracach, przez co rozumienie się 3 nieusprawiedliwione nieobecności na posiedzeniach w roku, będzie podstawą do odwołania członka Rady z organu decyzyjnego i przeprowadzenia wyboru uzupełniającego na najbliższym Walnym Zebraniu Członków.

W związku z prowadzeniem oceny wniosków przez Radę w systemie online, każdy członek przed pierwszym posiedzeniem Rady połączonym z pierwszą oceną wniosków przejdzie szkolenie z systemu oceny wniosków. Szkolenie zostanie przeprowadzone przez firmę dostarczającą specjalistyczne oprogramowanie do oceny wniosków online. Szkolenie będzie dotyczyło parametrów oprogramowania, poruszania się w systemie online.

Program szkoleń dla członków Rady:

1. Zakres i zasady procedury oceny operacji - omówione zostaną zasady stosowania procedury oceny wniosków oraz dokładnie wszystkie etapy tej procedury, ze szczególnym uwzględnieniem tych, w których biorą udział członkowie Rady;
2. Odpowiedzialność prawna i odpowiedzialność społeczna - przedstawione zostaną kwestie prawne związane z udziałem w posiedzeniach Rady, obowiązkami i prawami członka Rady. Omówione zostaną również kwestie odpowiedzialności za rzetelny i sprawiedliwy wybór operacji.
3. Zasady prowadzenia rejestru interesów - omówiona zostanie procedura oraz zasady obowiązujące członków Rady w związku z sytuacją mogącą negatywnie wpływać na obiektywizm członka Rady.
4. Reguły stosowania kryteriów i oceny - przykłady wzorcowej oceny z uzasadnieniem zastosowanych kryteriów właściwie kierujących logiką interwencji.
5. Procedury i zasady rozpatrywania protestów - przedstawione zostaną zasady procedowania w przypadku braku zgody wnioskodawcy z ocenami na poszczególnych etapach weryfikacji wniosku oraz obowiązki członków Rady w procesie odwoławczym.
6. Szkolenie warsztatowe z obsługi systemu online do oceny wniosków - to praktyczne szkolenie z obsługi systemu online. Zastosowane zostaną zadania identyczne z praktycznymi realiami oceny operacji.

Podstawowy zakres szkoleń podnoszący wiarę i kompetencje organu decyzyjnego zostanie zrealizowany w okresie 2017 – 2019. Będą one dotyczyć w szczególności: rozumienia logiki interwencji zawartej w LSR, metodyki stosowania kryteriów oceny, umiejętności wnioskowania czy opis operacji we wniosku o przyznanie pomocy jest prawidłowy, a jej realizacja faktycznie przyczyni się do rozwiązywania problemów, usuwania ich przyczyn i osiągnięcia wskaźników.

Wiedza członków organu decyzyjnego w zakresie LSR będzie sprawdzana 2 razy w roku, raz na każde półrocze, w formie pisemnego testu egzaminacyjnego. Test będzie opracowywany i przeprowadzany przez komisję składającą się z 2 pracowników biura. Egzamin będzie zawierał ~~20~~ 10 pytań testowych. Maksymalna ilość punktów do uzyskania – ~~20~~ 10 pkt. Aby zaliczyć egzamin należy zdobyć co najmniej ~~15~~ 7 punktów. W przypadku nie zaliczenia testu, członek jest kierowany na szkolenie doskonalące w zakresie LSR.

Nad prawidłowością przebiegu procesu oceny i wyboru, poprawności dokumentacji oraz zgodności formalnej będzie czuwać komisja, która składać się będzie z 2 członków, wybieranych na początku posiedzenia Rady. Komisja będzie miała za zadanie również sprawdzać rozbieżność ocen wniosków członków Rady według zasad wskazanych w procedurach .

I.3.4. Zasady funkcjonowania LGD

Stowarzyszenie Dolina Pilicy działa zgodnie z podstawą prawną wskazaną w rozdziale I. 1 niniejszej LSR, natomiast w odniesieniu szczegółowym na podstawie przyjętych wewnętrznych dokumentów regulujących jego schemat organizacyjno- funkcjonalny. Wszystkie dokumenty wewnętrzne wprowadzone do obiegu przez Stowarzyszenie są zgodne z ustawą Prawo o stowarzyszeniach (Dz. U. 1989 r. Nr 20, poz. 104 z późn. zm.).

Władzami Stowarzyszenia są: Walne Zebranie, Rada (organ decyzyjny), Zarząd i Komisja Rewizyjna. Członkowie poszczególnych organów są wybierani spośród członków stowarzyszenia w głosowaniu przez Walne Zebranie Członków. Jedna osoba może wchodzić w skład tylko jednego z organów LGD. Kadencja wszystkich władz trwa cztery lata.

Podstawowym dokumentem jest Statut LGD Dolina Pilicy, akt prawny regulujący zadania, wewnętrzną organizację i sposób działania LGD. Statut określa procedurę powoływania i odwoływania członków oraz w/w organów Stowarzyszenia, a także zadania tych władz. Aktualna wersja Statutu została uchwalona dnia 28 grudnia 2015 r.

Dokumentem regulującym pracę organu decyzyjnego jest Regulamin Pracy Rady, czyli zbiór przepisów normujących zasady postępowania oraz pracy organu decyzyjnego.

Dokumentem regulującym pracę pracowników LGD odpowiedzialnych za bieżące wdrażanie zadań związanych z realizacją PROW jest Regulamin Pracy Biura. Jest to akt ustalający wewnętrzny porządek, organizację w biurze oraz określający prawa i obowiązki zarówno pracownika, jak i pracodawcy związane z procesem pracy.

Regulamin Walnego Zebrania Członków LGD jest zbiorem przepisów normujących zasady prowadzenia obrad, głosowania, podejmowania uchwał przez Walne Zgromadzenia Członków.

Dokumentem regulującym pracę Komisji Rewizyjnej jest Regulamin Pracy Komisji Rewizyjnej - zbiór przepisów normujących zasady postępowania oraz pracy członków Komisji.

Dokumentem regulującym pracę członków Zarządu odpowiedzialnych za bieżące zarządzanie LGD jest Regulamin Pracy Zarządu. To akt ustalający zasady postępowania oraz pracy jego członków.

Treść Statutu, a także Regulaminy Rady i Zarządu mogą być aktualizowane tylko przez Walne Zebranie Członków, natomiast Regulamin Pracy Biura jest opracowany i każdorazowo zatwierdzany przez Zarząd.

I.3.5. Potencjał ludzki LGD, a regulaminy organu decyzyjnego/zarządu/biura

W skład władz Stowarzyszenia wchodzi osoby posiadające kwalifikacje niezbędne do prawidłowej pracy Stowarzyszenia, a w przypadku organu decyzyjnego do oceny i wyboru wniosków. Członkowie Rady posiadają doświadczenie w zakresie realizacji operacji lub projektów z zakresu rozwoju obszarów wiejskich współfinansowanych ze środków pochodzących z budżetu Unii Europejskiej.

Dodatkowo pracownicy biura posiadają udokumentowaną wiedzę z zakresu rozwoju obszarów wiejskich i podejścia Leader. Regulamin Pracy Biura szczegółowo precyzuje kwestie dotyczące wymagań, zakresu obowiązków i uprawnień każdego pracownika biura.

W ramach środków przydzielonych z PROW na funkcjonowanie biura, wszyscy pracownicy LGD zobowiązani będą do świadczenia bezpłatnego doradztwa w zakresie możliwości pozyskania wsparcia na realizację przedsięwzięć w ramach wdrażania LSR. Podstawowym narzędziem kontroli świadczonych usług w tym zakresie, również drogą telefoniczną/mailową, będą karty doradztwa, obejmujące m.in. dane personale i teleadresowe potencjalnego beneficjenta, nr naboru, datę, miejsce, formę, przedmiot i rodzaj doradztwa oraz nazwa programu, w zakresie którego udzielono doradztwa. Na bazie pozyskanych w ten sposób danych prowadzony będzie przez pracowników biura wykaz doradztwa, zawierający rejestr udzielenia ~~pomocy-doradztwa~~, złożenia przez beneficjenta wniosku, **podpisania umowy** oraz otrzymania pomocy finansowej. Celem oceny efektywności doradztwa, do beneficjentów kierowane będą ankiety oceniające jakość świadczonych usług przez pracowników LGD. W przypadku doradztwa udzielanego telefonicznie, ww. ankiety **mogą być** kierowane **będą** także do beneficjentów, po wyrażeniu zgody na udział w badaniu wraz z podaniem adresu mailowego, umożliwiającego przesłanie formularza ankietowego.

Przy ocenie świadczonych usług uwzględniany będzie wskaźnik ilości wnioskodawców korzystających z doradztwa w stosunku do ilości osób korzystających z doradztwa w ramach danego naboru, z dodatkowym uwzględnieniem zakresów tematycznych świadczonej pomocy (tj. doradztwa przy przygotowywaniu wniosków o przyznanie pomocy czy też doradztwa w zakresie założeń programowych PROW). Z uwagi, iż część udzielanych przez pracowników biura LGD porad dotyczyć będzie jedynie zasad i możliwości aplikowania o środki w ramach PROW 2014-2020, wskaźnik efektywności świadczonego doradztwa mierzony będzie jako iloraz ilości wniosków pozytywnie ocenionych przez Radę, wspartych doradztwem do ilości udzielonych porad doradczych w zakresie przygotowania wniosków o przyznanie pomocy w ramach danego naboru. Na bazie danych pozyskanych od IW, mierzony będzie również wskaźnik ilości wypłat z wniosków wspartych doradztwem do ilości wniosków złożonych po uprzednim wsparciu doradczym, pozytywnie ocenionych przez Radę, mieszczących się w limicie dostępnej puli środków,

z uwzględnieniem dodatkowej ankietyzacji beneficjentów w przypadku braku wypłat, weryfikującej rzeczywiste przyczyny, trudności w uzyskaniu pomocy finansowej na realizację operacji.

II. Partycypacyjny charakter LSR

Mając na uwadze realizację zasady równości, a także możliwość uzyskania w trakcie konsultacji szerokiej, wielopłaszczyznowej wiedzy, niniejszy dokument został wypracowany w duchu dialogu obywatelskiego przy aktywnym udziale przedstawicieli 3 środowisk – sektora społecznego, gospodarczego oraz publicznego, wywodzących się z terenu działania Stowarzyszenia Dolina Pilicy.

Celem zapewnienia oddolnego charakteru LSR, zagwarantowania udziału społeczności lokalnej w procesie jej tworzenia, na terenie każdej z 15 członkowskich gmin LGD, zorganizowano w terminie 10-24.09.2015 r., w dwóch blokach godzinowych 13.00 i 16.00, konsultacje społeczne. Na terenie gminy Opoczno, poza wstępnie zaplanowanym i przeprowadzonym w dn. 15.09.2015 r. spotkaniem, na wniosek zgłoszony przez lokalną społeczność, odbyło się 24.09.2015 r. dodatkowe zebranie.

Zaproszenia do udziału w konsultacjach, rozpowszechniane za pośrednictwem strony internetowej Stowarzyszenia www.dolinapilicy.pl, stron internetowych urzędów gmin członkowskich, portalu społecznościowego Facebook oraz rozesłane drogą elektroniczną wg listy mailowej członków Stowarzyszenia, skierowane zostały do szerokiego grona mieszkańców obszaru, w tym: sołtysów, radnych gmin, przedstawicieli organizacji pozarządowych oraz grup nieformalnych, przedsiębiorców, rolników. Ponadto w przypadku gmin: Opoczno i Drzewica, informacje w niniejszym zakresie rozpropagowane zostały poprzez samorządowy informator sms, gwarantujący bardzo szeroki krąg odbiorców wiadomości. W efekcie, w konsultacjach społecznych przeprowadzonych na obszarze LGD wzięło udział 345 osób.

W/w konsultacje przybrały postać spotkań informacyjno-warsztatowych, podczas których uczestnikom została przedstawiona dotychczasowa działalność Stowarzyszenia, w tym osiągnięcia realizacji PROW na l. 2007-2013 oraz podstawowe założenia PROW na nowy okres programowania 2014-2020. Ich zadaniem było wypełnienie uprzednio przygotowanych arkuszy do analizy SWOT, wskazując co najmniej po jednym przykładzie mocnych i słabych strony swej gminy, a także szans i zagrożeń w zakresie jej przyszłego rozwoju. Celem zidentyfikowania planowanych do realizacji projektów, wśród uczestników została przeprowadzona „burza mózgów”. Umożliwiła ona poznanie ciekawych, często innowacyjnych lokalnych inicjatyw, wyznaczenie kluczowych do rozwiązania problemów, jak również wyłonienie grup defaworyzowanych. Ponadto uczestnicy zostali poproszeni o wypełnienie ankiet dotyczących oczekiwań społeczności lokalnej w zakresie kierunków rozwoju regionu, w tym zadeklarowanie chęci realizacji własnych operacji, czy też wskazanie istotnych, z punktu widzenia mieszkańców, obszarów tematycznych, pomocnych w konstruowaniu celów LSR i osiąganiu zakładanych wskaźników w procesie jej wdrażania.

Posiłkując się aplikacją firmy OMIKRON, w/w ankietę została również udostępniona szerszemu audytorium w formie e-ankiety (ankietowego badania on-line), upublicznionej na stronie internetowej Stowarzyszenia, jak również gmin członkowskich LGD. Dla każdej z jednostek, wygenerowany został odrębny link, umożliwiający nam, jako administratorom, śledzenie ilości napływających ankiet, charakterystykę grupy respondentów, propozycje kluczowych kierunków rozwoju oraz istotnych do rozwiązania problemów społecznych wraz ze wskazaniem grup wykluczonych.

Korzystając z elektronicznej drogi konsultacji, przygotowany został dodatkowo formularz inicjatywy lokalnej, dający możliwość zgłaszania pomysłów na inwestycje, wydarzenia, które poprzez realizację LSR na l. 2014-2020 mogłyby zostać sfinansowane. Niniejszy druk zamieszczony został na stronie internetowej LGD, jak również udostępniany podczas różnego rodzaju imprez, prowadzonych warsztatów. W wyniku rozpowszechnianych informacji, udało się zgromadzić 97 formularzy, co świadczy, iż kwestia rozwoju obszaru jest dla wielu mieszkańców bardzo istotna.

Ponadto, dla osób, które nie miały możliwości uczestniczenia w organizowanych przez nas konsultacjach społecznych na terenach poszczególnych gmin, zorganizowaliśmy „Dni Otwarte w LGD” w zakresie współtworzenia strategicznego dokumentu wyznaczającego kluczowe kierunki rozwoju Lokalnej Grupy Działania na lata 2014-2020. W każdy piątek, począwszy od 9 do 30 października 2015 r. włącznie, w godz. 12:00-15.00 w siedzibie LGD w Tomaszowie Maz., czekaliśmy na mieszkańców naszego obszaru, chętnych podzielić się z nami pomysłami na rozwój własnego biznesu, proponowanymi do realizacji przedsięwzięciami w kontekście szeroko pojętej poprawy jakości życia, a także propozycjami i uwagami dotyczącymi budowy lokalnej strategii.

Weryfikacja pozyskanych ze spotkań konsultacyjnych materiałów (ankiet, arkuszy do analizy SWOT) została wstępnie przeprowadzona przez pracowników biura Stowarzyszenia. Zbiorcze zestawienia uzyskanych w ten sposób danych poddano dalszej analizie prowadzonej przez powołany zespół roboczy składający się z członków zarządu, pracowników biura, przedstawicieli lokalnych społeczności, dobrowolnie zgłaszających (przy okazji organizowanych przez LGD szkoleń, wydarzeń promocyjnych) chęć pracy w niniejszej grupie. Wśród nich swoje miejsce mieli reprezentanci sektora społecznego, publicznego, gospodarczego oraz mieszkańcy tegoż obszaru. Poszczególnym członkom określiliśmy role oraz wyznacziliśmy zadania. Przed przystąpieniem do prac zapoznaliśmy ich z wynikami badań ewaluacyjnych

Stowarzyszenia Dolina Pilicy, przeprowadzonych przez niezależną firmę zewnętrzną w II kwartale 2015, w szczególności koncentrując uwagę na opinii społecznej nt. potrzeb i oczekiwań mieszkańców obszaru LGD w zakresie poprawy jakości życia i rozwoju obszarów wiejskich oraz rekomendacjach w kwestii modyfikacji struktur i procesów wdrażania LSR. Zespół poddał analizie zebrane formularze inicjatywy lokalnej, zestawienia zbiorcze z systematycznie napływających ankiet on-line, pozyskane w ramach akcji „dni otwartych” propozycje i uwagi, dokonując na ich bazie przyjęcia, bądź odrzucenia wniosków z konsultacji społecznych przeprowadzonych na terenie poszczególnych gmin członkowskich. Kolejnym etapem prac grupy było odniesienie przeprowadzonej w ramach spotkań analizy SWOT do diagnozy obszaru, wyznaczenie celów strategii, hierarchii ich ważności oraz opracowanie realnych wskaźników, stanowiących mierzalną ilustrację przewidywanych zmian. W oparciu o zgromadzone informacje dokonano także identyfikacji grup defaworyzowanych, scharakteryzowano sposób wyboru i oceny operacji oraz ustanawiania kryteriów ich wyboru. Następnie przystąpiono do opracowania planu działania określającego harmonogram osiągania poszczególnych wskaźników, a także planu komunikacji, a w nim m.in.: działań komunikacyjnych wraz ze wskazaniem celów, adresatów, angażowanych środków przekazu, zakładanych wskaźników ich realizacji i planowanych do osiągnięcia rezultatów, przy jednoczesnym sprecyzowaniu nakładów finansowych na powyższe działania. W tym zakresie powołany zespół posiłkował się również wynikami ww. badań ewaluacyjnych LGD (badania ankietowe mieszkańców obszaru LGD prowadzone techniką CATI), wskazujących m.in. najbardziej efektywne środki masowego przekazu w kwestii działań komunikacyjnych, ocenę rozpoznawalności marki LGD. W pracach grupy roboczej nad dokumentem został także uwzględniony opis zintegrowanego charakteru LSR, zasad i procedur jej ewaluacji oraz monitorowania. Zespół roboczy pracował również nad określeniem i podziałem budżetu na poszczególne lata i zakresy wsparcia. Końcowym etapem prac było przeanalizowanie LSR pod kątem spełnienia kryteriów kwalifikujących ją do strategicznej oceny oddziaływania na środowisko.

W zakresie opracowania zasad wyboru operacji i ustalenia kryteriów ich wyboru, zasad monitorowania i ewaluacji, prowadzone były również spotkania z członkami Zarządu LGD, bazując na ich wiedzy i doświadczeniu z wdrażania LSR w poprzednim okresie programowania. W kwestii ww. monitoringu i ewaluacji oraz planu komunikacyjnego opieraliśmy się także na wynikach badań przeprowadzonych za pośrednictwem ankiety on-line, udostępnionej dla ogółu mieszkańców obszaru na stronie internetowej LGD, jak również wystosowanej mailowo do członków Stowarzyszenia wg. posiadanej bazy danych.

Ponadto, w siedzibie LGD od poniedziałku do czwartku w godzinach 8.30-15.30 funkcjonował punkt konsultacyjny LSR. Za jego pośrednictwem przedstawiciele lokalnej społeczności mieli możliwość, na każdym etapie prac, zapoznać się z przygotowanymi opracowaniami, zgłaszać swoje pomysły, wносить uwagi – uczestniczyć w konsultowaniu rozstrzygnięć o znaczeniu strategicznym, czyli wpływać na kształt LSR. Informacje w tym zakresie rozpowszechnione zostały za pomocą stron internetowych: LGD oraz wszystkich gmin członkowskich. Punkt konsultacyjny umożliwił spełnienie jednego z kryteriów tzw. warunku oddolnego związanego z prowadzeniem prac nad LSR, wskazując na jego społeczny i otwarty charakter, który pozwolił włączyć się wszystkim zainteresowanym w proces budowy dokumentu strategicznego LGD.

Równoległe każdy z opracowanych, kluczowych rozdziałów LSR udostępniany był publicznie wraz z formularzem zgłaszania uwag, celem zebrania opinii od możliwie jak najszerszego grona interesariuszy. Informacje w tym zakresie przekazywane były za pośrednictwem strony www.dolinapilicy.pl. Na jej łamach publikowane były także wszelkie ogłoszenia oraz ankiety i formularze, stosowane w pracach nad LSR.

W ten sposób wspólnie wypracowana Lokalna Strategia Rozwoju została poddana opinii publicznej poprzez stronę internetową Stowarzyszenia, jak również podczas podsumowującego zebrania konsultacyjnego LSR w dn. 21.12.2015 r. Wszelkie, wniesione wówczas uwagi i sugestie zostały niezwłocznie uwzględnione w toku prac zespołu roboczego.

W celu ostatecznej weryfikacji, niniejsza Lokalna Strategia Rozwoju została przyjęta i tym samym zatwierdzona do wdrażania na lata 2014-2020 uchwałą Walnego Zebrania Członków Stowarzyszenia Dolina Pilicy w dn. 28.12.2015 r.

Po licznie odbytych konsultacjach, spotkaniach, rozpatrzeniach zebranych formularzy, ankiet, zgłaszanych wnioskach i uwagach, badaniach on-line, w toku prac trójsektorowej grupy roboczej, powstał jednolity i spójny dokument w postaci Lokalnej Strategii Rozwoju. Zgodnie z wynikami przeprowadzonej analizy wniosków pozyskanych z szerokiego wachlarza zastosowanych partycypacyjnych metod konsultacji, ujmując rozwój obszaru Lokalnej Grupy Działania w 2 celach głównych:

- obszar Dolina Pilicy rozwinęty pod względem turystycznym poprzez wykorzystanie zasobów przyrodniczo-krajobrazowych oraz dziedzictwa kulturowego jako podstawy poprawy jakości życia mieszkańców,
- zintegrowane, aktywne lokalne społeczności w tym poprzez włączenie społeczne, ograniczenie ubóstwa i rozwój gospodarczy z uwzględnieniem zasad ochrony środowiska i przeciwdziałania zmianom klimatu

wraz ze wskazaniem grup defaworyzowanych:

- ze względu na wykluczenie społeczne: dzieci i młodzież, osoby niepełnosprawne, seniorzy,

— ze względu na dostępność do rynku pracy: młodzież, kobiety powracające na rynek pracy po urlopie macierzyńskim/wychowawczym, osoby nieposiadające kwalifikacji zawodowych, doświadczenia zawodowego bądź mające niski poziom wykształcenia, osoby powyżej 50 roku życia, niepełnosprawni, osoby opuszczające zakłady karne objętych w w/w dokumencie szczególnym wsparciem.

Nad prawidłowością i merytoryczną stroną prac nad dokumentem czuwali eksperci z Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie o/Kraków, udzielając niezbędnych rad i wskazówek. Właściwymi autorami niniejszego opracowania są zaś sami mieszkańcy obszaru działania LGD zamieszkujący teren 15 gmin, położonych w południowo-wschodniej części regionu łódzkiego.

Tak wypracowany, przy pełnym i aktywnym udziale społeczności lokalnej, strategiczny dokument Stowarzyszenia, gwarantuje lepsze zrozumienie jej potrzeb, a co za tym idzie stwarza szansę na lepsze ich zaspokojenie poprzez trafniej określone cele i kierunki działania, precyzyjniej ujęte priorytety oraz optymalne rozdysponowanie budżetu, stwarzając tym samym więź współodpowiedzialności za wzajemnie uzgodniony program działania oraz chęć zaangażowania się lokalnej społeczności na rzecz jego upowszechniania, promocji i realizacji. Swą formą i sposobem ujęcia eksponuje podejście LEADER jako właściwe narzędzie do uzyskiwania najlepszych rezultatów w procesie wdrażania strategii.

Partycypacyjny charakter prac nad Lokalną Strategią Rozwoju przyjmuje się na etapach:

- monitoringu i oceny realizacji strategii,
- aktualizacji LSR,
- opracowania i zmian lokalnych kryteriów wyboru,

zakładając wykorzystanie m.in. wskazanych poniżej metod:

- ✓ organizacji spotkań o charakterze konsultacyjnym z lokalną społecznością,
- ✓ konsultacji on-line,
- ✓ przeprowadzania badań ankietowych,
- ✓ przeprowadzania wywiadów/sondaży w ramach prowadzonych działań komunikacyjnych,
- ✓ prac powoływanych grup roboczych,

przed dokonywaniem jakichkolwiek zmian w powyższych zakresach.

Zastosowanie partycypacyjnych metod konsultacji na poszczególnych, kluczowych etapach prac nad opracowaniem LSR przedstawia poniższa tabela.

Tabela II.1. Partycypacyjny charakter LSR

L P	Kluczowe etapy budowy LSR	Opis zastosowanych partycypacyjnych metod konsultacji na każdym kluczowym etapie prac nad opracowaniem LSR					
		Metoda 1	Metoda 2	Metoda 3	Metoda 4	Metoda 5	Metoda 6
1.	Diagnoza i analiza SWOT	Konsultacje społeczne na terenie gmin członkowskich LGD	Badania ankietowe	Akcja „Dni Otwarte w LGD”	Praca zespołu roboczego ds. opracowania LSR	Formularz zgłaszania uwag do udostępnianych publicznie rozdziałów	
2.	Określanie celów i wskaźników w odniesieniu do opracowania LSR oraz opracowanie planu działania	Formularz inicjatywy lokalnej	Konsultacje społeczne na terenie gmin członkowskich LGD	Badania ankietowe	Akcja „Dni Otwarte w LGD”	Praca zespołu roboczego ds. opracowania LSR	Formularz zgłaszania uwag do udostępnianych publicznie rozdziałów
3.	Opracowanie zasad wyboru operacji i ustalania kryteriów wyboru	Praca zespołu roboczego ds. opracowania LSR	Punkt konsultacyjny LSR	Formularz zgłaszania uwag do udostępnianych publicznie rozdziałów	Spotkania robocze z członkami Zarządu (zapewniającymi trójsektorową reprezentatywność)	Zebranie konsultacyjne LSR	

4.	Opracowanie zasad monitorowania i ewaluacji	Praca zespołu roboczego ds. opracowania LSR	Spotkania robocze z członkami Zarządu (zapewniającymi trójsektorową reprezentatywność)	Punkt konsultacyjny LSR	Ankieta on-line	Formularz zgłaszania uwag do udostępnianych publicznie rozdziałów	Zebranie konsultacyjne LSR
5.	Przygotowanie planu komunikacyjnego w odniesieniu do realizacji LSR	Badanie ewaluacyjne przeprowadzone wśród lokalnej społeczności w II kwartale 2015 (badania ankietowe techniką CATI)	Praca zespołu roboczego ds. opracowania LSR	Punkt konsultacyjny LSR	Ankieta on-line	Formularz zgłaszania uwag do udostępnianych publicznie rozdziałów	Zebranie konsultacyjne LSR

Źródło danych: opracowanie własne.

III. Diagnoza - opis obszaru i ludności

III.1. Określenie grup szczególnie istotnych z punktu widzenia realizacji LSR oraz problemów i obszarów interwencji odnoszących się do tych grup

Defaworyzacja obejmuje coraz liczniejsze grupy społeczne. Zjawisko to obniża możliwość w pełni korzystania z życia społecznego, a także zawodowego. Defaworyzacja społeczna skutkuje poczuciem dyskryminacji, bezradności, utratą poczucia własnej godności i wartości, a także apatią, co niekorzystnie wpływa na psychikę i samopoczucie osób ją doświadczających. Na obszarze LGD Dolina Pilicy w wyniku badania ankietowego prowadzonego od 8 września 2015 r., a także podczas konsultacji społecznych zdiagnozowano występowanie **4 grup narażonych najbardziej na wykluczenie: osoby pozostające poza rynkiem pracy (szerzej opisane w rozdziale III.3.1), dzieci i młodzież, seniorzy oraz osoby niepełnosprawne.** W badaniu tym wzięło udział 639 osób.

Wobec **dzieci i młodzieży** (przyjmując uproszczone kryterium biologiczne – wiek: dzieci do 12 r.ż., młodzież 18 - 25 r.ż.), zauważono brak, bądź niezadowalającą ofertę zajęć pozalekcyjnych, wypełniających czas wolny, a także rozwijających pasje. Współcześnie osoby młode większość czasu spędzają przed komputerem, zamykając się w wirtualnym świecie gier, bądź komunikując z rówieśnikami na portalach społecznościowych, ograniczając tym samym swoje zainteresowania tak bardzo, że ciężko przyciągnąć ich uwagę czymś innym. Wpływa to także na budowanie ich osobowości - brak przyzwyczajenia do robienia czegoś dodatkowego wywołuje niechęć i lenistwo. Należałoby wyciągnąć je z domu i pokazać, że czas wolny można spędzać w aktywny sposób. Ponadto region ten jest silnie związany z tradycją opoczyńską, a biorąc pod uwagę odpływ ludzi młodych istnieje zagrożenie, że tradycje te zaginą. Dlatego należałoby powziąć działania, aby pobudzić wśród nich zainteresowanie swoim regionem oraz kulturą.

Z uwagi na występujący na obszarze regres społeczny (starzejące się społeczeństwo), **seniorzy** (w uproszczeniu przyjmując osoby 50+) są grupą niezwykle istotną. Głównym problemem ich defaworyzacji na obszarze działania Stowarzyszenia Dolina Pilicy jest niska aktywność, której podłoża należy dopatrywać się w uwarunkowaniach społecznych. Jednym z nich jest brak integracji międzypokoleniowej, jak również wśród samych seniorów, ze względu np. na zły stan zdrowia czy pogorszenie samodzielności, ale również śmierć znajomych bądź rodziny. Wiąże się to z kolejnym powodem jakim są bariery architektoniczne czy komunikacyjne takie jak brak ławek, wysokie krawężniki, rzadkie kursy autobusów, przez co osoby te rzadziej wychodzą z domu. Istotną barierą jest również brak liderów, animatorów, którzy swoją postawą byłiby w stanie wspierać i aktywizować innych. Kolejnym powodem są problemy ze zrozumieniem procedur administracyjnych, a te z kolei mogą się wiązać z barierą jaką jest cyfryzacja. Większość osób starszych z uwagi na trudności z obsługą nie korzysta z nowoczesnych technologii, do których należy np. internet, co również jest przyczyną utrudnionej komunikacji z młodszym pokoleniem ze względu na sferę językową - osoby starsze nie rozumieją wielu określeń jakich używają osoby młodsze.

W związku z powyższym zaprogramowaliśmy liczne działania służące pobudzeniu, uaktywnieniu seniorów takie jak, m.in.:

- działania umożliwiające integrację międzypokoleniową i wewnątrzpokoleniową (imprezy, warsztaty),
- animatorzy osób starszych,
- kursy komputerowe,
- wizyty studyjne,
- warsztaty służące przygotowaniu wniosków/ projektów służących inicjatywom lokalnym (m.in. granty),
- kampanie edukacyjne/ szkolenia

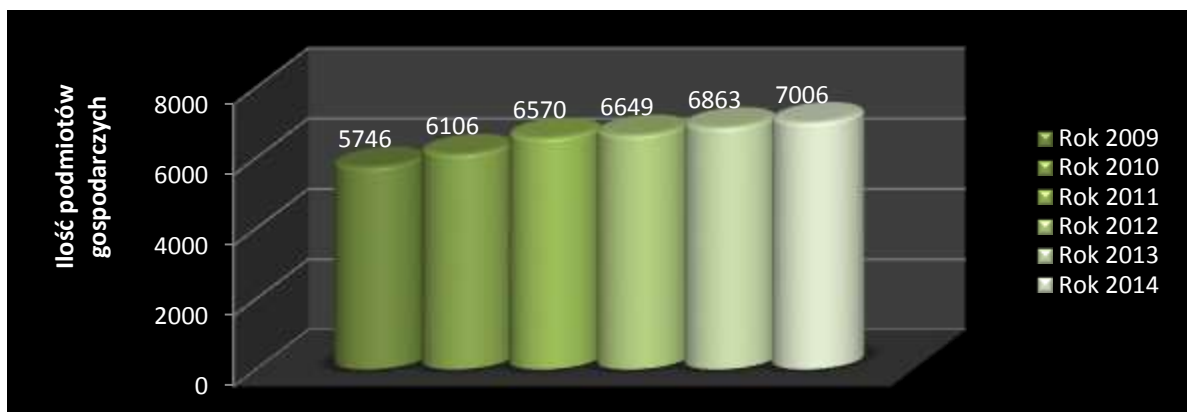
Marginalizowaną grupą są także **osoby niepełnosprawne** w obszarze związanym z ich udziałem w życiu społecznym. Osoby te napotykać na wiele barier zarówno od strony związanej z ich przemieszczaniem się (architektoniczne), jak i wynikających z negatywnych postaw innych ludzi. Kwestie wynikające z utrudnień architektonicznych wiążą się z dostępnością dla osób niepełnosprawnych do różnego rodzaju miejsc, m.in. ośrodków kultury, a co za tym idzie z ich nieobecnością. Brakuje tutaj również świetlic środowiskowych. Przeszkody te należałoby wyeliminować, jednak często jest to bariera nie do przejścia. Z kolei łatwiej będzie wpłynąć na kontakty interpersonalne, na wykreowanie przyjaznej postawy wśród osób sprawnych. Będzie to możliwe dzięki różnego rodzaju działaniom integracyjnym.

Przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu stało się także jednym z priorytetów dla obszaru LGD. W ramach **celu szczegółowego II.2. „Aktywizacja i włączenie w życie społeczne”** zaprogramowano **przedsięwzięcie II.2.3. dedykowane dla grup defaworyzowanych. Dodatkowo w kryteriach wyboru operacji będą premiowane działania na rzecz właśnie tych grup.**

III.2. Charakterystyka gospodarki/ przedsiębiorczości (w tym przedsiębiorczości społecznej), branż z potencjałem rozwojowym (informacja o branżach gospodarki mających kluczowe znaczenie dla rozwoju obszaru)

Na obszarze, którego dotyczy niniejsza strategia funkcjonuje 7 006 podmiotów gospodarczych (stan na dzień 31.12.2014 r.).

Wykres III.1. Ilość podmiotów gospodarczych zarejestrowanych na obszarze Stowarzyszenia Dolina Pilicy w latach 2009-2014

Źródło danych: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Jak widać na powyższym wykresie z roku na rok wzrasta liczba przedsiębiorstw działających na obszarze Stowarzyszenia Dolina Pilicy. W 2014 r. zarejestrowano ok. 22%- wy wzrost firm, w stosunku do roku 2009. Wzrost ten nie jest jednak odczuwalny wśród społeczności lokalnej, która **problem niedostatecznej ilości miejsc pracy upatruje w braku dużych zakładów pracy, a także mikroprzedsiębiorstw oraz w małej liczbie inwestorów wskazując to jako słabą stronę obszaru.** Z kolei potencjalni, a także obecni inwestorzy odczuwają bariery prawno-ekonomiczne w zakresie zakładania firm, a także rozwoju przedsiębiorczości co jest postrzegane jako zagrożenie dla rynku pracy. Dzięki funduszom PROW 2014 - 2020 przeznaczonym na wdrażanie lokalnych strategii rozwoju, w których połowa budżetu ma być przeznaczona na tworzenie, bądź utrzymanie miejsc pracy, ograniczenia te od strony ekonomicznej mogłyby zostać w znaczącym stopniu złagodzone, a co za tym idzie, wpłynie to na zmniejszenie bezrobocia.

Tabela III.1. Podmioty gospodarcze na obszarze działania LGD

Gminy	Ogółem	Sektor publiczny	Sektor prywatny
Aleksandrów	182	11	171
Czerniewice	306	11	295
Drzewica	589	24	565
Inowlódz	288	11	277
Lubochnia	503	15	488

Mniszków	254	10	244
Opoczno (bez miasta Opoczno)	625	25	600
Poświętne	193	9	184
Przedbórz	584	25	559
Rzeczyca	232	7	225
Sławno	303	20	283
Sulejów	1 264	27	1 237
Tomaszów Mazowiecki	928	18	910
Wielgomłynny	228	11	217
Wolbórz	527	23	504
Obszar LGD	7 006	247	6 759

Źródło danych: opracowanie własne na podstawie danych GUS (stan na 2014 r.).

Działalność gospodarcza firm w większości zorientowana jest na zaspokajanie potrzeb w zakresie produkcji i usług na rynku lokalnym. **Mocną stroną jest również brak uciążliwego przemysłu.** Z przeprowadzonej analizy wynika, że kluczowymi dziedzinami dla rozwoju tego obszaru są następujące branże:

– Handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych	1979 podmiotów
– Budownictwo	1089 podmiotów
– Przetwórstwo przemysłowe	899 podmiotów
– Transport i gospodarka magazynowa	417 podmiotów
– Pozostała działalność usługowa	417 podmiotów
– pozostałe branże	2205 podmiotów

Tabela III.2. Dane dotyczące dochodu podatkowego

Średni dochód podatkowy na 1 mieszkańca gmin obszaru objętego LSR (zł)	958,10
Średni dochód podatkowy na 1 mieszkańca dla województwa łódzkiego (zł)	1 322,40

Źródło danych: opracowanie własne na podstawie danych Ministerstwa Finansów (dane za 2013 r.).

Analizując średni dochód podatkowy na 1 mieszkańca gmin obszaru objętego LSR, trzeba zauważyć, że jest on niższy niż średni dochód dla województwa.

Na terenie LGD Dolina Pilicy funkcjonuje 24 535 gospodarstw rolnych, a liczba osób zatrudnionych w rolnictwie wynosi 10 979. Struktura rolnictwa na tym obszarze jest stosunkowo jednolita, gdyż we wszystkich gminach występuje duża ilość małych gospodarstw (do 5 ha). Średnia powierzchnia gospodarstw wynosi: 5,43 ha.

Są to zatem gospodarstwa w przeważającej ilości niskotowarowe, bez wyraźnie ukierunkowanej produktywności, niskonakładowe z przestarzałym parkiem maszynowym. O ich niskiej efektywności, pogarszanej słabą globalną koniunkturą rynku rolnego, obok nadmiernego rozdrobnienia, decyduje przede wszystkim słaba jakość gleb w regionie. Dominują gleby lekkie, utworzone z piasków słabo gliniastych, utwory bielicoziemne klasy IV, V i VI. Nieco lepsze ziemie występują w północnej części regionu (gminy: Wolbórz, Lubochnia), w północno – wschodniej części obszaru gm. Opoczno oraz w obrębie środkowo-wschodnich sołectw gm. Sławno (Kunice, Gawrony, Wygnanów, Grażowice, Prymusowa Wola, Psary). Analiza ekonomiczna wskazuje, że tylko na terenach o dobrych glebach powinna być kontynuowana funkcja rolnictwa jako wiodąca, natomiast rozwój pozostałych terenów winien być ukierunkowany na ich pozarolniczy charakter, w tym zwiększenie lesistości i rozwój gospodarstw ekologicznych. Mimo to we wszystkich gminach obszaru LGD Stowarzyszenie Dolina Pilicy nadal rolnictwo jest dominującą płaszczyzną aktywności gospodarczej jego mieszkańców. Chociaż coraz wyraźniej zaznacza się tendencja poszukiwania alternatywnych źródeł dochodów z tradycyjnych dotąd gospodarstw rolnych, a jednocześnie przy nasilającym się procesie zmian socjologicznych, wieś coraz częściej staje się miejscem rozbudowy strefy mieszkalnej i rekreacyjnej, niekoniecznie związanej z rozwojem produkcji rolnej. Ziemia, zwłaszcza ta o niskiej bonitacji, nabywa wartości bardziej jako działki siedliskowe.

Na obszarze brakuje przedsiębiorczości społecznej. Nie funkcjonują tu ani spółdzielnie socjalne, ani centra integracji społecznej, niewiele też jest organizacji pozarządowych prowadzących działalność gospodarczą.

Bardzo ciekawym uzupełnieniem wychodzącym naprzeciw problemom lokalnego przetwarzania żywności, mogłyby stać się inkubatory przetwórstwa lokalnego udostępnione w sposób legalny lokalnym producentom chcącym przetwarzać posiadane produkty rolne, w tym lokalnym rolnikom przetwarzającym produkty z własnego gospodarstwa. Dzięki temu rolnik wystąpiłby w roli oferenta produktów spożywczych

ze wskazaną przez niego indywidualną recepturą, przy zastosowaniu bardzo krótkiego łańcucha dostaw do konsumenta. Jest to nowa szansa dla rozwoju małej przedsiębiorczości na obszarach wiejskich, w tym przetwórstwa lokalnego, produktów tradycyjnej regionalnej kuchni. W związku z tym w ramach **celu ogólnego II „Zintegrowane, aktywne lokalne społeczności w tym poprzez włączenie społeczne, ograniczenie ubóstwa i rozwój gospodarczy z uwzględnieniem zasad ochrony środowiska i przeciwdziałania zmianom klimatu”** a w nim celu szczegółowego II.1. „Rozwój przedsiębiorczości na obszarach wiejskich, w tym z wykorzystaniem rozwiązań innowacyjnych”, zaprogramowano przedsięwzięcie II.1.2 „Tworzenie lub rozwój inkubatorów przetwórstwa lokalnego”.

III.3. Opis rynku pracy

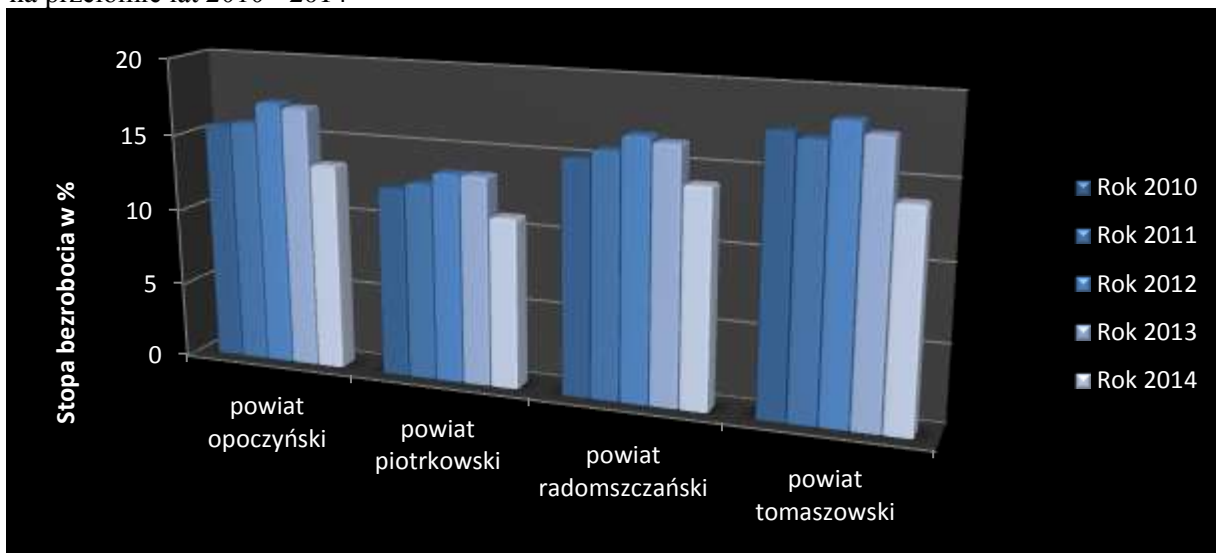
Liczba osób zatrudnionych wynosi 12 415 osób, z czego 5 956 stanowią mężczyźni, a 6 459 kobiety.

Liczba zarejestrowanych bezrobotnych ogółem na obszarze (GUS stan na 31.12.2014 r.) wynosi 4 921 osób, wśród tej liczby znajduje się 2 547 mężczyzn i 2 374 kobiet. Należy jednak pamiętać, że dane GUS-
nie uwzględniają osób zatrudnionych w mikroprzedsiębiorstwach. Jak widać liczba bezrobotnych kobiet jest porównywalna do bezrobotnych mężczyzn. Należy w tym miejscu zwrócić uwagę, iż w stosunku do roku 2013 bezrobocie zmniejszyło się o 22,05%. **Mimo, iż utrzymuje się tendencja spadkowa, niedostateczna liczba miejsc pracy wciąż jest głównym problemem i słabą stroną obszaru.** Koniecznym wydaje się także podejmowanie działań umożliwiających bezrobotnym m.in. podniesienie kwalifikacji zawodowych. Nie ma gminy, w której bezrobocie znacznie odstępowałoby od reszty, co wynika również ze spójności badanego obszaru, istniejących lokalnych podobieństw i problemów do rozwiązania. Pomimo dużego jeszcze przywiązania mieszkańców do ziemi, niezaprzeczalnym faktem jest skala emigracji zarobkowej, w tym wyjazdów za pracę do większych ośrodków miejskich lub za granicę, w szczególności ludzi młodych. Należałoby rozważyć trafność oferty edukacyjnej szkół pod kątem potrzeb rynku, a rozszerzenie form kształcenia mogłoby przyczynić się do podniesienia kwalifikacji zawodowych, a co za tym idzie do zmniejszenia bezrobocia, jak i pohamowania procesu emigracji zarobkowej.

Stopa bezrobocia dla gmin powiatu piotrkowskiego (Wolbórz, Sulejów, Aleksandrów) wynosi: 11,1%, dla powiatu tomaszowskiego (Czerniewice, Inowłódz, Lubochnia, Rzeczyca, Tomaszów Mazowiecki) 14,0%, powiatu opoczyńskiego (Drzewica, Mniszków, Opoczno, Poświętne, Sławno) 13,5% oraz powiatu radomszczańskiego (Przedbórz, Wielgomłyny) 14,1%. W trzech powiatach są to wartości wyższe w odniesieniu do województwa, gdzie stopa bezrobocia sięga 11,9%.

Stopa bezrobocia dla poszczególnych powiatów znacznie spadła w stosunku do roku 2010, co przedstawia następujący wykres.

Wykres III.2. Stopa bezrobocia dla poszczególnych powiatów Stowarzyszenia Dolina Pilicy na przełomie lat 2010 - 2014

Źródło danych: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Tworzenie miejsc pracy jest jednym z priorytetów niniejszej strategii. W ramach celu ogólnego II „Zintegrowane, aktywne lokalne społeczności w tym poprzez włączenie społeczne, ograniczenie ubóstwa i rozwój gospodarczy z uwzględnieniem zasad ochrony środowiska i przeciwdziałania zmianom klimatu” zaprogramowano cel szczegółowy II.1. „Rozwój przedsiębiorczości na obszarach wiejskich, w tym z wykorzystaniem rozwiązań innowacyjnych”, a w ramach niego przedsięwzięcie II.1.1 „Podejmowanie lub rozwój działalności gospodarczej”.

III.3.1. Grupy pozostające poza rynkiem pracy

Brak pracy jest bardzo trudnym problemem z jakim borykają się mieszkańcy obszaru LGD, biorąc przy tym pod uwagę brak siły ssącej ze strony obecnej na tym obszarze niezbyt efektywnej produkcji rolnej (słaba jakość gruntów, rozdrobnione, niskotowarowe i niedoinwestowane gospodarstwa). Jedną z grup pozostająca poza rynkiem pracy jest **młodzież**. Młodzi ludzie nie są dostatecznie przygotowani przez szkoły, aby mogli stać się pracownikami. Bardzo często nie są w stanie sprecyzować w jakim charakterze chcieliby pracować, jaki rodzaj pracy wykonywać, zważywszy na niezwykle destrukcyjną okoliczność, dotyczącą znacznego regresu szkolnictwa zawodowego w kraju. Szukając pracy natykają się na wiele przeszkód związanych z brakiem umiejętności i doświadczenia, a także z wymaganiami pracodawców. Już w szkole powinni rozwijać swoje kompetencje interpersonalne, umiejętności w zakresie komunikowania się z ludźmi, czy planowania i organizacji pracy, które są tak niezbędne. Nakłada się na to jeszcze specyfika obszaru, gdzie dostępność do edukacji i miejsc pracy są nader ograniczone.

Również w niekorzystnej sytuacji znajdują się **kobiety, powracające na rynek pracy po urlopie macierzyńskim/wychowawczym**. Często, nie mogąc podjąć zatrudnienia korzystają ze wsparcia pomocy społecznej, która w naszej rzeczywistości jest wręcz symboliczna. Ze względu na nowe obowiązki rodzinne są one mniej mobilne i dyspozycyjne, co staje w oczywistej sprzeczności do oczekiwań pracodawców. Ich czas pracy często podporządkowany jest pracy żłobków, przedszkoli, co w przypadku braku prawa jazdy, korzystania z komunikacji publicznej, jeszcze bardziej wyostreza problem. Niesprzyjającą okolicznością może być także zwiększona absencja pracownika w przypadku choroby dziecka, czy niemożliwość odbywania podróży służbowych poza standardowymi godzinami pracy. Dłuższa przerwa w miejscu pracy może też powodować pozbawienie nabytych wcześniej umiejętności, kwalifikacji zawodowych. Niekorzystne dla sytuacji kobiety w tym względzie są następstwa wynikające z nadal często pokutującego stereotypu dotyczącego podziału ról, wedle którego miejscem aktywności kobiety winien być dom, natomiast obowiązkiem mężczyzny jest jego utrzymanie.

Grupę szczególnie zagrożoną na rynku pracy tworzą **osoby nieposiadające kwalifikacji zawodowych, doświadczenia zawodowego bądź mające niski poziom wykształcenia**. Problemem jest tutaj brak motywacji, osoby te są bierne w poszukiwaniu pracy i niezainteresowane w ogóle wykonywaniem jakiegokolwiek pracy zarobkowej, a nastawione jedynie na korzystanie z pomocy społecznej. Należy podkreślić, iż często okres w jakim pozostają poza pracą jest dość długi, powodując tym samym „przedawnienie” ich umiejętności, zmniejszając jednocześnie prawdopodobieństwo jej znalezienia.

Kolejną grupą posiadającą problem z uzyskaniem zatrudnienia są **osoby powyżej 50 roku życia**, będące w wieku przedemerytalnym. Są oni oporni na przekwalifikowanie się, co stanowi duży problem ze względu na niedostosowanie ich umiejętności do aktualnego zapotrzebowania na rynku pracy, a także brak, bądź niedostateczną znajomość nowoczesnych technologii. Dla pracodawców problemem jest również ich pogarszający się stan zdrowia oraz sprawność psychomotoryczna. Wśród tej grupy większy problem ze znalezieniem pracy posiadają **kobiety**, często stereotypowo postrzegane przez pracodawców za mniej wydajne, mało elastyczne i niezdolne do dalszego rozwoju zawodowego.

Niepełnosprawni oraz długotrwale lub ciężko chorzy często nie mają możliwości podjęcia zatrudnienia. Postrzegani są przez pracodawców jako mniej wartościowi, mniej wydajni i przynoszący mniejsze zyski niż ich zdrowi koledzy, ze względu na chociażby skrócony wymiar godzin pracy. Problemem jest także dostosowanie stanowiska pracy pod te osoby. Mogłoby to zostać zminimalizowane poprzez upowszechnienie elastycznych form zatrudnienia i umożliwienie osobom niepełnosprawnym pracy w domu.

Osoby opuszczające zakłady karne posiadają trudności adaptacyjne w lokalnym środowisku, jak również w znalezieniu zatrudnienia z powodu karalności. Są one dyskryminowane przez pracodawców z uwagi na kryminalną przeszłość. Jest to związane z lękiem, spowodowanym niemożnością oceniania, w jaki sposób będzie się zachowywać były skazany w miejscu pracy. Obawiają się czy wysiłki związane z wyszkoleniem pracownika i przygotowaniem go do wykonywania pracy nie zostaną zmarnowane w sytuacji ponownego wyroku.

W ramach lokalnych kryteriów wyboru dla operacji związanych z rozwojem przedsiębiorczości premiovane będą działania ukierunkowane dla grup pozostających poza rynkiem pracy.

Dodatkowo aby przeciwdziałać wykluczeniu w tej kwestii dla wszystkich tych grup będą organizowane szkolenia podnoszące kompetencje i dostosowujące je pod potrzeby obecnego rynku pracy. Dla osób, które w ramach podejmowania, bądź rozwijania działalności gospodarczej chciałyby podnieść swoje bądź swojego pracownika kompetencje zaprogramowano przedsięwzięcie **II.1.3 „Podnoszenie kompetencji w ramach podejmowania lub rozwijania działalności gospodarczej” w ramach celu szczegółowego II.1 „Rozwój przedsiębiorczości na obszarach wiejskich, w tym z wykorzystaniem rozwiązań innowacyjnych”**. Ponadto zostały zawarte porozumienia z Urzędami Pracy z powiatów: opoczyńskiego, piotrkowskiego, radomszczańskiego i tomaszowskiego celem promocji działań związanych ze wsparciem osób bezrobotnych oraz pracodawców z gmin członkowskich Stowarzyszenia.

III.4. Przedstawienie działalności sektora społecznego

Organizacje działające na obszarze Stowarzyszenia Dolina Pilicy są niezwykle istotną częścią życia mieszkańców. Funkcjonuje tu 260 organizacji działających na rzecz społeczeństwa (w tym 115 kół gospodyń wiejskich i 36 zespołów folklorystycznych). W głównej mierze służą one zachowaniu lokalnej tradycji, rozwojowi kultury fizycznej i sportu, aktywizują osoby starsze. **Według mieszkańców stanowią one mocną stronę obszaru.** Liczba ta wciąż się powiększa, w porównaniu do roku 2008, gdzie było ich 155, odnotowano prawie 67 % przyrost ich liczby. Świadczy to o rozwijającym się kapitale społecznym.

We wszystkich lokalnych środowiskach regionu Stowarzyszenia Dolina Pilicy najwięcej aktywności twórczej, prospołecznych postaw, dbałości o regionalny dorobek przejawia się w działalności kół gospodyń wiejskich wszystkich 15 gmin, obok których najczęściej skupiają się tutejsze regionalne zespoły ludowe, kultywowana jest tradycyjna, regionalna kuchnia. To właśnie one, często w porozumieniu z Gminnymi Ośrodkami Kultury są organizatorami wielu imprez prezentujących lokalny dorobek, a także służących integracji społecznej.

Obszar Stowarzyszenia Dolina Pilicy jest niezwykle atrakcyjny całym bogactwem działających tu folklorystycznych zespołów – kapeli ludowych, zespołów śpiewaczych i tanecznych. Wg danych gmin członkowskich działa tu 36 zespołów. Niewątpliwie prym w tym dążeniu na wyżyny dźwierz od wielu już lat Reprezentacyjny Zespół Pieśni i Tańca Ziemi Opoczyńskiej „Tramblanka”. Wieloma prestiżowymi nagrodami i wyróżnieniami mogą poszczycić się m.in. „Sami Swoi”, „Cieblowianie”, „Smardzewianie” z gm. Tomaszów Maz., a także „Słowiki”, „Róża” z Gawron z gminy Sławno. Od kilku lat wyraźniej w to kreatywne współzawodnictwo włącza się młodzież szkolna, rozwijająca swoje pasje w twórczym pielęgnowaniu regionalnej spuścizny swoich rodziców, dziadków. Powstało tu i z dużym powodzeniem działa kilkanaście folklorystycznych zespołów dziecięcych, zdobywając sukcesy na wielu przeglądach, festiwalach, również rangi międzynarodowej. Biorąc pod uwagę bardzo wysoki poziom artystyczny, jaki reprezentują grupy, zarówno dziecięce, jak również złożone z osób dorosłych, nie zapominajmy, iż ważącą część tych sukcesów przychodzi, prócz pasji członków samych zespołów, wraz z umiejętnościami i ciężką pracą instruktorów muzycznych, choreografów tańca prowadzących je na co dzień.

Działają tutaj także liczne jednostki ochotniczych straży pożarnych realizując zadania na rzecz ochrony przeciwpożarowej oraz ratownictwa, ochrony ludności – zabezpieczając różnego rodzaju imprezy, a także prowadząc na szeroką skalę działania profilaktyczne skierowane głównie do młodzieży.

Od 2013 r. w ramach dodatkowego działania, nieobjętego umową z Marszałkiem Województwa Łódzkiego, wyszliśmy z finansowym wsparciem dla lokalnych inicjatyw zwanym „Granty Stowarzyszenia Dolina Pilicy”. Staraliśmy się, aby pomoc została skierowana do tych najbardziej oddolnych, często nieformalnych grup, które starając się brać sprawy w swoje ręce, nie mając często żadnych środków, mogły liczyć na sfinansowanie wartościowych, ważnych dla lokalnych mieszkańców przedsięwzięć. Stanowią one bardzo przyjazną formę pomocy, gdyż nie wymagają od beneficjentów żadnych finansowych wkładów.

Mając doświadczenia z poprzednich lat, **to właśnie dla wszystkich w/w organizacji, będziemy również kierować granty w ramach projektów grantowych poprzez cel szczegółowy II.2 „Aktywizacja i włączenie w życie społeczne” w ramach przedsięwzięcia II.2.1. „Wspieranie/ aktywizowanie organizacji pozarządowych, grup inicjatywnych, grup nieformalnych”.** Umożliwią one pomoc dla najbardziej oddolnych inicjatyw, włączając tym samym lokalną społeczność i przyczyniając się do zmniejszenia społecznej apatii.

Potencjał organizacji zostanie również wykorzystany podczas działalności promocyjnej obszaru, poprzez różnego rodzaju spotkania, wystawy, imprezy, targi, konkursy, warsztaty. To nieodzowny element tworzenia przyjaznej atmosfery dla korzystnych zmian, animowanych przez samych mieszkańców i z ich udziałem. Proces rozwoju obszaru poprzez Inicjatywę Leader jest bowiem szczególnie wrażliwy na udział w nim lokalnej społeczności. To od ich aktywności, kreatywności, zaangażowania we wspólne sprawy najbliższego otoczenia zależy skuteczność wdrażania niniejszej Strategii. Jakość i tempo tych przemian to również determinacja, ale połączona z wiedzą i dostępem do dobrych praktyk. Stąd w dalszym ciągu, w trosce o dobry klimat dla tworzenia społecznego kapitału, będziemy sprzyjać przedsięwzięciom **pobudzającym zaangażowanie mieszkańców dla oddolnych inicjatyw lokalnych, w tym wymiana doświadczeń, poznawanie dobrych praktyk, rozwój tożsamości - II.2.2.**

III.5. Wskazanie problemów społecznych, ze szczególnym uwzględnieniem problemów ubóstwa i wykluczenia społecznego oraz skali tych zjawisk

III.5.1. Potencjał demograficzny

Liczba ludności obszaru LGD Dolina Pilicy wynosi 111 791 mieszkańców (wg faktycznego miejsca zameldowania na dzień 31.12.2013 r.) i jest ona zdecydowanie większa od średniej liczby mieszkańców objętych LSR w latach 2007-2013 w województwie łódzkim - 47 869,35.

Do obszaru o najwyższej koncentracji ludności należy Gmina Drzewica (92 osób/ km²) oraz Gmina Sulejów (86 osób/ km²). Najslabiej zaludnione gminy to Poświętne (24 osoby/km²) i Aleksandrów (30 osób/km²).

Liczbę ludności w poszczególnych gminach przedstawia poniższa tabela.

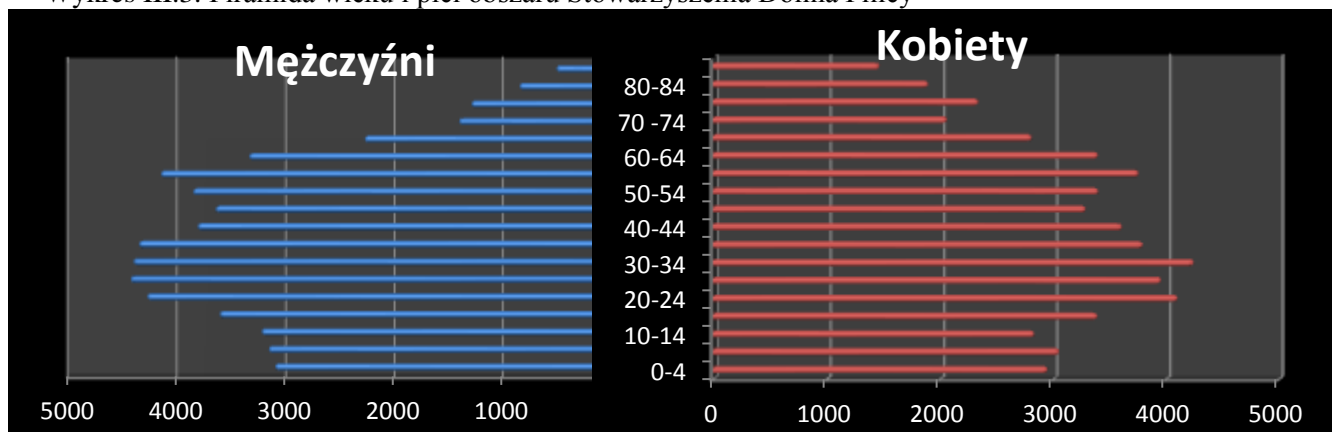
Tabela III.3. Liczba ludności wg płci i gęstość zaludnienia na obszarze działania LGD Stowarzyszenie Dolina Pilicy

Wyszczególnienie	Liczba ludności	Liczba kobiet	Liczba mężczyzn	Gęstość zaludnienia (os./km ²)
Gmina Aleksandrów	4 391	2 214	2 177	30,00
Gmina Czerniewice	5 172	2 564	2 608	40,00
Gmina i Miasto Drzewica	10 815	5 490	5 325	92,00
Gmina Inowlódz	3 900	2 025	1 875	40,00
Gmina Lubochnia	7 190	3 636	3 554	55,00
Gmina Mniszków	4 705	2 315	2 390	38,00
Gmina Opoczno (bez miasta Opoczno)	13 011	6 567	6 444	78,00
Gmina Poświętne	3 313	1 619	1 694	24,00
Miasto i Gmina Przedbórz	7 371	3 699	3 672	39,00
Gmina Rzeczyca	4 761	2 318	2 443	44,00
Gmina Sławno	7 538	3 780	3 758	58,00
Miasto i Gmina Sulejów	16 280	8 191	8 089	86,00
Gmina Tomaszów Mazowiecki	10 772	5 466	5 306	72,00
Gmina Wielgomłyny	4 772	2 328	2 444	39,00
Miasto i Gmina Wolbórz	7 800	3 942	3 858	51,00
Obszar LGD	111 791	56 154	55 637	52,40

Źródło danych: opracowanie własne na podstawie danych GUS (stan na dzień na 31.12.2013 r.).

Na terenie objętym LSR 49,77 % ludności to mężczyźni, natomiast kobiety stanowią 50,23 %. Jak widać na poniższym wykresie jednym z negatywnych zjawisk demograficznych jest występowanie populacji regresywnej i niżu demograficznego.

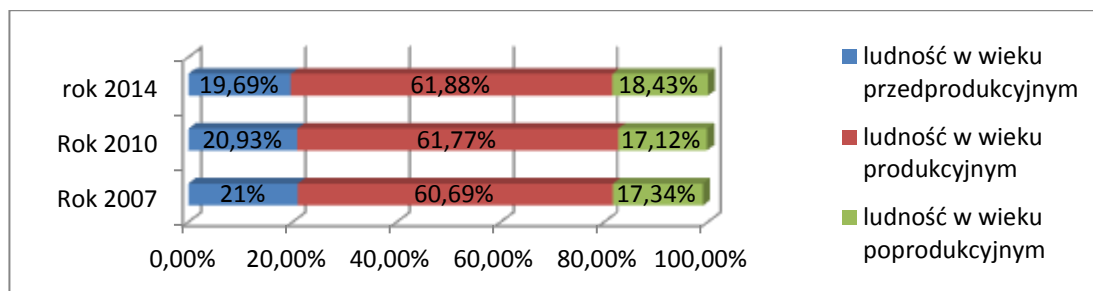
Wykres III.3. Piramida wieku i płci obszaru Stowarzyszenia Dolina Pilicy

Źródło danych: opracowanie własne na podstawie danych GUS (stan na 31.12.2013 r.).

O starzejącym się społeczeństwie świadczy ciągły spadek liczby ludności w wieku przedprodukcyjnym oraz wzrost w wieku poprodukcyjnym co jest widoczne na poniższym wykresie.

Wykres III.4. Struktura wiekowa na obszarze Stowarzyszenia Dolina Pilicy

Źródło danych: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Według danych strategii województwa łódzkiego proces ten będzie się pogłębiał. Trzeba spodziewać się wzrostu liczby osób w wieku 65+, będących w stanie niepełnosprawności. Sytuacja ta wiązać się będzie z większymi kosztami związanymi z opieką osób starszych i pomocą społeczną oraz wzrostem zapotrzebowania na usługi medyczno-opiekuńcze, a na rynku pracy będą poszukiwani pracownicy ochrony zdrowia i pomocy społecznej. Problem ten został dostrzeżony podczas konsultacji społecznych, a także wśród respondentów ankiety. Wskazywali oni na seniorów jako grupę defaworyzowaną.

Na niekorzystną sytuację demograficzną obszaru wpływają masowe migracje o charakterze zarobkowym, jak też w celach edukacyjnych, a także niski przyrost naturalny. Rynek pracy jest ograniczony i brakuje podmiotów oferujących miejsca pracy dla tutejszych mieszkańców, co powoduje nasilone migracje do miast, ale również poza granice kraju. Porównując rok 2007 z 2014 widać, iż saldo migracji znajduje się na poziomie ujemnym, co oznacza, że coraz więcej ludzi opuszcza obszar LGD, niż się na nim osiedla. Wiąże się to również z niskim przyrostem naturalnym, gdyż możliwość znalezienia pracy jest podłożem do podejmowania decyzji o założeniu rodziny. W roku 2014 odnotowano ujemny przyrost naturalny na 1000 osób wynoszący -31,4 osób [GUS]. Jak widać z przytoczonych danych zjawisko to nie układa się równomiernie dla całego obszaru.

Tabela III.4. Saldo migracji wewnętrznej i zewnętrznej

Wyszczególnienie	Saldo migracji 2007	Saldo migracji 2014
Gmina Aleksandrów	-37	3
Gmina Czerniewice	-14	-7
Gmina i Miasto Drzewica	-26	-37
Gmina Inowlódz	-15	10
Gmina Lubochnia	-2	-65
Gmina Mniszków	-18	3
Gmina Opoczno (bez miasta Opoczno)	2	12
Gmina Poświętne	-14	-22
Miasto i Gmina Przedbórz	-30	-32
Gmina Rzeczyca	-14	-13
Gmina Sławno	-50	18
Miasto i Gmina Sulejów	158	58
Gmina Tomaszów Mazowiecki	167	21
Gmina Wielgomłyny	-37	-11
Miasto i Gmina Wolbórz	-1	-2
Obszar LGD	69	-64

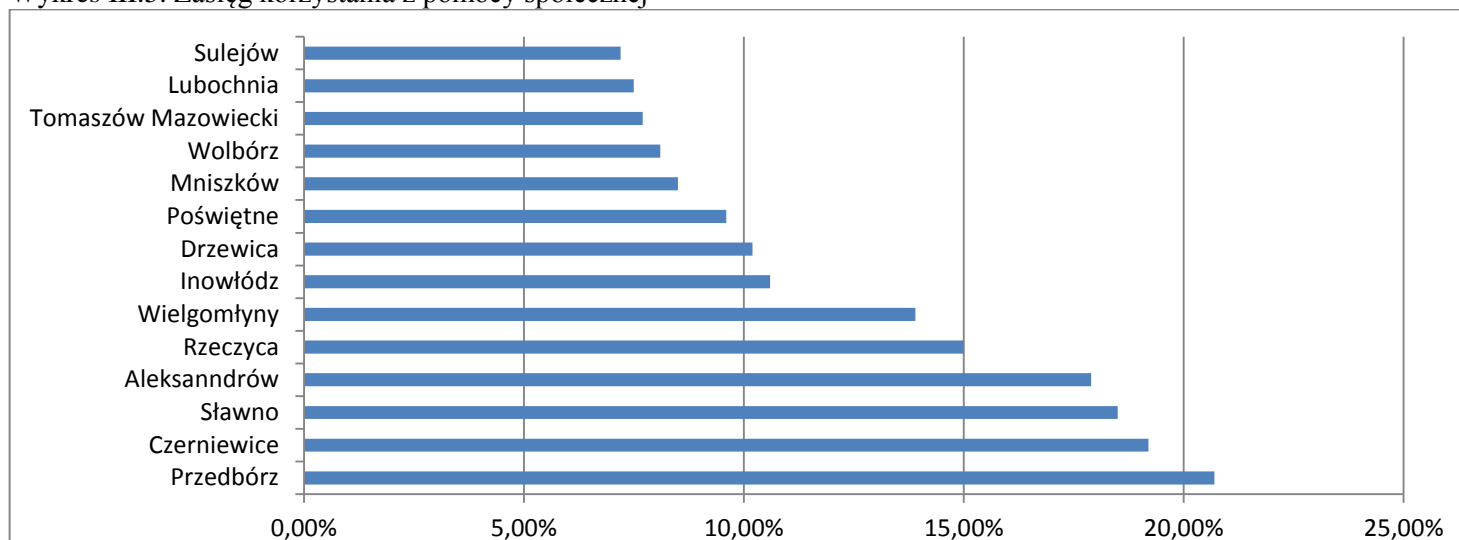
Źródło danych: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

III.5.2. Infrastruktura społeczna

Infrastrukturę społeczną na terenie LGD stanowią liczne placówki, które świadczą usługi zaspokajające potrzeby lokalnej społeczności.

Głównym problemem z jakim zmagają się społeczeństwo jest ubóstwo. Na obszarze LGD w każdej gminie działają ośrodki pomocy społecznej, które są jednostką organizacyjną gminy, powołaną do zadań z zakresu pomocy społecznej. Ich celem jest umożliwienie osobom i rodzinom przezwyciężanie trudnych sytuacji życiowych, których nie są one w stanie pokonać same. Rodzaj, forma i rozmiar świadczenia zależą od okoliczności uzasadniających udzielenie pomocy. Do zadań ośrodków należy m.in. przyznawanie i wypłata świadczeń, świadczenie usług opiekuńczych, pomoc w formie posiłków.

Wykres III.5. Zasięg korzystania z pomocy społecznej

Źródło danych: opracowanie własne na podstawie danych GUS (stan na dzień 31.12.2014 r.).

Jak widać na powyższym wykresie poziom korzystania z pomocy społecznej mieści się w przedziale od 7,2% do 20,7%, a największy znajduje się w gminie Przedbórz. Bezpośrednią przyczyną jest niewątpliwie poziom ubóstwa, wynikającego bardzo często z bezrobocia, ale również z dużego odsetka osób długotrwale i ciężko chorych.

Głównym problemem związanym z edukacją jest niż demograficzny oraz wysokie koszty utrzymana na obszarach wiejskich.

Na terenie LGD w 8 gminach działa 17 przedszkoli. Pomimo starzejącego się społeczeństwa liczba dzieci korzystających z ich usług stale rośnie, ze względu na zmiany jakie zachodzą na rynku pracy. Więcej kobiet dąży do tego, aby podejmować aktywność zawodową, w związku z czym popyt na wychowanie przedszkolne będzie ciągle rósł.

Ponadto funkcjonuje tu wiele szkół na różnych poziomach kształcenia. Szczegóły zawiera tabela III.5.

Tabela III.5. Szkolnictwo na obszarze LGD

Rodzaj szkoły	Liczba szkół	Liczba uczniów
Szkoła podstawowa	66	7063
Gimnazjum	23	3104
Szkolnictwo ogólnokształcące	11	656
Szkoły policealne	7	338
Szkoły ponadgimnazjalne	27	1667
Szkoły ponadgimnazjalne zawodowe i artystyczne	4	423
Zasadnicze szkoły zawodowe i przysposabiające do pracy zawodowej specjalne	5	250
Razem	143	13 501

Źródło danych: opracowanie własne na podstawie danych GUS (stan na 31.12.2014 r.).

Na terenie każdej z gmin znajdują się przynajmniej po 2 szkoły podstawowe i po 1 gimnazjum. W 6 gminach (Drzewica, Opoczno, Sulejów, Wolbórz, Przedbórz, Inowódz) znajdują się szkoły ogólnokształcące oraz policealne (oprócz Inowódza), w 7 gminach szkoły ponadgimnazjalne, a w 3 ponadgimnazjalne artystyczne i zawodowe. Liczba szkół jest odpowiednia do liczby uczniów zamieszkujących daną gminę.

Podczas konsultacji społecznych zwrócono jednak uwagę na niewystarczającą ofertę zajęć pozalekcyjnych, wskazując tym samym dzieci i młodzież jako grupę defaworyzowaną, do której należałoby skierować działania zapobiegające ich wykluczeniu społecznemu. **W związku z tym w ramach celu szczegółowego II.2. „Aktywizacja i włączenie społeczne” zaprogramowano przedsięwzięcie nakierowane na działania wspierające grupy defaworyzowane II.2.3.**

Ważną częścią infrastruktury społecznej jest niewątpliwie zaplecze rekreacyjne: boiska wielofunkcyjne, place zabaw, a także siłownie zewnętrzne, które są umiejscowione nie tylko przy instytucjach oświatowych, ale również w miejscach funkcjonalnych, ogólnie dostępnych (parki, tereny rekreacyjne). W każdej z gmin obszaru LGD nadal istnieje zapotrzebowanie na tego typu obiekty. Stanowią

one doskonale zaplecze do spędzania czasu wolnego, przyczyniają się do rozwijania pasji, są ponadto narzędziem integracji społecznej. **Ich budowa, bądź przebudowa będzie mogła być refundowana w ramach celu szczegółowego I.1 „Rozwój infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej i kulturalnej” i przypisanego do niego przedsięwzięcia I.1.1 „Budowa lub przebudowa miejsc rekreacji i wypoczynku”.**

Niezwykle ważną częścią społecznej infrastruktury, odpowiedzialnej m.in. za poczucie lokalnej tożsamości, kumulowanie dorobku minionych pokoleń, zmiany światopoglądowe, jakość życia mieszkańców są przede wszystkim instytucje kultury. **Jak widać z poniższej tabeli, na obszarze LGD takich placówek (muzea, kina) jest bardzo niewiele, co zostało podniesione w czasie społecznych konsultacji jako słaba strona obszaru.** Wskazano, że brakuje ich w szczególności w **Krzętowie, Kruszynie, Pratkowicach, Karczowie (gmina Wielgomłyny) oraz Smardzewicach (gmina Tomaszów Maz).** Ich budowa, bądź przebudowa będzie mogła być refundowana w ramach celu szczegółowego I.1 „Rozwój infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej i kulturalnej” i przypisanego do niego przedsięwzięcia I.1.3 „Budowa lub przebudowa obiektów kulturalnych w Krzętowie, Kruszynie, Smardzewicach, Pratkowicach, Karczowie”.

Tabela III.6. Podstawowe dane charakteryzujące kulturę

Wyszczególnienie	Biblioteki i filie	Kina	Muzea	Domy i ośrodki kultury, kluby i świetlice
Gmina Aleksandrów	2	0	0	4
Gmina Czerniewice	1	0	0	6
Gmina i Miasto Drzewica	1	0	0	6
Gmina Inowlódz	1	0	0	5
Gmina Lubochnia	2	0	0	4
Gmina Mniszków	4	0	0	10
Gmina Opoczno (bez miasta Opoczno)	4	0	0	10
Gmina Poświętne	4	0	2	7
Miasto i Gmina Przedbórz	2	1	1	1
Gmina Rzeczyca	1	0	0	14
Gmina Sławno	3	0	0	10
Miasto i Gmina Sulejów	5	0	1	3
Gmina Tomaszów Mazowiecki	5	0	0	11
Gmina Wielgomłyny	2	0	0	1
Miasto i Gmina Wolbórz	3	0	1	19
Obszar LGD	40	1	5	111

Zródło danych: opracowanie własne na podstawie danych GUS oraz danych własnych gmin (stan na 2013 r.).

Pewnym zlagodzeniem niedosytu takich obiektów są świetlice wiejskie, domy ludowe, które z natury swojego charakteru powinny wypełniać kulturową lukę, proponując lokalnej społeczności ofertę osobistego rozwoju każdego członka tej społeczności. Wiele tych obiektów wybudowano w ramach wdrażania LSR na lata 2007- 2013. Stały się siedzibami lokalnych KGW, zespołów ludowych, miejscem organizacji warsztatów rękodzieła, kół zainteresowań, w tym promowania lokalnych produktów kulinarnych, ale również organizowania integracyjnych spotkań, zebrań sołeckich. A zatem dobrze, jeśli świetlice stają się centrami lokalnej aktywności, a osoby tam działające - animatorami cennych, oddolnych inicjatyw. Niestety zdarza się i tak, że brakuje w nich woli działania, oddechu wspólnoty, pomysłu na ożywienie. I w tym celu nieodzownym elementem pobudzenia zaangażowania mieszkańców, włączenia ich w życie społeczne, będzie zaproponowanie szerokiej grupie lokalnych liderów, opiekunom świetlic, społecznikom, cyklu szkoleń, warsztatów poświęconych skutecznemu działaniu liderów zmian.

III.5.3. Infrastruktura ochrony środowiska

Żywotnym problemem, przede wszystkim wobec niezwykle wrażliwego potencjału przyrodniczego tutejszych okolic, jest minimalizacja poziomu zanieczyszczenia środowiska naturalnego. Jego stan bardzo mocno skorelowany jest z poziomem życia mieszkańców oraz rozwojem turystyki tego regionu.

Stan środowiska na terenie LGD Stowarzyszenie Dolina Pilicy i jego zanieczyszczenia jest zależny od stanu infrastruktury wodno-kanalizacyjnej.

Długość czynnej sieci wodociągowej od 2007 r. wzrosła o 65 km i w 2014 r. wynosiła 1 701 km. Największy wzrost odnotowano w gminie Wolbórz (o 26,9 km), a także w gminie Tomaszów Mazowiecki (o 15,2 km). W badanym okresie długość czynnej sieci w gminie Poświętne nie uległa zmianie, tymczasem w gminie Drzewica zarejestrowano zmniejszenie czynnej sieci wodociągowej o 42,2 km.

Od 2007 roku na terenie LGD wzrosła długość czynnej sieci kanalizacyjnej o 248 km. Największy przyrost sieci kanalizacyjnej odnotowały gminy: Wolbórz (o 84,1 km), Sławno (o 80 km) - gdzie do 2010 r. nie było kanalizacji oraz Lubochnia (o 30,5 km). Za to w gminie Opoczno odnotowano zmniejszenie czynnej sieci kanalizacyjnej o 3,2 km.

Uzbrojenie gminy w infrastrukturę wodno-kanalizacyjną najlepiej przedstawia wskaźnik zwodociągowania i skanalizowania. Z sieci kanalizacyjnej najwięcej ludności korzysta w gminie Drzewica (66,5%). Natomiast w gminie Aleksandrów mieszkańcy korzystają z przydomowych oczyszczalni ścieków w ilości 267 szt. (dane za rok 2014), co stanowi o specyfice gospodarki ściekowej w sakli całego obszaru LGD. Najwyższy wskaźnik zwodociągowania posiada gmina Wielgomłyny, w której to 98,4% społeczeństwa użytkuje sieć wodociągową.

Mimo, że dostępność ludności do sieci wodno-kanalizacyjnej wciąż się poprawia, to nadal jest ona daleko niewystarczająca zgodnie z opinią zawartą w ankietach skierowanych do lokalnej społeczności w czasie konsultacji. Jest to zadanie priorytetowe podejmowane we wszystkich strategiach gmin będących członkami LGD Dolina Pilicy w zakresie Gminnych Programów Gospodarki Ściekowej.

III.6. Wykazanie wewnętrznej spójności LSR

III.6.1. Położenie geograficzne oraz podział terytorialny

Obszar wdrażania LSR LGD Dolina Pilicy, położony jest w centralnej części Polski, w południowo-wschodniej i środkowo-wschodniej części województwa łódzkiego, w powiecie tomaszowskim (5 gmin), piotrkowskim (3 gminy), radomszczańskim (2 gminy) i opoczyńskim (5 gmin). Obejmuje piętnaście gmin ulokowanych w sąsiedztwie Zbiornika Sulejowskiego oraz środkowego biegu rzeki Pilicy wraz z jej dopływami. Są to gminy wiejskie (Aleksandrów, Czerniewice, Inowłódz, Lubochnia, Mniszków, Poświętne, Rzeczyca, Sławno, Tomaszów Maz., Wielgomłyny) oraz miejsko – wiejskie (Drzewica, Opoczno, Przedbórz, Sulejów i Wolbórz).

Jest to obszar rozciągający się od Równiny Piotrkowskiej w północno-zachodniej części regionu, na południe Wzgórz Radomszczańskich oraz pięknej, stanowiącej wrota Gór Świętokrzyskich, Wyżyny Przedborskiej w jego południowo – zachodniej części, poprzez okolice Zalewu Sulejowskiego, po urokliwy, stanowiący obramowanie Wyżyny Kielecko – Sandomierskiej mezoregion Wzgórz Opoczyńskich. Sięgając dalej południowej części Niziny Środkowopolskiej, terenami gminy Poświętne lokuje się w mezoregionie Doliny Białobrzesckiej i doliny torfowej zwanej Błotami Brudzewickimi, stanowiącymi jej część. Obejmuje on niezwykle charakterystyczne tereny wysoczyzny wewnątrz wielkiego łuku Pilicy, od Wielgomłynów, Smardzewic, po ziemię opoczyńską i zachodnią część Doliny Białobrzesckiej. Znaczną część regionu od południa pokrywają lasy Przedborskiego Parku Krajobrazowego, przechodzącego w okolicach Zalewu Sulejowskiego w Sulejowski Park Krajobrazowy, stanowiący dla zbiornika wyjątkowo bogatą przyrodniczo otulinę. Dalej na wschód w dolinie Pilicy rozciągają się, stanowiące pozostałości przepięknej Puszczy Pilickiej, leśne skupiska Spalskiego Parku Krajobrazowego. To właśnie obszary leśne wypełniające dolinę Pilicy i jej dopływy nadają niepowtarzalną atmosferę i koloryt tym okolicom, stanowiąc o ich ogromnym potencjale, bogactwie i kierunkach rozwoju. Krajobrazowo to region zróżnicowany: raczej płaski w części północnej, im bardziej na południe przechodzi w niezwykle malownicze wzgórza poprzecinane dolinami meandrującej Pilicy i jej dopływów. Na obszarze Wyżyny Przedborskiej znajduje się największe wzniesienie województwa łódzkiego: Fajna Ryba – 347 m n.p.m. Region ten stanowi miejsce łagodnego przejścia między Wyżyną Małopolską i Niziną Mazowiecką.

Obszar regionu wynosi 2 091 km², co stanowi 11,48 % powierzchni ogólnej województwa łódzkiego. Zamieszkuje tu 111 791 osób (stan na dzień 31.12.2013 r.). Gęstość zaludnienia kształtuje się od 24 osób/km² (Gmina Poświętne) do 92 osób/km² (Miasto i Gmina Drzewica), przy średniej 52 osoby/km². Jest ona niewiele mniejsza od średniej gęstości zaludnienia dla obszarów wiejskich województwa łódzkiego, która wynosi 54 os/km². Szczegóły zawiera tabela I.1 (rozdział I).

III.6.2. Uwarunkowania przyrodnicze oraz ochrona środowiska

Środowisko przyrodnicze obszaru działania LGD charakteryzuje się dużymi walorami krajobrazowymi, ze względu na położenie w obrębie terenów bardzo zróżnicowanych geomorfologicznie. Ciekawa i zróżnicowana rzeźba terenu w połączeniu z bogatymi zasobami przyrody, skupionymi w parkach krajobrazowych i rezerwach, przepiękną doliną rzeki Pilicy z dopływami, strukturą użytków rolnych oraz zabytkami kultury materialnej decydują o dużej atrakcyjności regionu. Tereny leśne stanowią naturalne

siedliska dla wielu rzadkich gatunków roślin i zwierząt. Te niezaprzeczalne **atrybuty środowiskowe, w połączeniu z czystym, świeżym powietrzem** są najczęściej wskazywane jako **mocna strona obszaru**.

III.6.2.1. Lesistość i obszary chronione

Wskaźnik lesistości jest dość wysoki i wynosi 36,97% ogólnej powierzchni regionu, przy czym należy tutaj wspomnieć, iż dla województwa łódzkiego jest to 21,27%.

Przeważają drzewostany z sosną jako gatunkiem dominującym. Wytwarzają one **osobliwy, leczniczy mikroklimat**, postrzegany przez ankietowanych **za mocną stroną obszaru**. Wypoczynek w otoczeniu lasów sosnowych jest przede wszystkim polecany osobom z dysfunkcjami systemu oddechowego.

Wobec ogromnej wartości przyrodniczej tutejszych lasów, dla ochrony unikatowych skupisk wielu obecnych tu pomników przyrody, rzadkich gatunków fauny i flory, cennych zachowanych naturalnych siedlisk, w ramach tych kompleksów utworzone zostały 3 parki krajobrazowe: Przedborski, Sulejowski i Spalski. Stanowią one wraz z obecnymi licznymi rezerwatami przyrody, cennymi obszarami naturalnych łąk, pastwisk i torfowisk w ich otulinie oraz wodami Pilicy i jej dopływów, jeden z elementów obszaru węzłowego o znaczeniu krajowym i międzynarodowym w systemie Krajowej Sieci Ekologicznej (ECONET), w tym obszary NATURA 2000.

Rzeki żłobiąc górotwór wykreowały interesujący i malowniczy krajobraz zróżnicowany kształtem i atmosferą. Zarówno tereny zalewowe, jak tereny nadzalewowe utworzyły unikalny zespół predestynujący obszar do rozwoju funkcji rekreacyjnych, a zatem doskonale wpisujący się w rozwój turystyki tego regionu.

Na terenie LGD Stowarzyszenie Dolina Pilicy znajdują się miejsca i obiekty cenne przyrodniczo, które jednocześnie objęte zostały ochroną prawną. Zalicza się do nich m.in.:

- wody rzeki Pilicy i Czarnej Malenieckiej,
- Przedborski Park Krajobrazowy wraz z otuliną, w tym Obszar Przedborskiego Chronionego Krajobrazu oraz 33 pomniki przyrody w postaci pojedynczych drzew oraz ich skupisk, głaz narzutowy (pomnik przyrody nieożywionej),
- Sulejowski Park Krajobrazowy wraz z jego otuliną, w tym Piliczańsko-Radomszczański Obszar Chronionego Krajobrazu, liczne pomniki przyrody ożywionej i nieożywionej (12 dębów bezszypułkowych, dąb szypułkowy, 2 klony pospolite, wiąz polny, modrzew europejski, lipa drobnolistna, głaz narzutowy w Tarasce), użytki ekologiczne, parki podworskie (Dębowa Góra, Rożenek, Skotniki, Szarbsko),
- Spalski Park Krajobrazowy wraz z jego otuliną, w tym Spalskim Obszarem Chronionego Krajobrazu, Ośrodkiem Hodowli Żubrów w Książu na wydzielonym obszarze Kampinoskiego Parku Narodowego,
- rezerваты: „Dęby w Meszczach”, „Czarny Ług”, „Konewka”, „Jeleń”, „Sługocice”, „Twarda”, „Kruszowiec”, „Małecz”, „Starodrzew Lubochniański”, „Lubiaszów”, „Las Jabłoniowy”, „Niebieskie Źródła” (na granicy obszaru w obrębie miasta Tomaszów Mazowiecki), „Spała”, „Żądłowice”, „Gać Spalska”, „Gaik”, „Błogie”, „Jaksonek”, „Diabla Góra”, „Czarna Różga”, „Piskorzeniec”,
- Historyczny Park w Spale,
- obszary objęte programem Natura 2000,
- Obszar Specjalnej Ochrony Ptaków Natura 2000 w obrębie gminy Rzeczyca,
- „Błota Brudzewickie” - ostoja ptaków na Obszarze Natura 2000,
- Białaczowski Obszar Chronionego Krajobrazu obejmujący rozległe, zatorfione obniżenie w widłach Wąglanki i Drzewiczki,
- Piliczańsko – Radomszczański Obszar Chronionego Krajobrazu – leśne skupisko w północnej części gm. Opoczno w okolicach wsi Antoniów i Kraśnica oraz w południowej części gminy Czerniewice,
- Obszar Chronionego Krajobrazu Górnej Rawki- północna część gminy Czerniewice,
- Pradolina rzeki Drzewiczki.

III.6.2.2. Użytki rolne

W użytkowaniu terenu dominują użytki rolne, które zajmują 112 705,37 ha, tj. 53,90% powierzchni obszaru. Na użytki rolne składają się :

- grunty orne – 88 354,15 ha, co stanowi 78,39 % użytków rolnych ogółem,
- sady – 8 718,81 ha, co stanowi 7,74 % użytków rolnych ogółem,
- łąki i pastwiska – 15 632,41 ha, co stanowi 13,87 % użytków rolnych ogółem.

III.6.2.3. Klimat

Klimat na obszarze działania LGD Stowarzyszenie Dolina Pilicy jest kształtowany przede wszystkim przez przeważającą w ciągu roku równoleżnikową cyrkulację powietrza. Dominuje wpływ wilgotnych mas powietrza polarno-morskiego oraz polarno-kontynentalnego. Zdecydowanie przeważają wiatry zachodnie

i południowo – zachodnie. Obszar charakteryzuje się średnimi wielkościami nasłonecznienia, typowymi dla większości obszarów Polski. Średnia roczna temperatura wynosi w granicach 9,6°C – 9,8°C, a średnia roczna suma opadów to ok. 650 mm. Pokrywa śnieżna zalega ok. 21dni. Liczba dni okresu wegetacyjnego – średnio 210 dni, jest lekko wyższa od średniej dla Polski - 200 dni, co sprzyja rozwojowi rolnictwa.

III.6.2.4. Sieć hydrologiczna

Wody powierzchniowe regionu tworzą niezwykle bogatą sieć hydrograficzną zlewni Pilicy. Stanowią ją głównie Pilica, najdłuższy liczący 332,6 km długości lewobrzeżny dopływ Wisły, jej liczne dopływy (Czarna Maleniecka, Ojrzanka, Radońka, Luciąża, Wolbórka, Moszczanka, Bielina, Piasecznica, Czarna, Lubochenka, Gać, Słomianka, Struga, Drzewiczka z dopływem Wąglanki) oraz wiele stawów, jezior i zbiorników retencyjnych. Najważniejszym akcentem w tej sieci jest niewątpliwie Zalew Sulejowski w pięknej otulinie Sulejowskiego Parku Krajobrazowego. Wybudowany w latach 1969-1974 zbiornik (pow. 20 km²) miał przede wszystkim zaopatrywać w wodę aglomerację łódzką, obecnie jednak głównie stanowi o stopniu retencji (ochrona przeciwpowodziowa) oraz rozwoju turystyki tych okolic. W zaporze piętrzącej wody zbiornika wbudowany jest agregat prądotwórczy o mocy 3,3 MW, a zatem pełni ona również funkcję elektrowni wodnej.

Ukształtowanie regionu z gęstą siecią rzek, cieków i zbiorników wodnych czyni te tereny podatnymi na podtopienia. Stąd ogromne znaczenie Zalewu Sulejowskiego jako potężnego zbiornika retencyjnego zapobiegającego powodziom. Gminy położone w południowej części regionu (Aleksandrów, Przedbórz), w większym oddaleniu od zalewu, w celu zmniejszenia ewentualnych szkód, ograniczenia zagrożenia powodzią, bądź „kontrolowanego” zwiększenia własnych zasobów wodnych, zgodnie z założeniami Wojewódzkiego Programu Małej Retencji, budują lub rozbudowują istniejące zbiorniki retencyjne. Pełnią one często również funkcję rekreacyjno-turystyczną.

Cechą charakterystyczną tutejszej sieci wód powierzchniowych jest ich bardzo niski stopień regulacji. Koryta rzek prawie na całej swojej długości mają naturalne ukształtowanie determinowane budową geomorfologiczną podłoża skalnego i erozją wody, nieprzekształcone przez człowieka.

Wody podziemne tego obszaru występują w obrębie zbiegających się tu kilku jednostek hydrogeologicznych. Tereny położone na południe od Pilicy znajdują się w regionie środkowomazowieckim z wydzielonym rejonem tomaszowskim. Część zachodnia należy do subregionu łódzko-piotrkowskiego, natomiast od północy do samej linii Pilicy wciną się region kutnowski. Jednocześnie na styku tych jednostek występują aż trzy główne zbiorniki wód podziemnych o charakterze porowym, szczelinowo i krasowo-porowym z wodami w utworach dolnokredowych i górnourajskich. Czwartorzędowe piętra wodonośne nie tworzą na tym obszarze warstw ciągłych. Stąd mają znaczenie raczej podrzędne o niewielkich zasobach dyspozycyjnych.

Ze względu na dominację użytków rolnych w użytkowaniu obszaru (53,90%), zarówno wody gruntowe jak i powierzchniowe (Pilicy wraz z dopływami oraz Zalewu Sulejowskiego) są wysoko podatne na zanieczyszczenia pochodzące w związku z rolniczą eksploatacją tych terenów. Niewykorzystane przez rośliny nadwyżki składników nawozowych w postaci azotu i fosforu zostają wymywane z pól i na skutek spływu powierzchniowego i przesiąkania, przedostają się do wód gruntowych, a następnie do zbiorników wodnych, powodując ich eutrofizację. Innym źródłem zanieczyszczenia związanym z użytkowaniem rolniczym ziem są odcieki ze źle składowanych i przechowywanych nawozów organicznych takich jak obornik i gnojowica. Uzmysławia to, iż rolnictwo stanowi istotne źródło zanieczyszczeń.

Od lat 80. XX w. prowadzone są badania nad funkcjonowaniem zbiornika Sulejowskiego pod kątem zagrożenia dla zdrowia człowieka związanego z eutrofizacją wód zalewu i występowaniem toksycznych zakwitów sinic. W rezultacie realizacji przez Europejskie Regionalne Centrum Ekohydrologii wraz z Regionalnym Zarządem Gospodarki Wodnej w Warszawie kilkuletniego Projektu LIFE + EKOROB, którego byliśmy partnerem, został wypracowany innowacyjny program „Ekotony dla redukcji zanieczyszczeń obszarowych”. Zaproponowane przez badaczy zespół pod kierunkiem prof. Macieja Zalewskiego rozwiązanie z wykorzystaniem najnowszych ekosystemowych biotechnologii ma być narzędziem, które pilotażowo wprowadzone do praktyki ma trwale zredukować proces eutrofizacji, wpłynąć znacząco na stan czystości wód Zalewu Sulejowskiego. Na podstawie analizy rodzaju zanieczyszczeń zaproponowano 4 strefy buforowe - pasy roślinne absorbujące znaczną część zanieczyszczeń obszarowych z pól i zabudowań poprzez m.in. wchłonięcie związków nieorganicznych, w tym azotu i fosforu, przez rośliny oraz ich przemianę w biomasę. Należy pamiętać, że dzięki nim w dużej mierze mógłby być eliminowany dopływ biogenów, jednak dla uzyskania trwałej zmiany, powinny być radykalnie zredukowane źródła tych zanieczyszczeń z rolnictwa i w postaci nieoczyszczonych ścieków komunalnych z siedzib mieszkalnych. Stąd nieodzowną częścią interwencji są działania podnoszące poziom świadomości ekologicznej mieszkańców tego obszaru, w tym tutejszych rolników.

O tym, jak ważny dla lokalnej społeczności jest problem czystości wód Zalewu Sulejowskiego świadczą głosy podnoszone przez uczestników społecznych konsultacji dotyczących budowania niniejszej Strategii, wskazujące, obok potrzeby tworzenia miejsc pracy na priorytet uruchomienia programu poprawy stanu zbiornika, sugerując jednocześnie konieczność szukania pomocy w Narodowym Wojewódzkim

Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej. Wszyscy mieszkańcy, zwłaszcza w bezpośrednim sąsiedztwie Zalewu, uznali, iż **jego rekultywacja jest szansą dla rozwoju całego obszaru.**

III.6.2.5. Zasoby naturalne

Szeroki pas wielkiego łuku Pilicy rozciągający się w układzie równoleżnikowym od Sulejowa, poprzez odsłaniające się kredowe skały od Białej Góry, Unewła, Grudzenia i Sławna oraz wychodnie jurajskie Sławna, Brzezinek, Kozenina i Opoczna obfituje niezwykle cennymi kopalinami, które przez wieki stanowiły o rozwoju lokowanych tu miejscowości, a obecnie, w oparciu o nie rozwinął się potężny przemysł wydobywczy.

W okolicach Smardzewic (Biała Góra), Tomaszowa Maz. (złoże Ludwików), Grudzenia, Sławna eksploatowane są potężne złoża piasków szklarskich i formierskich, Sulejowa, Tomaszowa Maz., Sławna i Opoczna złoża wapieni. Obecność ilów ogniotrwałych oraz kaolinów szlamowych w okolicach Opoczna stała się podstawą szybkiego rozwoju na dużą skalę ceramiki. Jest to największe w kraju zagłębienie ceramiczne o największej koncentracji firm tej branży. Podczas prac wydobywczych w Owadowie - Brzezinkach (gmina Sławno) natrafiono na doskonale zachowane skamienieliny jurajskich organizmów morskich i lądowych sprzed 148 mln lat, co może stanowić rozpoznawalny akcent gminy w rozwoju geoturystyki na tym obszarze.

III.6.2.6. Rys historyczny

Region działania LGD obejmujący obszar gmin położonych wokół Zalewu Sulejowskiego, w pobliżu rzeki Pilicy cechuje niezwykła jednorodność historyczna, wynikająca przede wszystkim z wiodącej roli jaką pełniła Pilica od zarania osadnictwa na tych terenach. Życie ludzi od początku skupiało się wokół rzek, które nosły tak potrzebną wodę i pożywienie, były naturalną przeszkodą, a jednocześnie ochroną tu osiedlających się. Pilica ułatwiała transport – przemieszczanie się ludzi i towarów. Przy jej rozlewiskach i brodach powstawały miasta i osady.

Na przestrzeni wieków ta malowniczo meandrująca rzeka, łącząca osiadłe tu społeczności lokalne, przysparzała bogactwa i dobrobytu. Była naturalnym szlakiem wodnym ułatwiającym handel drewnem – największym bogactwem regionu, dawała zyski od przepraw towarów. Przez ten obszar przebiegały najważniejsze szlaki handlowe: bursztynowy, litewski (Wolbórz), ruski (Inowłódz, Sulejów). Ale bywało w dziejach tej ziemi, że Pilica dzieliła – stanowiła granice jednostek administracyjnych, oddzielała Małopolskę od Mazowsza i Wielkopolski. Tu stykała się Ziemia Sieradzka z Łęczycką i Sandomierską. W okresie rozbiorów tu przebiegała granica zaborów pruskiego i austriackiego, nieco później graniczyły ze sobą gubernia Piotrkowska z Radomską. Położenie na styku obszarów, jak wcześniej powiedziano przyspieszało rozwój, ale jednocześnie stało się przyczyną wielu dramatów dziejowych, spustoszeń i upadków miejscowości. Stworzyło jednocześnie niepowtarzalny klimat budowy wspólnej, własnej tożsamości małej ojczyzny, kształtowanej przez wieki wspólnymi zwyczajami, tradycjami, obrzędami, sposobami celebracji świąt religijnych. Zdziwiająco bogato prezentuje się na tym tle pieśń ludowa, stroje ludowe, zwyczaje weselne i regionalna kuchnia. We wszystkich tych przejawach twórczej aktywności zaznacza się mocny wpływ motywów opoczyńskich, z obecnością pewnych wątków sieradzkich. Ogromna wartość kulturotwórcza regionu opoczyńskiego została poparta rozpoczętymi już w XIX w. na ziemiach polskich badaniami etnograficznymi, przede wszystkim sławną monografią Oskara Kolberga. Ta spójność obszarowa formowała się już u zarania polskiej państwowości. Ślady toczących się tu dziejów zostały dodatkowo utrwalone koegzystencją różnych narodowych żywołów.

Pamiętajmy, iż na niezwykle bogaty i ciekawy dorobek kulturowy tego obszaru miała ogromny wpływ wielowiekowa obecność społeczności żydowskiej (w II poł. XIX w. w Inowłodzu 30% mieszkańców, w Przedborzu 50% mieszkańców było Żydami), ale również niemieckiej i rosyjskiej. Wszystko to wywarło niepowtarzalne piętno, dodało charakteru współczesnemu wizerunkowi Doliny Pilicy od przedborskiej bramy Gór Świętokrzyskich, poprzez tuwimowską arkadę okolic Inowłodza, po barwnie tkane opoczyńskie pasiaki i dźwięki opoczyńskiego folkloru.

Przedstawiony powyżej krótki rys historyczny regionu Stowarzyszenia Dolina Pilicy dokumentuje wspólne korzenie w czasach odległych, potwierdza ciągłość osadnictwa na tym obszarze. Wiele obecnych tu obiektów historycznych, świadków burzliwej historii tej ziemi, stanowi unikalną wartość nie tylko w skali regionu. Przy wspólnej ich prezentacji i promocji może zwiększyć się skuteczność ich oddziaływania.

III.7. Opis innych obszarów istotnych z punktu realizacji LSR

III.7.1. Uwarunkowania turystyczno-rekreacyjne

Gminy z obszaru działania LGD Dolina Pilicy mają charakter rolniczo – turystyczny o bogatych walorach przyrodniczo-krajobrazowych stanowiących dla nich szansę dynamicznego rozwoju turystyki i rekreacji.

O jego potencjale stanowią przede wszystkim walory historyczne, regionalne, kulturowe, krajobrazowo-przyrodnicze, uwarunkowania geograficzne, w tym dostępność komunikacyjna

i informacyjna, ale też obecność infrastruktury turystycznej (baza noclegowa, zaplecze gastronomiczne, wysoka jakość obsługi turystycznej), także promocja obszaru, informacja turystyczna.

Obszar 15 gmin, niesłychanie malowniczo ułożonych w dolinie Pilicy, w otoczeniu wspaniałej przyrody, bogactwie lasów, urokliwego krajobrazu, obecności licznych zabytków, niejako w sposób naturalny stwarza szansę dynamicznego rozwoju turystyki i rekreacji.

O popularności tych miejscowości, decyduje także obecność żywych tradycji regionalnych, infrastruktury turystycznej (m.in. szlaki) oraz obiektów historycznych - świadków historii tego regionu.

Wiele z nich wpisanych jest do Wojewódzkiego Rejestru Zabytków (Tabela III.7), **co według społeczności lokalnej stanowi mocną stronę obszaru.** W grupie tych obiektów przeważają budowle sakralne jak i zespoły dworskie.

Tabela III.7. Wykaz zabytków nieruchomych na terenie Stowarzyszenia Dolina Pilicy

Gmina	Miejscowość	Zabytek
Aleksandrów	Dąbrowa nad Czarną	Kościół rzym.-kat. par. pw. św. Piotra i Pawła, kaplica przedpogrzebowa, ogrodzenie, wraz z otoczeniem zabytku (1890-98 r., 1902 r.)
	Dębowa Góra	Zespół dworski (XVIII w.): dwór, park
	Rożenek	Zespół dworski (XIX w.): spichrz, park
	Skotniki	Drewniany kościół par. pw. Niepokalanego Poczęcia NMP (XVIII w.); Drewniana dzwonnica; Figura (obecnie wpisana do rej. zabytków ruchomych); Zespół dworski (XVI-XVII w.): dwór (lamus), park
Czerniewice	Chociw	Park dworski (XVIII/XIX w.)
	Chociwek	Park dworski - łącznie z zespołem stawów
	Czerniewice	Drewniany Kościół par. pw. św. Małgorzaty (2 poł. XVIII w.); Drewniana dzwonnica; Park dworski
	Krzemienica	Kościół par. pw. św. Jakuba Apostoła (1598 r.)
	Lipie	Park dworski
	Studzianki	Park dworski
	Teodozjów	Drewniana olejarnia (XIX w.)
	Wielka Wola	Kaplica pw. św. Rocha (1 poł. XIX w.); Zespół dworski (poł. XIX w.): dwór, kaplica pw. św. Rocha, park
Drzewica	Drzewica	Kościół par. pw. św. Łukasza; Cmentarz par. rzym.-kat. (poł. XIX w.); Cmentarz żydowski (XIX w.); Zespół zamkowy: zamek (trwała ruina), dwór (na podzamczu), park (pozostałości)
Inowłódz	Inowłódz	Kościół parafialny pw. św. Idziego (XI-XII w.); Kościół par. pw. św. Michała Archanioła (1520 r.); Synagoga; Ruiny Zamku (XIV w.)
	Spała	Drewniana kaplica pw. NMP Królowej (1922 r.); Park pałacowy - przy pałacu prezydenta RP (XIX w.)
	Spała- Cieblówice	Most żelbetonowy na rzece Pilicy - na drodze do Cieblowic (1936 r.)
Lubochnia	Dąbrowa	Dróżniczówka (pocz. XIX w.)
	Lubochnia	Zakrystia i skarbczyk kościoła par. (XV/XVI w.)
	Małecz	Zespół dworski (2 poł. XVIII w. i XIX w.): dwór, park
Mniszków	Błogie Szlacheckie	Kościół par. pw. Narodzenia NMP
	Mniszków	Park dworski (XIX w.)
	Zajączków	Zespół dworski (XIX-XX w.): dwór, park
Opoczno	Mroczków	Park dworski (1 poł. XIX w.)

	Sołek	Drewniany kościół par. pw. św. Barbary (poł. XVII w.)
	Zameczek	Park
Poświętne	Stuzianna Poświętne	Zespół klasztorny filipinów (XVIII w.): kościół pw. św. Filipa Nereusza i Jana Chrzyciela, klasztor, 2 dzwonnice, brama; Zespół kościoła cmentarnego pw. św. Józefa (koniec XVII-XVIII w.): kościół, dzwonnica, kostnica, studnia, dawny cmentarz przykościelny z ogrodzeniem; Kaplica pw. św. Anny
Przedbórz	Przedbórz	Układ urbanistyczny (1 poł. XIV w.); Kościół par. pw. św. Mikołaja (1341 r.); Park; Ratusz (1820 r.); Dawna karczma (1898 r.); Dom (XVII/XVIII w.)
Rzeczyca	Bartoszkówka	Park dworski (2 poł. XIX w.)
	Glina	Zespół dworski (2 poł. XIX w.): dwór, park
	Grotowice	Park
	Rzeczyca	Park dworski; Karczma; Kościół par. rzym.-kat. pw. św. Katarzyny; Budynek dawnej organistówki
Sławno	Prymusowa Wola	Zespół dworski (XVIII/XIX w.): park, spichrz, stodoła
	Sławno	Kościół par. pw. św. Gereona (1852 r.)
	Sławno Kościelne	Park dworski
	Zachorzów	Drewniana kaplica pw. św. Michała Archanioła
Sulejów	Sulejów	Kościół par. pw. św. Floriana; Zespół opactwa cystersów (XII-XIV, XVIII w.): kościół par. pw. św. Tomasza, skrzydło klasztorne z kapitułarzem, arsenał z basztą opacką, zabudowania gospodarcze, baszta Muzyczna, brama Krakowska, baszta pn.-zach., baszta Rycerska, pozostałości młyna, baszta Mauretańska, obwód warowny - mury, teren klasztoru i pozostałości ogrodu; Kaplica pw. NMP (1644 r.); Kaplica cmentarna Wackowskich (1811 r.)
	Witów	Drewniany kościół cmentarny pw. św. Marcina (1835 r.); Zespół klasztorny norbertanów (1 poł. XVIII w.): kościół - obecnie par. pw. św. Małgorzaty, klasztor - obecnie plebania, wieża obronna (dzwonnica-brama), ogród (park), kuchnia, spichrz
Tomaszów Mazowiecki	Kwiatkówka	Zespół dworski (2 poł. XIX w.): dwór, park
	Smardzewice	Zespół klasztorny franciszkanów (XVII-XVIII w.): kościół pw. św. Anny, klasztor - obecnie plebania, dzwonnica, 2 baszty w ogrodzeniu kościoła (wsch. i zach.), kaplica pw. św. Jana Nepomucena
Wielgomłyny	Niedośpielin	Drewniany kościół par. pw. św. Katarzyny i Wojciecha (1773-76 r.); Drewniana dzwonnica
	Odrowąż	Zespół dworski (XVIII-XX w.): drewniany dwór, park
	Sokoła Góra	Park dworski (pocz. XIX w.) Dwór (XIX w.)
	Wielgomłyny	Zespół klasztorny paulinów (XV-XIX w.): kościół pw. św. Stanisława, klasztor, dzwonnica

Wolbórz	Bogusławice	Park dworski (pocz. XIX w.)
	Lubiatów	Park dworski
	Wolbórz	Kościół par. pw. św. Mikołaja (XV, XVIII w.) Zespół pałacowy (XVIII w.): pałac, oficyna pd.-wsch., oficyna pn.-zach., pawilon pd.-wsch., pawilon pn.- zach., park i aleja dojazd., 2 aleje dojazdowe

Źródło danych: opracowanie własne na podstawie rejestru zabytków nieruchomości woj. łódzkiego (stan na 01.05.2015 r.).

Część z tych obiektów znajduje się jednak w złym stanie technicznym, co niewątpliwie zubaża potencjał kulturowego dziedzictwa, zagraża jego bytowi, wpływa negatywnie na atrakcyjność całego obszaru. W czasie społecznych konsultacji **podnoszono konieczność ich ochrony przed dalszą dewastacją w szczególności w miejscowościach Aleksandrów, Skotniki, Smardzewice, Rzeczyca, Łazy - Dąbrowa. Znalazło to odzwierciedlenie w celu szczegółowym I.2 „Wspieranie dziedzictwa historyczno-kulturowego oraz twórczości artystycznej”, a w ramach niego w przedsięwzięciu I.2.2 „Budowa, przebudowa, rewitalizacja, wyposażenie, oznakowanie obiektów dziedzictwa kulturowego w miejscowościach Aleksandrów, Skotniki, Smardzewice, Rzeczyca, Łazy -Dąbrowa”.**

Atrakcyjność tego obszaru podnoszą również obiekty, które swą obecnością wpływają na jego specyfikę, były często świadkami wielu ważnych wydarzeń, bądź odgrywają ogromną rolę w skali całego kraju:

- Tomaszowskie Kopalnie Surowców Mineralnych w Smardzewicach - eksploatujące od 1922 r. największe zasoby piasków kwarcowych w Europie,
- Ośrodek Przygotowań Olimpijskich w Spale ze sportową historią sięgającą 1928 r. łączącą się z organizacją za sprawą prezydenta RP Ignacego Mościckiego pierwszych ogólnopolskich dożynek w Spale,
- Ośrodek Hodowli Żubrów w Książu powstały w latach 1934-1936 z inicjatywy Ignacego Mościckiego,
- Zespół poniemieckich schronów kolejowych z okresu II wojny światowej w Konewce i Jeleniu,
- Ośrodek Szkoleniowy DOJO w Starej Wsi w gminie Przedbórz - unikatowy w skali europejskiej ośrodek do szkolenia sportowców i japońskich sztuk walki oraz propagowania kultury japońskiej,
- Opoczno S.A. największy polski producent płytek ceramicznych,
- Optex S.A. największy w Polsce producent tkanin wełnopodobnych z przędz poliestrowych teksturowanych,
- Ceramika Paradyż – producent płytek ceramicznych,
- Grudzeń Las Sp. z o.o. – produkcja wysokiej jakości piasków formierskich i szklarskich, żwirków filtracyjnych i kaolinu.

Region Stowarzyszenia Dolina Pilicy dysponuje siecią szlaków turystycznych: pieszych, kajakowych, rowerowych oraz konnych. Część z nich wymaga rewitalizacji, oznakowania, a także zagospodarowania w małą infrastrukturę turystyczną. Zarówno ich odnowa jak i promocja mogłyby być szansą w kreowaniu produktów turystycznych na tym obszarze, a nawet stać się ich częścią. **Spoleczność lokalna uznaje za zasadne budowę nowych szlaków.**

Ostatnimi laty dużą popularnością cieszy się szlak wodny rzeki Pilicy, organizowanych jest tu coraz więcej spływów kajakowych. W połączeniu ze swoistym pięknem krajobrazu, bogactwem kulturowym i architektonicznym obszaru, Pilica jest atrakcyjnym produktem turystycznym, przebijającym się bardzo skutecznie na turystycznym rynku w postaci uznanej marki. Powstają i rozbudowują się firmy obsługujące spływy, dzięki czemu eksploatacja szlaku rozwija się w miarę doskonalenia nowoczesnego sprzętu pływającego, własnego transportu osobowego, a także dostępności drogowej. Dorzecze Pilicy oferuje pod tym względem jeszcze wiele możliwości.

Obok Zbiornika Sulejowskiego atmosferę tutejszego krajobrazu kształtują duże kompleksy leśne, w tym 3 piękne parki krajobrazowe, zaczynając od Przedborskiego, poprzez Sulejowski i Spalski Park Krajobrazowy będący pozostałością prastarej Puszczy Pilickiej. Są one naturalną oprawą dla powstałych tu hoteli i ośrodków konferencyjno-rekreacyjnych, które wraz z ośrodkami w Spale stanowią duże, atrakcyjne turystycznie zaplecze regionu.

Tabela III.8. Usługi noclegowo – gastronomiczne na obszarze działania LGD

Wyszczególnienie	Miejsca noclegowe całoroczne	Miejsca noclegowe ogółem	Gospodarstwa agroturystyczne
Gmina Aleksandrów	40	40	6
Gmina Czerniewice	0	0	0

Gmina i Miasto Drzewica	40	40	2
Gmina Inowłódz	1 081	1 105	9
Gmina Lubochnia	Brak danych	Brak danych	Brak danych
Gmina Mniszków	45	45	7
Gmina Opoczno (bez miasta Opoczno)	30	30	Brak danych
Gmina Poświętne	30	60	2
Miasto i Gmina Przedbórz	53	53	5
Gmina Rzeczyca	0	0	0
Gmina Sławno	7	9	2
Miasto i Gmina Sulejów	315	679	5
Gmina Tomaszów Mazowiecki	471	509	5
Gmina Wielgomłyny	26	26	4
Miasto i Gmina Wolbórz	670	959	6
Obszar LGD	2 808	3 555	53

Zródło danych: opracowanie własne na podstawie danych GUS (stan na 31.12.2013 r.) oraz na podstawie danych własnych z urzędów gmin.

Spoleczność lokalna wskazała, że baza ta jest niedostatecznie rozwinięta, co kwalifikuje ją jako słabą stronę obszaru. Należałoby w tej sprawie:

- wzbogacić bazę noclegowo-gastronomiczną (również w postaci pól namiotowych, campingów), przystosowując ją do wymagań aktualnego rynku turystycznego,
- przygotować mieszkańców do świadczenia tego typu usług,
- zagospodarować atrakcyjnie czas turystów poprzez szeroką ofertę lokalnych produktów turystycznych (właściwe przygotowanie szlaków turystycznych, organizacja imprez kulturalno-rekreacyjno-folklorystycznych), w tym jazda konna, wędkarstwo, łowiectwo.

Uzupełnieniem, dodającym autentycznego kolorytu, jest coraz bardziej widoczny rozwój agroturystyki, będącej jednocześnie sposobem na uaktywnienie lokalnej społeczności. Wszystkie gminy tego regionu mają doskonałą możliwość jej rozwijania, niemniej jednak w największym stopniu rozwija się ona w gminie Inowłódz (Spała, Inowłódz, Zakościele, Żądłowice, Liciężna), w gminie Mniszków (Zarzęcin), gminie Przedbórz (okolice Przedborza, Chałupy, Taras), gminie Sulejów (okolice Sulejowa, Przyglów, Barkowice Mokre, Włodzimierzów, Biała, Łęczno, Podklasztorze), gminie Tomaszów Mazowiecki (Karolinów, Tresta, Twarda, Swolszewice Małe, Smardzewice).

Ważnym czynnikiem mówiącym o atrakcyjności turystycznej jest także komunikacja. Bez niej turystyka nie jest w stanie się rozwijać. Obszar LGD z uwagi na położenie w pobliżu ważnych aglomeracji miejskich (Warszawa, Łódź, Częstochowa, Kielce, Radom, Piotrków Trybunalski, Tomaszów Mazowiecki), na styku krzyżujących się szlaków komunikacyjnych ma stosunkowo dobrze rozwiniętą infrastrukturę drogową: drogi krajowe (nr 8 Warszawa – Wrocław, nr 12 przebiegająca od granicy zachodniej z Łęknicy przez Żary, Leszno, Kalisz, Łask, Piotrków Trybunalski, Sulejów, Opoczno, Radom, Lublin, Chełm do granicy wschodniej w Dorohusku, nr 74 Sulejów, Kielce, Zamość do Zosina na granicy wschodniej, nr 48 Tomaszów Mazowiecki, Inowłódz, Poświętne, Odrzywół, Białobrzegi, Dęblin do Kocka, nr 42 Namysłów, Kluczbork, Pajęczno, Radomsko, Przedbórz, Końskie, Skarżysko-Kamienna, Starachowice), drogi wojewódzkie (713 – Łódź, Tomaszów Mazowiecki, Sławno, Opoczno, Żarnów; 742 – Przyglów, Ręczno, Przedbórz, Włoszczowa, Nagłowice; 726 - Rawa Mazowiecka, Rzeczyca, Inowłódz, Opoczno, Żarnów; 728 - Nowe Miasto nad Pilicą, Odrzywół, Drzewica, Końskie), liczne drogi powiatowe i gminne. Jak widać sieć dróg w ujęciu globalnym wydaje się dostatecznie rozwinięta.

Uzupełnieniem infrastruktury drogowej obszaru są obecne tu szlaki kolejowe: Warszawa – Zawiercie (Centralna Magistrala Kolejowa), Tomaszów Maz. – Skarżysko Kamienna oraz Koluszki – Radom.

Podczas konsultacji społecznych zwrócono uwagę na ścieżki rowerowe. Nadal odczuwalny jest ich brak, bądź ich jakość jest niezadowolająca. Wiąże się to nie tylko ze złym stanem nawierzchni, ale również z brakiem, bądź niedostateczną infrastrukturą okołoturystyczną. Z uwagi na rozwój ruchu turystycznego oraz konieczność poprawy bezpieczeństwa rowerzystów wskazane jest przyspieszenie budowy nowych ścieżek rowerowych, zwłaszcza na obszarach najbardziej atrakcyjnych turystycznie.

Konsultacje społeczne pokazały, że nieustannie brakuje infrastruktury towarzyszącej w postaci przystani, wiat turystycznych, czy punktów gastronomicznych, wskazując ją jako słabą stronę obszaru. **Dlatego też budowanie zaplecza turystycznego, okołoturystycznego, zagospodarowanie terenów**

nadbrzeżnych będzie możliwe dzięki przedsięwzięciu I.1.2 „Budowa lub przebudowa infrastruktury turystycznej” w ramach celu szczegółowego I.1 „Rozwój infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej i kulturalnej”. Będzie to również priorytetem planowanego projektu współpracy z innymi LGD, na obszarze których także występuje rzeka Pilica, co powinno przyczynić się w zintegrowany sposób na rozwój bazy noclegowej i gastronomicznej, w konsekwencji również sfery społeczno-gospodarczej tego obszaru.

III.7.2. Uwarunkowania historyczne i regionalno-kulturowe

Na potencjał kulturowy obszaru składa się wiele elementów, tj. folklor, twórczość ludowa czy kuchnia regionalna. W codziennym życiu wsi tego regionu daje się odczuć potrzebę nawiązywania do wspólnej tradycji, będącej wyznacznikiem tożsamości i odrębności kulturowej. W pielęgnowaniu tych wartości, przyoblekaniu w żywe, współczesne formy w regionalnym kanonie najważniejszą rolę pełnią koła gospodyń wiejskich, a także zespoły ludowe.

Dobłą ilustracją pielęgnowania lokalnej tradycji oraz aktywności twórczej określającej tożsamość regionu jest przede wszystkim mnogość regionalnych imprez, promujących tutejszy folklor, jego koloryty i potencjał, a oto niektóre z nich:

- Pierzawka – tradycyjne darcie pierza połączone ze śpiewaniem tradycyjnych pieśni ludowych
- Jarmarki spalskie (raz w miesiącu, w drugą niedzielę miesiąca, od maja do października) – prezentacja i sprzedaż twórczości artystycznej, rzemiosła, rękodzieła,
- Sobótki – tradycja wywodząca się z pogańskich obrzędów i tradycji nocy świętojańskiej; towarzyszą jej konkursy, puszczanie wianków na Pilicy oraz zabawa przy ognisku i występy ludowych zespołów artystycznych,
- Ubijanie masła – promocja tradycyjnych metod wytwarzania masła na tle prezentacji ludowej twórczości regionalnej – występy zespołów folklorystycznych
- Dożynki – święto plonów – podziękowanie rolnikom za ich całoroczny trud, połączone z prezentacją dorobku ludowych zespołów artystycznych,
- Święto ziemniaka – impreza plenerowa, w ramach której odbywają się: występy artystyczne, degustacje potraw z ziemniaków oraz konkursy na największego i najdziwniejszego ziemniaka
- Hubertus Spalski – święto myśliwych – przedstawienie dorobku kół łowieckich w skali ogólnopolskiej uświetnione tradycyjną pogonią za lisem, polowaniem i licznymi imprezami i wystawami tematycznymi.

Z przeprowadzonych konsultacji społecznych wynika, że nadal istnieje zapotrzebowanie na tego typu wydarzenia, są one szansą dla rozwoju obszaru. **Znalazło to odzwierciedlenie w celu szczegółowym I.3 „Promocja obszaru w tym produktów i usług lokalnych” w ramach przedsięwzięcia I.3.1 „Organizacja imprez lokalnych”.** Dla lokalnej społeczności są wyrazem utożsamiania się z regionem, a co za tym idzie odczuwaniem potrzeby pielęgnowania lokalnych tradycji. Niezbędne są również dla zaspokojenia potrzeby jaką jest integracja.

Na obszarze Stowarzyszenia Dolina Pilicy widoczne jest rękodzieło ludowe. Dawniej twórczość ta zaspokajała potrzeby materialne jak również estetyczne. Niemal w każdym domu powstawały przepiękne dzieła z misternym haftem krzyżykowym, finezyjne wycinanki czy wielkanocne pisanki. Do tego twórczego dorobku zakwalifikować należy: bibułkarstwo, wycinanki, pająki, koronkarstwo, hafciarstwo, plecionkarstwo, rzeźbę regionalną, kowalstwo artystyczne, palmy wielkanocne, pisanki, twórczość literacką.

Chcąc utrzymać tożsamość małej ojczyzny, pielęgnować to, co zostało po minionych pokoleniach zamierzamy kontynuować działania jakie zapoczątkowaliśmy w poprzednim okresie programowania 2007-2013, takie jak warsztaty rękodzielnicze, które prócz ocalenia od zapomnienia tego, co zostało po minionych pokoleniach, da możliwość twórczego wyrażania własnych myśli, uczuć i emocji, oraz warsztaty fotograficzne – stanowiące praktyczną ścieżkę edukacyjną doskonalenia umiejętności dokumentowania potencjału obszaru, w tym walorów przyrodniczych, historycznych i kulturowych, z uwypukleniem zabytków oraz obiektów architektury ludowej i sakralnej, folkloru, ginących zawodów, osobliwości przyrodniczych, ciekawych miejsc i atrakcji turystycznych. Zamierzamy również wspierać lokalnych twórców dając im możliwość aplikowania o środki zewnętrzne, poprzez dedykowane im przedsięwzięcie **I.2.1 „Wspieranie lokalnych twórców” w ramach celu szczegółowego I.2 „Wspieranie dziedzictwa historyczno-kulturowego oraz twórczości artystycznej”.**

Na obszarze działania LGD występuje wiele potraw tradycyjnych m.in.:

- kasza jaglana z posłonkami
  - perka z ciučkami
  - tarcich (placek ziemniaczany z boczkiem, kielbasą i cebulą)
  - pierogi z kapustą i grzybami
  - barszcz opoczyński
  - kapusta z grochem
  - pyzy z mięsem
  - pierogi z grzybami i mięsem
  - swojski chleb (certyfikat „Tygiel Smaku” Marianna Śmiechowska)
  - marchwiosz bryński
  - tradycyjne masło lubocheńskie
  - lubocheńska dynia w occie
  - chleb wiejski z Lubochenka
  - glinicka nalewka porzeczkowa na księżycówce
  - wolborska zalewajka (starodawna)
  - kapusta z grochem
  - dusicha – ziemniaki z mąką
  - „Gęś owsiana z Bogusławic” wpis 19.02.2008 r. na Listę Produktów Tradycyjnych w kategorii - Mięso świeże oraz produkty mięsne
  - bigos wg tradycyjnej receptury
  - prażuchy z mąką zasmażaną
  - kugiel przedborski –ziemniaki tarte pieczone z mięsem.
- } gm. Opoczno
} gm. Sławno
} gm. Lubochnia
} gm. Wolbórz
} gm. Tomaszów Mazowiecki
} gm. Przedbórz

Natomiast na listę produktów tradycyjnych, która jest prowadzona przez Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, zostały wpisane: gęś owsiana z Bogusławic oraz jagnięcina ze świniarki (Krzątów) - figurujące od 2008 r., kugiel z Przedborza - od 2009 r., szynka cygańska zwana niedźwiedzią z Zaborowa - od 2011 r. oraz boczek wędzony również z Zaborowa – od 2014 r.

Zarówno uwarunkowania przyrodnicze, turystyczne, jak i regionalno- kulturowe będą stanowić bazę dla rozwoju turystyki, a także przedsiębiorczości, będąc niepowtarzalną wartością atrakcyjną nie tylko dla mieszkańców, ale również dla potencjalnych turystów oraz inwestorów.

III.7.3. Promocja

Działania promocyjne, zgodnie z intencją zgłaszających, mają:

- upowszechniać wizerunek, potencjał gmin, stwarzając narzędzie poznawcze dla tutejszych okolic;
- promować produkty lokalne, zarówno w znaczeniu tradycyjnych specjalów kulinarnych, uznanych oficjalnie, jak i tych uświęconych zwyczajowo przez obecność na tutejszym stole oraz produkty turystyczne, stanowiące przedmiot kompleksowych usług, markę na lokalnym rynku turystycznym.

Wszystkie te działania mają służyć wizerunkowo lokalnej tożsamości przyczyniając się do zwiększenia ruchu turystycznego na tym obszarze.

Wychodząc naprzeciw oczekiwaniom, aby stworzyć możliwość aplikowania o środki zaprogramowano cel szczegółowy I.3 „Promocja obszaru w tym produktów i usług lokalnych”, a w ramach niego przedsięwzięcia I.3.1, „Organizacja imprez lokalnych”, I.3.2 „Opracowanie i wydanie materiałów promocyjnych” oraz I.3.3 „Popularyzacja innowacyjnych narzędzi promujących region”.

III.8. Podsumowanie

Przedstawiony obszar działania LGD Dolina Pilicy obejmujący swym zasięgiem 15 gmin ulokowanych w dolinie środkowego biegu Pilicy i jej dopływów, poprzez chociażby przemożny wpływ samej rzeki na charakter, ukształtowanie, przyrodniczy potencjał, krajobraz, jest wyjątkowo spójny, wyróżniający się na tle nawet nieodległych okolic. Sama Pilica od zarania dziejów, o czym świadczą obecne tu stanowiska archeologiczne, przyciągała pradawnych osadników, lokujących na jej brzegach swoje bezpieczne domostwa. Dostarczała pożywienia, pomagała w transporcie, kanalizowała handlowe szlaki. Obecne tu przeprawy zapewniały dobrobyt tutejszym mieszkańcom. Tu budowały się zamki i klasztory. Na tych ziemiach z początkiem średniowiecza budowała się polska państwowość. W ostępach potężnej Puszczy Pilickiej, pełnej grubego zwierza, polowali polscy królowie, książęta. Do dnia dzisiejszego zachowały się niezwykle cenne skupiska leśne, które w większości otulają obrzeża Pilicy w postaci trzech parków

krajobrazowych - Przedborskiego, Sulejowskiego i Spalskiego. O niezwyklej, wczesnej aktywności procesów cywilizacyjnych na tym obszarze świadczy również działalność wielu zgrupowań zakonnych: Cystersi (Sulejów), Paulini (Wielgomłyny), Filipini (Poświętne), Franciszkanie (Smardzewice).

A zatem obecny na tym terenie ogromny potencjał w postaci historii tych okolic i regionalnej tradycji (kultura opoczyńska) oraz, jak powiedzieliśmy o tym wcześniej, uwarunkowań krajobrazowo-przyrodniczych, w sposób naturalny wnosi klarowny, spójny obraz tutejszego środowiska, niezaprzeczalnie czyniąc turystykę najważniejszym kierunkiem ich rozwoju.

IV. ANALIZA SWOT

Mocne strony	Odniesienie do diagnozy	Słabe strony	Odniesienie do diagnozy
Walory przyrodniczo-krajobrazowe	III.6.2	<ul style="list-style-type: none"> Zły stan techniczny niektórych obiektów zabytkowych 	III.7.1
Bogate dziedzictwo historyczno-kulturowe obszaru, w tym liczne zabytki architektury	III.7.1	<ul style="list-style-type: none"> Zdegradowane środowisko naturalne, w tym zły stan czystości wód (rzek oraz Zalewu Sulejowskiego) 	III.6.2.4
Czyste, świeże powietrze	III.6.2	<ul style="list-style-type: none"> Słabo rozwinięta infrastruktura turystyczna, rekreacyjna i kulturowa 	III.7.1
Centralne położenie	III.6.1		
Występowanie surowców naturalnych	III.6.2.5	<ul style="list-style-type: none"> Ograniczona ilość miejsc propagujących kulturę 	III.5.2
Duża ilość organizacji pozarządowych	III.4	<ul style="list-style-type: none"> Słabo rozwinięta baza gastronomiczna i noclegowa 	III.7.1
Tradycje i zwyczaje regionu	III.7.2	<ul style="list-style-type: none"> Znikoma ilość świetlic środowiskowych 	III.1
Brak uciążliwego przemysłu	III.2	<ul style="list-style-type: none"> Mała ilość inwestorów, mikroprzedsiębiorstw, brak dużych zakładów pracy zapewniających zatrudnienie lokalnej społeczności 	III.2
		<ul style="list-style-type: none"> Brak animatorów rozwoju lokalnego 	III.5.2
		<ul style="list-style-type: none"> Mała aktywność dzieci i młodzieży 	III.1
		<ul style="list-style-type: none"> Niedostateczna ilość szkoleń i spotkań informacyjnych 	III.4
		<ul style="list-style-type: none"> Niedostateczna ilość produktów lokalnych 	III.7.3 III.2
		<ul style="list-style-type: none"> Słaba promocja regionu 	III.7.3
		<ul style="list-style-type: none"> Niewystarczająca ilość miejsc pracy 	III.3
		<ul style="list-style-type: none"> Niewystarczająca ilość ofert dedykowanych dla seniorów 	III.1
		<ul style="list-style-type: none"> Bariery w komunikacji interpersonalnej z osobami niepełnosprawnymi 	III.1
		<ul style="list-style-type: none"> Słabość organizacji pozarządowych, grup nieformalnych ze względu na problemy 	III.4

		finansowe	
		<ul style="list-style-type: none"> • Brak infrastruktury służącej przetwarzaniu lokalnej żywności 	III.2
Szanse	Odniesienie do diagnozy	Zagrożenia	Odniesienie do diagnozy
Nowe możliwości wsparcia rozwoju obszarów wiejskich ze środków Unii Europejskiej	III	<ul style="list-style-type: none"> • Starzejące się społeczeństwo 	III.5.1
		<ul style="list-style-type: none"> • Niż demograficzny 	III.5.1
Budowa i rozwój bazy turystycznej i rekreacyjnej na obszarze LGD	III.7.1	<ul style="list-style-type: none"> • Ubożenie społeczeństwa 	III.5.2
Zagospodarowanie terenów nadbrzeżnych	III.7.1	<ul style="list-style-type: none"> • Emigracja i migracja zarobkowa 	III.5.1
Wykorzystanie walorów przyrodniczych	III.6.2	<ul style="list-style-type: none"> • Bariery mentalne w zdobywaniu wiedzy, kwalifikacji, pracy 	III.3.1
Podtrzymywanie tradycji i kultury regionu	III.7.2		
Zachowanie dawnych budowli (rewitalizacja, konserwacja)	III.7.1	<ul style="list-style-type: none"> • Bariery prawno – ekonomiczne w zakresie zakładania i rozwoju przedsiębiorczości 	III.2
Budowa, remont obiektów użyteczności publicznej (obiekty kulturowe, rekreacyjne)	III.5.2		
Promocja regionu	III.7.3	<ul style="list-style-type: none"> • Brak młodych osób, które zaangażowałyby się w kultywowanie tradycji ludowych, co może prowadzić do zaniku dawnych zawodów 	III.1
Tworzenie i promocja produktów lokalnych	III.7.3 III.2		
Aktywizacja ludzi starszych, niepełnosprawnych, dzieci i młodzieży	III.1	-	-
Wspieranie III sektora – organizacji pozarządowych	III.4	-	-
Wspieranie lokalnych twórców ludowych	III.7.2	-	-
Stworzenie inkubatora przetwórstwa lokalnego	III.2	-	-

V. Cele i wskaźniki

Podstawą zbudowania schematu najważniejszych celów i wskaźników do niniejszej strategii były postulaty zgłaszane przez uczestników konsultacji społecznych na obszarze wszystkich gmin członkowskich LGD Dolina Pilicy. Była to szeroka, wielosektorowa reprezentacja lokalnej społeczności skupiająca m.in.: sołtysów, lokalnych liderów, reprezentantów organizacji pozarządowych, w tym OSP, KGW, przedsiębiorców, pracowników samorządów. Porządkując uzyskany materiał w układzie czynników wewnętrznych (stan obecny – mocne i słabe strony) i zewnętrznych w postaci szans i zagrożeń (analiza SWOT), mogliśmy przeprowadzić swoisty montaż celów do osiągnięcia zgodnych z logiką interwencji, wynikającą ze zgłoszonych przez mieszkańców problemów, wpływających znacząco na poziom ich życia. Mając na uwadze możliwości programowe, co do kwalifikowalności zakładanych przedsięwzięć, zgodnie z ustawą RLKS, a w końcu ograniczeniami finansowymi, odrzucając jednocześnie postulaty jednostkowe, najbardziej marginalne, opracowaliśmy bazowy zbiór potrzeb najbardziej osadzonych w tutejszej rzeczywistości. Najważniejszym czynnikiem uwzględnienia problemowego zakresu w budowanym schemacie, prócz jego obecności w analizie SWOT, były ustalenia diagnozy obszaru, popartej konkretnymi

danymi statystycznymi, wnioskami przeprowadzonej w połowie 2015 r. ewaluacji skuteczności wdrażania LSR w ramach PROW 2007-2013, przy szczególnym odniesieniu do głosów wypowiedzianych przez przedstawicieli grup defaworyzowanych.

Stosując metodę problemową przeformowaliśmy występujące niedogodności w propozycje zniwelowania ich skutków, konstruując w ten sposób cele szczegółowe w odniesieniu do konkretnych grup docelowych. Z konieczności zmierzania skuteczności przeprowadzonych działań, przyporządkowaliśmy im realne wskaźniki rezultatu.

Biorąc pod uwagę szerszą perspektywę czasową oddziaływania negatywnych następstw obecnych, podnoszonych przez mieszkańców problemów, należało sprecyzować i przyporządkować wybranym przedsięwzięciom cele ogólne, skupiające swoim tematycznym zasięgiem zbieżne z nimi cele szczegółowe, zgodnie z treścią tabeli V.1.

V.1. Specyfikacja i opis celów ogólnych, przypisanych im celów szczegółowych i przedsięwzięć

Grupa robocza w wyniku przeprowadzonych konsultacji, uporządkowała zidentyfikowane problemy w 2 grupy, dotyczące w ogólnym ujęciu zagospodarowania przestrzeni publicznej mającej wpływ na jakość życia tutejszych mieszkańców oraz bezpośredniego rozwoju przedsiębiorczości i szerokiej aktywności społecznej. W związku z tym oparła strukturę Strategii na dwóch celach ogólnych, komplementarnych, wzajemnie się uzupełniających z **misją nadrzędną, poprawą poziomu życia mieszkańców**, wykorzystując do tego celu lokalne zasoby i potencjał: surowce, miejscową infrastrukturę, lokalizację, regionalne i historyczne dziedzictwo, społeczny kapitał. Jest to wyraźne nawiązanie do zdecydowanej opinii mieszkańców, zgodnie z którą ten potencjał jest na tyle atrakcyjny i wyjątkowy, że może stać się kółem zamachowym jego rozwoju, w następstwie przyczyniając się do podniesienia poziomu życia.

Cel ogólny I

Pierwszy cel ogólny (CO I) odnoszący się do poprawy jakości życia mieszkańców poprzez rozwój turystyki z wykorzystaniem w/w zasobów został zbudowany z trzech celów szczegółowych zawierających w sobie odpowiednio pogrupowane problemy. I tak pierwszy z nich (CS I.1) dotyczy słabo rozwiniętej infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej i kulturalnej, ze szczególną uwagą na dysproporcje w jej lokalizacji. Rozwiązaniem tych niedogodności będą przedsięwzięcia dotyczące budowy lub przebudowy tych obiektów. Drugi zakres problemowy (CS I.2) dotyczy ograniczonej ilości miejsc propagujących kulturę, złego stanu technicznego obiektów dziedzictwa historyczno-kulturowego, troski o regionalną tradycję, rękodzieło, artystyczną twórczość. Przedsięwzięcia wspierające lokalnych twórców oraz poprawiające stan obiektów regionalnego dziedzictwa będą skuteczną odpowiedzią na zgłaszane postulaty. Wrażenie słabej promocji regionu również poprzez niedostateczną ofertę promocyjną produktów i usług lokalnych zostało zawarte w przedsięwzięciach dotyczących organizacji lokalnych imprez, opracowania wydawnictw promocyjnych oraz popularyzacji innowacyjnych narzędzi prezentujących region (CS I.3).

Cel ogólny II

Znaczna część problemów zgłoszonych grupie roboczej przygotowującej Strategię dotyczyła spraw związanych z przedsiębiorczością, ale również zagadnieniu rozwoju społecznego kapitału. Uczestnicy konsultacyjnych spotkań bardzo mocno akcentowali istniejące, stale powiększające się dysproporcje w warunkach życia mieszkańców obszaru LGD, w przekroju poszczególnych gmin, ale również w skali miejscowości. W odczuciu społecznym narasta zjawisko wykluczenia społecznego. Bardzo trudnym, towarzyszącym temu problemem jest ubóstwo, najczęściej związane z bezrobociem, ale również w następstwie długotrwałych chorób.

W związku z zakresem tematycznym drugiego celu ogólnego CO II odwołującego się do rozwoju gospodarczego, włączenia społecznego, ograniczenia ubóstwa, cały pakiet problemowy w nim zawarty sformułowano w 2 celach szczegółowych. Pierwszy z nich (CS II.1) wynika ze zgłaszanych przesłanek dotyczących małej ilości inwestorów, mikroprzedsiębiorstw, braku większych zakładów pracy zapewniających zatrudnienie lokalnej społeczności. Poprawa sytuacji nastąpi poprzez realizację przedsięwzięć skierowanych na podejmowanie lub rozwój działalności gospodarczej, tworzenie i rozwój inkubatorów przetwórstwa lokalnego, podnoszenie kompetencji w w/w tematyce.

Drugi cel szczegółowy (CS II.2) dotyczący włączenia w życie społeczne, przywołany niedostateczną aktywnością, czy wręcz jej brakiem wśród mieszkańców obszaru LGD (m.in.: brak animatorów rozwoju lokalnego, mała aktywność dzieci i młodzieży, niedostateczna ilość szkoleń i spotkań informacyjnych, niewystarczająca ilość ofert dedykowanych dla seniorów, bariery w komunikacji z osobami niepełnosprawnymi, słabość organizacji pozarządowych), zostanie osiągnięty poprzez realizację przedsięwzięć z zakresu wsparcia organizacji pozarządowych, wymiany doświadczeń, oraz działania wspierające grupy defaworyzowane.

V.2. Specyfikacja wskaźników

Przedstawiona poniżej tabela w sposób syntetyczny ilustruje logikę kierunków wsparcia, uzupełniając ją o wskaźniki oddziaływania, rezultatu i produktu oraz źródła danych, na podstawie których

zostanie przeprowadzony pomiar. Wysokość poszczególnych wskaźników została wypracowana w trakcie procesu tworzenia strategii przez grupę roboczą w oparciu o diagnozę obszaru, społeczne konsultacje określające potrzeby, możliwości finansowego wsparcia, zapisy w strategiach rozwoju gmin, wyznaczając jednocześnie ich znaczenie dla zrównoważonego procesu pozytywnych zmian, tak w sferze społecznej, jak również gospodarczej. Monitoring, pomiary, także dokumentowanie skuteczności wdrażania Strategii będzie prowadzone na bieżąco przez biuro LGD. Źródłami pozyskiwania danych do pomiaru będą: dane GUS, dane LGD - ankiety, sprawozdania beneficjentów. Dla zachowania przejrzystości opomiarowania tego procesu, jak przedstawiono to w tabeli, przyjęto zerową wartość wskaźników początkowych dla roku 2016 tj. daty poprzedzającej uruchomienie środków PROW na lata 2014-2020, a w przypadku wskaźnika oddziaływania dla Celu Ogólnego II rok 2014, ze względu na dostępność danych GUS dla tego okresu. Zgodnie z opracowanym planem działania, poszczególne przedsięwzięcia będą realizowane przy różnej intensywności w 3 założonych etapach (2016-2018, 2019- 2021, 2022-2023), a zatem poziomy przejściowe dla każdego ze wskaźników będą różne. Operacje przewidziane do realizacji w ramach wdrażania niniejszej Strategii, zgodnie z wstępną deklaracją, będą finansowane z PROW jako funduszu wiodącego oraz w różnym stopniu, tam gdzie jest to przewidziane rodzajem operacji, indywidualnym wkładem własnym ze strony beneficjenta.

V.3. Wykazanie zgodności celów z celami PROW

Konsekwencją oparcia wdrażania LSR o środki finansowe z PROW na lata 2014-2020 jako funduszu wiodącego jest pełna zgodność wszystkich celów Strategii z celem szczegółowym tego Programu dotyczącego Działania Leader w ramach priorytetu 6 -Wspieranie włączenia społecznego, ograniczenia ubóstwa i promowanie rozwoju gospodarczego na obszarach wiejskich.

Wyraża się to szczegółowymi elementami w/w celu:

- wzmocnienie kapitału społecznego, w tym z wykorzystaniem rozwiązań innowacyjnych i wspieranie partycypacji społeczności lokalnej w realizacji LSR;
- zakładanie działalności gospodarczej i rozwój przedsiębiorczości;
- dywersyfikacja źródeł dochodu, w tym tworzenie i rozwój inkubatorów przetwórstwa lokalnego;
- podnoszenie kompetencji osób z obszaru LSR w powiązaniu z zakładaniem działalności gospodarczej lub rozwojem przedsiębiorczości;
- podnoszenie wiedzy społeczności lokalnej w zakresie ochrony środowiska, zmian klimatycznych, a także innowacji;
- rozwój produktów lokalnych;
- zachowanie dziedzictwa lokalnego;
- rozwój ogólnodostępnej i niekomercyjnej infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej lub kulturalnej.

Wszystkie te zapisy bardzo dokładnie odnoszą się do treści celów głównych, szczegółowych oraz przedsięwzięć niniejszej Strategii.

Tabela V.1. Cele i wskaźniki

I.	CEL OGÓLNY	Obszar Dolina Pilicy rozwinęty pod względem turystycznym poprzez wykorzystanie zasobów przyrodniczo-krajobrazowych oraz dziedzictwa kulturowego jako podstawy poprawy jakości życia mieszkańców					
I.1	CELE SZCZEGÓLOWE	Rozwój infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej i kulturalnej					
I.2		Wspieranie dziedzictwa historyczno-kulturowego oraz twórczości artystycznej					
I.3		Promocja obszaru, w tym produktów i usług lokalnych					
		<i>Wskaźniki oddziaływania dla celu ogólnego</i>	<i>Jednostka miary</i>	<i>stan początkowy 2016 rok</i>	<i>plan 2023 rok</i>	<i>Źródło danych/sposób pomiaru</i>	
WI.0	Odsetek mieszkańców obszaru LGD deklarujących poprawę jakości życia		%	0%	40%	Dane LGD - ankiety	
		<i>Wskaźniki rezultatu dla celów szczegółowych</i>	<i>Jednostka miary</i>	<i>stan początkowy 2016 rok</i>	<i>plan 2023 rok</i>	<i>Źródło danych/sposób pomiaru</i>	
wI.1	Liczba osób korzystających z nowopowstałej infrastruktury turystycznej i/lub okołoturystycznej/rekreacyjnej/kulturalnej w pierwszym roku po zakończeniu realizacji operacji		os.	0	10.490	Sprawozdania grantobiorców, ankiety monitorujące, dane LGD	
wI.1	Liczba projektów współpracy skierowanych do turystów, przedsiębiorców z branży turystycznej, lokalnej społeczności		szt.	0	1	Dane LGD	
wI.2	Liczba osób korzystających z dóbr dziedzictwa historyczno-kulturowego w pierwszym roku po zakończeniu realizacji operacji		os.	0	1.350	Sprawozdania grantobiorców, ankiety monitorujące, dane LGD	
wI.3	Liczba odbiorców działań promocyjnych		os.	0	15.926	Sprawozdania grantobiorców, ankiety monitorujące, dane LGD	
			Wskaźniki produktu				
Przedsięwzięcia	Grupy docelowe	Sposób realizacji (konkurs, projekt grantowy, operacja własna, projekt współpracy, aktywizacja itp.)	Nazwa	Jednostka miary	wartość		Źródło danych/ sposób pomiaru
					Początko -wa 2016 rok	końcowa 2023 rok	

I.1.1	Budowa lub przebudowa miejsc rekreacji i wypoczynku	Mieszkańcy, turyści	Nabór, projekt grantowy	Liczba powstałych lub przebudowanych obiektów infrastruktury rekreacyjnej	szt.	0	51	Sprawozdania grantobiorców, ankiety monitorujące, dane LGD
I.1.2	Budowa lub przebudowa infrastruktury turystycznej	Mieszkańcy, turyści	Nabór, projekt grantowy, projekt współpracy, operacja własna	Liczba powstałych lub przebudowanych obiektów infrastruktury turystycznej i/lub okółoturystycznej	szt.	0	17	Sprawozdania grantobiorców, ankiety monitorujące, dane LGD
				Liczba zrealizowanych projektów współpracy	szt.	0	1	Dane LGD
I.1.3	Budowa lub przebudowa obiektów kulturalnych w Krzętowie, Kruszynie, Smardzewicach, Pratkowicach, Karczowie	Mieszkańcy, turyści	Nabór, projekt grantowy	Liczba powstałych lub przebudowanych obiektów kulturalnych	szt.	0	5	Sprawozdania grantobiorców, ankiety monitorujące, dane LGD
I.2.1	Wspieranie lokalnych twórców	Mieszkańcy, turyści	Projekt grantowy	Liczba wyposażonych bądź doposażonych lokalnych twórców	os.	0	2	Sprawozdania grantobiorców, ankiety monitorujące, dane LGD
I.2.2	Budowa, przebudowa, rewitalizacja, wyposażenie, oznakowanie obiektów dziedzictwa kulturowego w miejscowościach: Aleksandrów, Skotniki, Smardzewice, Rzeczyca, Łazy –Dąbrowa	Mieszkańcy, turyści	Nabór, projekt grantowy	Liczba zbudowanych, przebudowanych, zrewitalizowanych, wyposażonych, oznakowanych obiektów dziedzictwa kulturowego	szt.	0	5	Sprawozdania grantobiorców, ankiety monitorujące, dane LGD
I.3.1	Organizacja imprez lokalnych	Mieszkańcy, turyści	Projekt grantowy, projekt współpracy, aktywizacja	Liczba zorganizowanych imprez lokalnych	szt.	0	48	Sprawozdania grantobiorców, ankiety monitorujące, dane LGD
I.3.2	Opracowanie i wydanie materiałów promocyjnych	Mieszkańcy, turyści	Projekt grantowy, aktywizacja, projekt współpracy	Liczba wydanych materiałów promocyjnych	szt.	0	15	Sprawozdania grantobiorców, ankiety monitorujące, dane LGD

I.3.3	Popularyzacja innowacyjnych narzędzi promujących region	Mieszkańcy, turyści	Projekt współpracy, projekt grantowy	Liczba popularyzowanych innowacyjnych narzędzi promujących region	szt.	0	2	Sprawozdania grantobiorców, ankiety monitorujące, dane LGD
SUMA				146				
II.	CEL OGÓLNY	Zintegrowane, aktywne lokalne społeczności w tym poprzez włączenie społeczne, ograniczenie ubóstwa i rozwój gospodarczy z uwzględnieniem zasad ochrony środowiska i przeciwdziałania zmianom klimatu						
II.1	CELE SZCZEGÓŁOWE	Rozwój przedsiębiorczości na obszarach wiejskich, w tym z wykorzystaniem rozwiązań innowacyjnych						
II.2		Aktywizacja i włączenie w życie społeczne						
		<i>Wskaźniki oddziaływania dla celu ogólnego</i>	<i>Jednostka miary</i>	<i>stan początkowy 2014 rok</i>	<i>plan 2023 rok</i>	<i>Źródło danych/sposób pomiaru</i>		
WII.0	Liczba podmiotów gospodarki narodowej wpisanych do rejestru REGON		szt.	7006	7009	Dane GUS		
	Odsetek mieszkańców obszaru LGD uczestniczących w zorganizowanych formach życia społecznego		%	0%	60%	Dane LGD - ankiety		
		<i>Wskaźniki rezultatu dla celów szczegółowych</i>	<i>Jednostka miary</i>	<i>stan początkowy 2016 rok</i>	<i>plan 2023 rok</i>	<i>Źródło danych/sposób pomiaru</i>		
WII.1	Liczba utworzonych bądź utrzymanych miejsc pracy		szt.	0	46	Ankiety monitorujące, dane LGD		
WII.1	Liczba osób korzystających z infrastruktury służącej przetwarzaniu produktów rolnych		os.	0	20	Ankiety monitorujące, dane LGD		
WII.1	Liczba osób, które podniosły swoje kompetencje zawodowe		os.	0	1	Ankiety monitorujące, dane LGD		
WII.2	Liczba wspartych organizacji pozarządowych, grup inicjatywnych, grup nieformalnych		szt.	0	48	Ankiety monitorujące, dane LGD		
WII.2	Liczba uczestników działań aktywizujących		os.	0	3.955	Ankiety monitorujące, dane LGD		
Przedsięwzięcia		Grupy docelowe	Sposób realizacji (konkurs, projekt grantowy, operacja własna, projekt współpracy,	Wskaźniki produktu				
						Wartość		

			aktywizacja itp.)	Nazwa	Jednostka miary	początkowa 2016 rok	końcowa 2023 rok	Źródło danych/ sposób pomiaru
II.1.1	Podjęcie lub rozwój działalności gospodarczej	Mieszkańcy, przedsiębiorcy	Nabór	Liczba operacji polegających na utworzeniu bądź rozwinięciu przedsiębiorstwa	szt.	0	46	Ankiety monitorujące, dane LGD
II.1.2	Tworzenie lub rozwój inkubatorów przetwórstwa lokalnego	Mieszkańcy, producenci rolni	Nabór	Liczba powstałych bądź utrzymanych inkubatorów przetwórstwa lokalnego	szt.	0	1	Ankiety monitorujące, dane LGD
II.1.3	Podnoszenie kompetencji w ramach podejmowania lub rozwijania działalności gospodarczej	Mieszkańcy, przedsiębiorcy	Nabór	Liczba szkoleń podnoszących kompetencje w ramach podejmowania lub rozwijania działalności gospodarczej	szt.	0	1	Ankiety monitorujące, dane LGD
II.2.1	Wspieranie/ aktywizowanie organizacji pozarządowych, grup inicjatywnych, grup nieformalnych	Organizacje pozarządowe, grupy inicjatywne, grupy nieformalne	Projekt grantowy	Liczba operacji wspierających organizacje pozarządowe, grupy inicjatywne, grupy nieformalne	szt.	0	48	Sprawozdania grantobiorców, ankiety monitorujące, dane LGD
II.2.2	Pobudzenie zaangażowania mieszkańców dla oddolnych inicjatyw lokalnych, w tym wymiana doświadczeń, poznawanie dobrych praktyk, rozwój tożsamości	Mieszkańcy	Projekt grantowy, aktywizacja	Liczba wydarzeń	szt.	0	32	Sprawozdania grantobiorców, ankiety monitorujące, dane LGD
II.2.3	Działania wspierające grupy defaworyzowane	Grupy defaworyzowane	Projekt grantowy, aktywizacja	Liczba działań kierowanych do grup defaworyzowanych	szt.	0	79	Sprawozdania grantobiorców, ankiety monitorujące, dane LGD
SUMA						207		

Źródło danych: opracowanie własne.

Tabela V.2. Tabela logiczna powiązań diagnozy obszaru i ludności, analizy SWOT oraz celów i wskaźników

Zidentyfikowane problemy/ wyzwania społeczno-ekonomiczne	Cel ogólny	Cele szczegółowe	Planowane przedsięwzięcia	Produkty	Rezultaty	Oddziaływanie	Czynniki zewnętrzne mające wpływ na realizację działań i osiągnięcie wskaźników
<ul style="list-style-type: none"> • Zdegradowane środowisko naturalne, w tym zły stan czystości wód (rzek oraz Zalewu Sulejowskiego) • Słabo rozwinięta infrastruktura turystyczna, rekreacyjna i kulturowa • Słabo rozwinięta baza gastronomiczna i noclegowa • Ograniczona ilość miejsc propagujących kulturę • Zły stan techniczny niektórych obiektów zabytkowych • Niedostateczna ilość produktów lokalnych • Słaba promocja regionu 	<p>I. Obszar Dolina Pilicy rozwinięty pod względem turystycznym poprzez wykorzystanie zasobów przyrodniczo-krajobrazowych oraz dziedzictwa kulturowego jako podstawy poprawy jakości życia mieszkańców</p>	I.1 Rozwój infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej i kulturalnej	I.1.1 Budowa lub przebudowa miejsc rekreacji i wypoczynku	Liczba powstałych lub przebudowanych obiektów infrastruktury rekreacyjnej	Liczba osób korzystających z nowopowstałej infrastruktury turystycznej i/lub okołoturystycznej/ rekreacyjnej /kulturalnej w pierwszym roku po zakończeniu realizacji operacji	Odsetek mieszkańców obszaru LGD deklarujących poprawę jakości życia	<ul style="list-style-type: none"> • Nowe możliwości wsparcia rozwoju obszarów wiejskich ze środków Unii Europejskiej • Dobre zarządzanie gminą; aktywna polityka informacyjna skierowana do mieszkańców i turystów • Zainteresowanie produktem lokalnym • Brak młodych osób, które zaangażowałyby się w kultywowanie tradycji ludowych, co może prowadzić do zaniku dawnych zawodów • Budowa i rozwój bazy turystycznej i rekreacyjnej na obszarze LGD • Zagospodarowanie terenów nadbrzeżnych • Wykorzystanie walorów przyrodniczych, • Podtrzymywanie tradycji i kultury regionu, • Zachowanie dawnych budowli (rewitalizacja, konserwacja) • Budowa, remont obiektów użyteczności publicznej (obiekty
			I.1.2 Budowa lub przebudowa infrastruktury turystycznej	Liczba powstałych lub przebudowanych obiektów infrastruktury turystycznej i/lub okołoturystycznej			
			I.1.3 Budowa lub przebudowa obiektów kulturalnych w Krzętowie, Kruszynie, Smardzewicach, Pratkowicach, Karczowie	Liczba powstałych lub przebudowanych obiektów kulturalnych			
		I.2 Wspieranie	I.2.1 Wspieranie lokalnych twórców	Liczba wyposażonych	Liczba osób korzystających z dóbr		

		dziedzictwa historyczno-kulturowego oraz twórczości artystycznej	I.2.2 Budowa, przebudowa, rewitalizacja, wyposażenie, oznakowanie obiektów dziedzictwa kulturowego w miejscowościach: Aleksandrów, Skotniki, Smardzewice, Rzeczyca, Łazy –Dąbrowa	liczba doposażonych lokalnych twórców Liczba zbudowanych, przebudowanych, zrewitalizowanych, wyposażonych, oznakowanych obiektów dziedzictwa kulturowego	dziedzictwa historyczno-kulturowego w pierwszym roku po zakończeniu realizacji operacji		kulturowe, rekreacyjne) •Promocja regionu •Tworzenie i promocja produktów lokalnych •Wspieranie lokalnych twórców ludowych
		I.3 Promocja obszaru, w tym produktów i usług lokalnych	I.3.1 Organizacja imprez lokalnych	Liczba zorganizowanych imprez lokalnych	Liczba odbiorców działań promocyjnych		
			I.3.2 Opracowanie i wydanie materiałów promocyjnych	Liczba wydanych materiałów promocyjnych			
			I.3.3 Popularyzacja innowacyjnych narzędzi promujących region	Liczba popularyzowanych innowacyjnych narzędzi promujących region			
•Niewystarczająca ilość miejsc pracy •Mała ilość inwestorów, mikroprzedsiębiorstw, brak	II. Zintegrowane, aktywne lokalne społeczności, w tym poprzez włączenie	II.1Rozwój przedsiębiorczości na obszarach wiejskich, w tym z wykorzystaniem	II.1.1 Podejmowanie lub rozwój działalności gospodarczej	Liczba operacji polegających na utworzeniu bądź rozwinięciu przedsiębiorstwa	Liczba utworzonych bądź utrzymanych miejsc pracy Liczba osób korzystających z infrastruktury służącej	Liczba podmiotów gospodarki narodowej wpisanych do rejestru REGON	•Nowe możliwości wsparcia rozwoju obszarów wiejskich ze środków Unii Europejskiej •Dobre zarządzanie gminą; aktywna polityka

<p>dużych zakładów pracy zapewniających zatrudnienie lokalnej społeczności</p> <ul style="list-style-type: none"> • Brak infrastruktury służącej przetwarzaniu lokalnej żywności • Brak animatorów rozwoju lokalnego • Mała aktywność dzieci i młodzieży • Niedostateczna ilość szkoleń i spotkań informacyjnych • Znikoma ilość świetlic środowiskowych • Bariery w komunikacji interpersonalnej z osobami niepełnosprawnymi • Niewystarczająca ilość ofert dedykowanych dla seniorów • Słabość organizacji pozarządowych, grup nieformalnych 	<p>społeczne, ograniczenie ubóstwa i rozwój gospodarczy z uwzględnieniem zasad ochrony środowiska i przeciwdziałania zmianom klimatu</p>	<p>nierozwiązań innowacyjnych</p>	<p>II.1.2 Tworzenie lub rozwój inkubatorów przetwórstwa lokalnego</p>	<p>Liczba powstałych bądź utrzymanych inkubatorów przetwórstwa lokalnego</p>	<p>przetwarzaniu produktów rolnych</p> <p>Liczba osób, które podniosły swoje kompetencje zawodowe</p>	<p>informacyjna skierowana do mieszkańców i przedsiębiorców</p> <ul style="list-style-type: none"> • Napływ przedsiębiorczych, aktywnych i wykształconych osób na obszar LGD • Edukacja dzieci i młodzieży • Świetlice środowiskowe, w których będzie mogła być stworzona specjalna oferta • Prężnie działające organizacje pozarządowe • Aktywność mieszkańców • Starzejące się społeczeństwo • Niż demograficzny • Ubożenie społeczeństwa • Emigracja i migracja zarobkowa • Bariery mentalne w zdobywaniu wiedzy, kwalifikacji, pracy • Bariery prawno – ekonomiczne w zakresie zakładania i rozwoju przedsiębiorczości • Brak młodych osób, które zaangażowałyby się w kultywowanie tradycji ludowych, co może 	
			<p>II.1.3 Podnoszenie kompetencji w ramach podejmowania lub rozwijania działalności gospodarczej</p>	<p>Liczba szkoleń podnoszących kompetencje w ramach podejmowania lub rozwijania działalności gospodarczej</p>			
		<p>II.2 Aktywizacja i włączenie w życie społeczne</p>	<p>II.2.1 Wspieranie/ aktywizowanie organizacji pozarządowych, grup inicjatywnych, grup nieformalnych</p>	<p>Liczba operacji wspierających organizacje pozarządowe grupy inicjatywne, grupy nieformalne</p>	<p>Liczba wspartych organizacji pozarządowych, grup inicjatywnych, grup nieformalnych</p> <p>Liczba uczestników działań aktywizujących</p>		<p>Odsetek mieszkańców obszaru LGD uczestniczących w zorganizowanych formach życia społecznego</p>
			<p>II.2.2 Pobudzenie zaangażowania mieszkańców dla oddolnych inicjatyw lokalnych w tym wymiana doświadczeń, poznawanie dobrych praktyk, rozwój tożsamości</p>	<p>Liczba wydarzeń</p>			

ze względu na problemy finansowe			II.2.3 Działania wspierające grupy defaworyzowane	Liczba działań kierowanych do grup defaworyzowanych			<p>prować do zaniku dawnych zawodów</p> <ul style="list-style-type: none"> • Aktywizacja ludzi starszych, niepełnosprawnych, dzieci i młodzieży • Wspieranie III sektora – organizacji pozarządowych • Stworzenie inkubatora przetwórstwa lokalnego
----------------------------------	--	--	---	---	--	--	--

Źródło danych: opracowanie własne.

VI. SPOSÓB WYBORU I OCENY OPERACJI ORAZ SPOSÓB USTANAWIANIA KRYTERIÓW WYBORU

VI.1. Formy wsparcia operacji w ramach LSR

Stowarzyszenie Dolina Pilicy przewiduje realizację trzech typów operacji:

1. operacje realizowane przez beneficjentów innych niż LGD;
2. projekty grantowe;
3. operacje własne LGD.

Pierwszym z nich są **operacje realizowane indywidualnie w ramach wniosków składanych przez beneficjentów innych niż LGD** i wybieranych przez organ decyzyjny, a następnie przedkładanych do weryfikacji do Samorządu Województwa. Będą one mogły być składane w zakresie wzmocnienia kapitału społecznego, rozwoju przedsiębiorczości, zachowania dziedzictwa lokalnego, budowy lub przebudowy ogólnodostępnej i niekomercyjnej infrastruktury turystycznej lub rekreacyjnej, lub kulturalnej oraz promowania obszaru objętego LSR, w tym produktów lub usług lokalnych. Pomoc w ramach tego typu operacji skierowana jest do osób fizycznych, osób prawnych i jednostek organizacyjnych nieposiadających osobowości prawnej, którym ustawa przyznaje zdolność prawną, spełniających kryteria dostępu określone w rozporządzeniu Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach poddziałania „Wsparcie na wdrażanie operacji w ramach strategii rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność” objętego PROW 2014-2020.

Biorąc pod uwagę przepisy ww. rozporządzenia, LGD nie wprowadzało ograniczeń co do intensywności wsparcia oraz kwot pomocy i ustaliło co następuje:

- Na operacje związane z podejmowaniem działalności gospodarczej - 100 tys. zł, a pomoc ma formę płatności zryczałtowanej (wysokość pomocy została ustalona w oparciu o dane z okresu programowania 2007-2013, gdzie ze względu na brak możliwości zaangażowania przez beneficjentów własnych środków finansowych, aby mogły one zostać zrefundowane, otworzono tylko 8 działalności gospodarczych),
- Na operacje związane z rozwojem działalności gospodarczej lub w przypadku podmiotu wykonującego działalność gospodarczą do której stosuje się przepisy ustawy z dnia 2 lipca 2004r. o swobodzie działalności gospodarczej - pomoc przyznawana jest w wysokości do 70 % kosztów kwalifikowanych, a maksymalna kwota wsparcia wynosi 300 tys. zł,
- Na operację związaną z tworzeniem bądź rozwojem inkubatora przetwórstwa lokalnego – pomoc przyznawana jest w wysokości do 70% kosztów kwalifikowanych, **w przypadku organizacji pozarządowej, która wykonuje działalność gospodarczą**, a maksymalna kwota wsparcia wynosi 500 tys. zł,
- W pozostałych przypadkach pomoc przyznawana jest w wysokości **do 100 %** kosztów kwalifikowanych, a w przypadku jednostki samorządu terytorialnego w wysokości **nie wyższej niż 63,63 %**.

Kolejnym typem operacji, jaki LGD zamierza realizować są **projekty grantowe**. Zgodnie z definicją, projekt grantowy jest operacją, której beneficjent będący LGD udziela innym podmiotom wybranym przez LGD, zwanymi dalej „grantobiorcami”, grantów będących środkami finansowymi programu, powierzonymi przez LGD grantobiorcom na realizację zadań służących osiągnięciu celu tej operacji. Granty skierowane będą do osób fizycznych, organizacji pozarządowych i grup sformalizowanych nieposiadających osobowości prawnej, a także do jednostek sektora finansów publicznych. W ramach tego typu operacji, pomoc będzie przyznawana w zakresie wzmocnienia kapitału społecznego, zachowania dziedzictwa lokalnego, budowy lub przebudowy ogólnodostępnej i niekomercyjnej infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej lub kulturalnej i promowania obszaru objętego LSR, w tym produktów lub usług lokalnych. Wysokość jednego grantu ustala się na poziomie 5 - 50 tys. zł, przy refundacji poniesionych kosztów kwalifikowanych na poziomie 100%. Dodatkowo, mając na uwadze doświadczenia z okresu programowania 2007-2013, w którym organizacje pozarządowe z powodu braku własnych środków finansowych były wykluczone z możliwości ubiegania się o wsparcie, przyjęto rozwiązanie zapewniające wypłatę zaliczki w wysokości 80% kosztów kwalifikowanych.

Projekty grantowe będą realizowały cel ogólny I „Obszar Dolina Pilicy rozwinięty pod względem turystycznym poprzez wykorzystanie zasobów przyrodniczo-krajobrazowych oraz dziedzictwa kulturowego jako podstawy poprawy jakości życia mieszkańców”, przypisane do niego cele szczegółowe i związane z nimi przedsięwzięcia oraz w ramach celu ogólnego II – cel szczegółowy „Aktywizacja i włączenie w życie społeczne” i związane z nim przedsięwzięcia.

W wyniku realizacji projektów grantowych osiągnane będą wskaźniki produktu przypisane do przedsięwzięć i wskaźniki rezultatu przypisane do celów szczegółowych w ramach celu ogólnego I oraz wskaźniki produktu przypisane do przedsięwzięć i wskaźniki rezultatu przypisane do celu szczegółowego II.2 w ramach celu ogólnego II. Wielkość środków przeznaczonych na projekty grantowe to 4.103.667,00 zł.

Stowarzyszenie Dolina Pilicy zamierza realizować także trzeci typ operacji, jakim jest **operacja własna** z zakresu budowy lub przebudowy ogólnodostępnej i niekomercyjnej infrastruktury turystycznej.

Biorąc pod uwagę wiele głosów zatroskanych stanem technicznym ścieżki rowerowej im. Zygmunta Goliata wokół Zbiornika Sulejowskiego, doceniając jego ogromny potencjał, znaczenie dla promocji obszaru LGD,

Stowarzyszenie w ramach operacji własnej ma zamiar przeprowadzić jego rewitalizację. W zakresie planowanych działań przede wszystkim zamierza przywrócić jego drożność na całym odcinku (68,5 km), pełne oznakowanie, a w uzasadnionych przypadkach zorganizować kilka miejsc odpoczynkowych. Planowany koszt operacji: 50.000,00 zł. Mając świadomość ograniczeń finansowych, zabezpieczając możliwie duże środki na realizację grantów, deklaruje **udział wkładu własnego powyżej poziomu wynikającego z przepisów dotyczących programu tj. na poziomie 10% całkowitego budżetu projektu: 10.000 zł.**

VI.2. Cel tworzenia procedur

Procedury określają sposób postępowania z wnioskami w ramach operacji indywidualnych, projektów grantowych oraz operacji własnych LGD.

Procedury opracowane zostały dla jasności i przejrzystości procesu wyboru operacji do dofinansowania oraz sprawnej i skutecznej realizacji LSR. Rada, oceniając wnioski o dofinansowanie, otrzyma narzędzie - generator on-line, za pomocą którego w sposób prosty, jasny i nie budzący wątpliwości, dokona tej oceny. Dzięki określeniu procedur oraz kryteriów wyboru możliwy będzie wybór operacji, a co za tym idzie, osiągnięte zostaną cele oraz wskaźniki określone w LSR. Praca Rady zostanie tak zorganizowana, aby proces oceny odbywał się możliwie szybko, co spowoduje skrócenie czasu od dnia złożenia wniosku do podpisania umowy o pomoc.

W ramach danego naboru kryteria wyboru są jednakowe dla wszystkich złożonych wniosków.

VI.3. Zakres procedur

Na potrzeby realizacji LSR w nowym okresie programowania opracowane zostały trzy procedury.

Pierwsza procedura dotyczy obsługi naborów wniosków o przyznanie pomocy w ramach projektów indywidualnych. W czytelny sposób opisuje ona kolejne etapy prowadzenia naboru wniosków od momentu przekazania informacji do Samorządu Województwa o planowanym naborze, aż do momentu przekazania ocenionych przez Radę wniosków wraz z niezbędną dokumentacją do Samorządu Województwa, z uwzględnieniem procedury w zakresie wniesienia protestu zgodnie z ustawą z dnia 11 lipca 2014 r. o zasadach realizacji programów w zakresie polityki spójności finansowanych w perspektywie finansowej 2014–2020. Procedura uwzględnia wszystkie zobowiązania wskazane w takich dokumentach jak: rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1303/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r., rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1305/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r., ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020 (Dz. U. 2015 poz. 349 **z późn. zm.**), ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o rozwoju lokalnym z udziałem lokalnej społeczności (Dz. U. 2015 poz. 378 **z późn. zm.**), ustawa z dnia 11 lipca 2014 r. o zasadach realizacji programów w zakresie polityki spójności finansowanych w perspektywie finansowej 2014–2020 (Dz. U. 2014 poz. 1146 **z późn. zm.**) oraz rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 24 września 2015 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach poddziałania „Wsparcie na wdrażanie operacji w ramach strategii rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność” objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 (Dz.U. 2015 poz. 1570 **z późn. zm.**)

Kolejnym, istotnym dokumentem opracowanym na potrzeby prawidłowej realizacji LSR jest procedura, która szczegółowo opisuje obsługę naborów wniosków o przyznanie pomocy w ramach realizacji projektu grantowego. Z uwagi na fakt, iż projekt grantowy jest nowym narzędziem do realizacji LSR, za którego prawidłową realizację w całości odpowiada LGD, pojawiła się konieczność szerokiego opisanie wszystkich możliwych sytuacji, jakie mogą się zdarzyć na poszczególnych etapach realizacji takiego projektu. W związku z powyższym stanowi ona swoistą instrukcję postępowania zarówno dla grantobiorców, dla biura LGD, jak i dla członków Rady. Opisane są w niej wszystkie etapy realizacji projektu grantowego od ogłoszenia naboru wniosków o powierzenie grantów w ramach projektu grantowego poprzez przygotowanie wniosku o przyznanie pomocy, przyjęcie go w biurze LGD, ocenę formalną i merytoryczną, ocenę zgodności z LSR i według lokalnych kryteriów wyboru operacji aż do podpisania umowy o powierzenie grantu, kontroli i monitoringu i ostatecznego rozliczenia grantu przez grantobiorcę.

Ostatnim dokumentem regulującym kwestię realizacji projektów w ramach LSR są procedury dotyczące realizacji operacji własnych przez LGD. Podobnie jak w przypadku projektów grantowych, operacje własne są nowym narzędziem realizacji założeń LSR i zgodnie z definicją, pomoc na ich realizację może być przyznana pod warunkiem, że nikt inny uprawniony do wsparcia, nie zgłosił zamiaru realizacji takiej operacji. Opracowana przez LGD procedura opisuje kolejne etapy postępowania zarówno w przypadku gdy w terminie 30 dni od dnia zamieszczenia przez LGD na jej stronie internetowej informacji o planowanej do realizacji operacji własnej, żaden inny uprawniony podmiot nie zgłosił zamiaru realizacji takiej operacji oraz w przypadku gdy ją zgłosił.

Wszystkie procedury i kryteria wyboru operacji zostały opracowane na podstawie doświadczeń z wdrażania lokalnej strategii rozwoju w okresie programowania 2007-2013 i z wykorzystaniem 5 metod partycypacji społecznej.

Organem decyzyjnym w procesie oceny i wyboru operacji, a także ustalania kwoty wsparcia jest Rada. Proces ten odbywa się na podstawie Regulaminu Rady LGD oraz ww. procedur. Zastosowano w nich rozwiązania mające na celu zagwarantowanie prawidłowości wyboru operacji, m.in:

- zachowanie w poszczególnych głosowaniach odpowiedniego parytetu, tak aby przedstawiciele władzy publicznej ani żadnej pojedynczej grupy interesu nie mieli więcej niż 49 % praw głosu w podejmowaniu decyzji;
- unikanie ryzyka konfliktu interesów poprzez deklarację bezstronności i poufności - wyłączenie się członków Rady z oceny w przypadku zaistnienia ich powiązania z operacją lub wnioskodawcą;
- przewidziano podawanie do publicznej wiadomości protokołów z posiedzeń dotyczących oceny i wyboru operacji zawierających informację o wyłączeniach z procesu decyzyjnego, ze wskazaniem których wniosków wyłączenie dotyczy;
- zapewnienie stosowania tych samych kryteriów w całym procesie wyboru;
- opisanie sposobu oceny zgodności operacji z LSR i wyboru operacji do dofinansowania, w tym postępowania w przypadku, gdy kilka operacji otrzymało jednakową liczbę punktów, bądź gdy dokonano rozbieżnej oceny według danego kryterium;
- określenie sposobu informowania o wynikach oceny i możliwości wniesienia protestu od decyzji Rady.

Procedury udostępnione są na stronie internetowej www.dolinapilicy.pl. Dostępne są również w formie papierowej w biurze Stowarzyszenia Dolina Pilicy.

VI.4. Formułowanie kryteriów wyboru

Określone kryteria wyboru operacji oraz punktacja są obiektywne, niedyskryminujące, przejrzyste oraz powiązane z wnioskami z analizy SWOT, diagnozą obszaru, celami i wskaźnikami oraz zakresem wsparcia dla grup defaworyzowanych. Czytelnie określony jest też przedział minimum-maksimum.

Formułowanie kryteriów wyboru operacji wraz z opracowaniem zasad wyboru operacji jest jednym z kluczowych etapów opracowywania LSR i obydwie procesy były przeprowadzane równolegle. Na potrzeby przejrzystości zapisów LSR procesy te zostały scharakteryzowane oddzielnie.

Podobnie jak w przypadku procedur, w pierwszej kolejności zespół roboczy uwzględniając doświadczenia okresu programowania 2007-2013, przeprowadzając wnikliwą analizę wniosków z analizy SWOT oraz założonych do realizacji celów i przedsięwzięć, przygotował propozycję kryteriów wyboru operacji wraz z wartościami punktowymi. W dalszej kolejności w biurze LGD uruchomiono punkt konsultacyjny, a także udostępniono na stronie internetowej formularz zgłaszania uwag do kryteriów, aby dać możliwość społeczności lokalnej przekazania swoich spostrzeżeń. Kolejnym etapem prac nad kryteriami wyboru operacji było spotkanie z członkami Zarządu (zapewniającymi trójsektorową reprezentatywność) i wypracowanie rekomendacji dla zespołu roboczego w zakresie zmiany brzmienia kryteriów wyboru. Ostatnim etapem było zebranie konsultacyjne mające na celu wypracowanie i przedstawienie ostatecznej wersji kryteriów wyboru operacji.

Procedura oceny operacji na podstawie lokalnych kryteriów wyboru polega na dokonaniu oceny operacji, zakwalifikowanych wcześniej wniosków, jako zgodne z LSR, na podstawie specyficznych dla LGD lokalnych kryteriów wyboru. Jej zasadniczym celem jest wybór operacji, które w największym stopniu mogą realizować założenia LSR.

Ze względu na różne cele i charakter poszczególnych działań stosowane będą różne zestawy lokalnych kryteriów wyboru: dla operacji w ramach podejmowania lub rozwijania działalności gospodarczej, dla tworzenia lub rozwoju inkubatorów przetwórstwa lokalnego produktów rolnych, dla grantów oraz dla operacji innych niż: granty, podejmowanie i rozwijanie działalności gospodarczej, tworzenie lub rozwój inkubatorów przetwórstwa lokalnego produktów rolnych.

W zależności od rodzaju operacji, przewidziano w kryteriach dodatkowe punkty dla tych operacji, które:

- generują dodatkowe miejsca pracy niż zakładane minimum;
- są innowacyjne;
- są ukierunkowane na zaspokajanie potrzeb zdefiniowanych grup defaworyzowanych, w szczególności ich dostępu do rynku pracy.

Lokalne kryteria wyboru, podobnie jak sama LSR, są uchwalane przez Zarząd Stowarzyszenia Dolina Pilicy. Kryteria te będą ewaluowały w czasie, co będzie mogło powodować potrzebę ich zmiany lub pewnej modyfikacji do zmieniających się uwarunkowań i potrzeb. Procedura zmiany lokalnych kryteriów została sformułowana już na etapie opracowania LSR, stwarzając gwarancję ewentualnego uruchomienia w przyszłości swoistego mechanizmu naprawczego w sytuacji, gdyby np. zaproponowane początkowo zestawy kryteriów selekcji nie przynosiły oczekiwanych rezultatów lub wręcz w niekorzystny sposób realizowały politykę wsparcia LGD zapisaną w LSR.

Konieczność zmian kryteriów może wynikać w szczególności z następujących przyczyn: zmiany obowiązujących przepisów regulujących zagadnienia objęte LSR, zmiany dokumentów programowych lub

rozporządzeń dotyczących zagadnień objętych LSR, uwag zgłoszonych przez Instytucję Wdrażającą, uwag zgłoszonych przez kontrolę, wniosków wynikających z praktycznego stosowania LSR i przeprowadzonej ewaluacji LSR.

Za propozycje zmian kryteriów w LSR odpowiada Rada. Poddawane są one konsultacjom społecznym, dając tym samym możliwość wnoszenia uwag. Następnie Prezes Stowarzyszenia Dolina Pilicy zwołuje Zarząd, na którym przedstawia propozycję zmiany kryteriów. Zarząd analizuje i akceptuje ostateczną wersję zmienionych kryteriów. Kryteria oceny zgodności operacji z LSR oraz kryteria oceny operacji według lokalnych kryteriów wyboru przyjmowane są uchwałą Zarządu Stowarzyszenia Dolina Pilicy.

W przypadku pozytywnego rozpatrzenia zgłoszonej propozycji zmian kryteriów oceny zgodności operacji z LSR lub kryteriów oceny operacji według lokalnych kryteriów wyboru będą one obowiązywać dla naborów ogłoszonych po dniu zatwierdzenia zmian przez Samorząd Województwa.

Kryteria wyboru operacji przewidują premiowanie operacji innowacyjnych. Operacja innowacyjna to taka, która przewiduje zastosowanie nowych rozwiązań w dziedzinie produktu, usługi, technologii, technik organizacji, urządzeń i sprzętu niestosowanych dotychczas na tym obszarze, a w znacząco lepszy sposób angażujący, w tym promujący jego lokalny potencjał. Punktacja przyznawana jest także ze względu na charakter innowacyjności: w obszarze ochrony środowiska (w tym przeciwdziałania zmianom klimatycznym) - najbardziej punktowana, lub w obszarze związanym ze zwalczaniem ubóstwa (w tym włączeniem społecznym) - mniej punktowana, bądź poprzez zakup nowych urządzeń z zastosowaniem nowej, ulepszonej technologii - najmniej punktowana.

Ponadto kryteria wyboru operacji zostały tak sformułowane, aby w jak największym stopniu zapewnić realizację założonych do osiągnięcia wskaźników produktu i rezultatu, które wynikają z przeprowadzonej diagnozy i analizy SWOT. Muszą być skutecznym instrumentem regulującym efektywność wdrażania LSR, korygującym każdorazowo strumień wsparcia operacji, tak dla założonych celów do osiągnięcia, jak również w docieraniu do poszczególnych grup odbiorców, w tym przede wszystkim grup defaworyzowanych.

VII. Plan działania

Plan działania jest ściśle powiązany z *rozdziałem V. Cele i wskaźniki*. Zgodnie z wytycznymi, harmonogram działań opracowany został z uwzględnieniem trzech okresów wdrażania LSR, a mianowicie: 2016-2018, 2019-2021 i 2022-2023. Plan działania jest w sposób logiczny powiązany z określonymi wcześniej celami ogólnymi, szczegółowymi i przedsięwzięciami oraz wskaźnikami, jakie mamy osiągnąć w okresie wdrażania LSR, a więc ma **bezpośredni związek z wyszczególnionymi tam celami i przedsięwzięciami**.

Dla przedsięwzięć zaplanowanych do realizacji w więcej niż jednym etapie, osiąganie określonego wskaźnika zaplanowaliśmy na ściśle określonym poziomie w poszczególnych etapach wdrażania LSR. Oznacza to, że na poszczególnych etapach poziom osiągania wskaźnika produktu określony jest liczbowo w sposób narastający z uwzględnieniem wartości procentowej tego wskaźnika. W odniesieniu do budżetu, który wspiera realizację określonego przedsięwzięcia postąpiliśmy identycznie, tzn. w przypadku przedsięwzięć realizowanych w wielu etapach, budżet podzielony został stosownie do zaplanowanego poziomu wskaźników na poszczególnych etapach wdrażania.

Przy określaniu wielkości i wartości wskaźników na poszczególnych etapach wdrażania LSR kierowaliśmy się: po pierwsze realnymi, czasowymi, możliwościami osiągania wskaźników poszczególnych celów i przedsięwzięć na tym obszarze, na wyznaczonych etapach; po drugie, założeniami minimalnych osiągnięć wskaźników produktu i wartościami budżetu przeznaczonych na osiąganie tych wskaźników określonymi na poziomie krajowym.

W sumie zaplanowaliśmy dla celu ogólnego I „Obszar Dolina Pilicy rozwinięty pod względem turystycznym poprzez wykorzystanie zasobów przyrodniczo-krajobrazowych oraz dziedzictwa kulturowego jako podstawy poprawy jakości życia mieszkańców” – 8 przedsięwzięć, o wartości wsparcia finansowego 5.591.6611,00 zł; dla celu ogólnego II „Zintegrowane, aktywne lokalne społeczności w tym poprzez włączenie społeczne, ograniczenie ubóstwa i rozwój gospodarczy z uwzględnieniem zasad ochrony środowiska

i przeciwdziałania zmianom klimatu” - 6 przedsięwzięć, o wartości wsparcia finansowego 7.829.439,00 zł.

Opracowany budżet jest w bezpośredni sposób powiązany z celami i przedsięwzięciami zapisanymi w planie działania. Harmonogram osiągania poszczególnych wskaźników produktu oraz realizacji budżetu LSR jest racjonalny.

Plan działania w układzie tabelarycznym, zawierający wykaz celów ogólnych, szczegółowych i przedsięwzięć oraz wskaźników, a także wartości i źródła wsparcia finansowego na poszczególnych etapach wdrażania LSR stanowi załącznik nr 3 do LSR.

Przedsięwzięcia zaplanowane w LSR realizują cele dotyczące RLKS i przypisano im niektóre, adekwatne wskaźniki ujęte w programie:

- cele i wskaźniki są zbieżne z 3 celami przekrojowymi PROW (ochrona środowiska, przeciwdziałanie zmianom klimatu, innowacyjność);

kryteria wyboru oraz wskaźniki LSR zapewniają bezpośrednie osiągnięcie wskaźników dla tych przekrojowych celów.

W ramach LSR Stowarzyszenie zamierza finansować bieżące funkcjonowanie biura i aktywizację lokalnej społeczności w ramach działania 19.4 Wsparcie na rzecz kosztów bieżących i aktywizacji.

Na koszty bieżące przeznaczona jest 2.350.000,00 zł; znaczna ich część stanowi koszty administracyjne związane z funkcjonowaniem biura LGD.

Wskaźniki określone dla obszaru tematycznego PROW 2014-2020 „Koszty bieżące”:

- wskaźniki produktu:
  - liczba osobodni szkoleń dla pracowników LGD - 38
  - liczba osobodni szkoleń dla organów LGD - 87
  - liczba podmiotów którym udzielono indywidualnego doradztwa - 100
- wskaźnik rezultatu:
  - liczba osób/podmiotów, które otrzymały wsparcie, po uprzednim udzieleniu indywidualnego doradztwa w zakresie ubiegania się o wsparcie na realizację LSR, świadczonego w LGD - 60.

Koszty związane z aktywizacją w wysokości 281.100,00 zł zostały ujęte w tabeli stanowiącej załącznik nr 3 do LSR. Dodatkowo LGD zamierza przeprowadzić min. 5 spotkań informacyjno-konsultacyjnych dotyczących realizacji LSR, w tym możliwości wsparcia w ramach PROW 2014-2020, przy planowanym łącznym udziale min. 100 osób oraz 45 spotkań na temat efektów realizacji LSR.

Monitoring realizacji wskaźników LSR prowadzony będzie na bieżąco przez biuro LGD m.in. w oparciu o informacje od Instytucji Wdrażającej/Płatniczej dotyczące zawartych umów i wypłaconych środków oraz ankiet monitorujących postęp realizacji LSR, kierowanych przez biuro LGD do beneficjentów/grantobiorców, którzy otrzymali wsparcie na realizację działań za pośrednictwem LGD.

Zaplanowaliśmy realizację **jednego międzyregionalnego projektu współpracy** ukierunkowanego na rozwój i promocję dorzecza rzeki Pilicy, poprzez wzbogacenie oferty turystycznej i promocyjnej szlaku wodnego. Celami szczegółowymi ww. projektu są: budowa infrastruktury turystycznej wzdłuż biegu rzeki Pilicy oraz promocja i upowszechnianie wiedzy nt. wodnego szlaku rzeki Pilicy i towarzyszących mu atrakcji turystycznych. Z wskazanymi celami związane będą następujące wskaźniki produktu:

- liczba zrealizowanych projektów współpracy - 1, posadowienie 8 nadbrzeżnych altan, umożliwiających turystom odpoczynek podczas spływu wraz z uporządkowaniem nadbrzeży rzeki w wyznaczonych 8 punktach recepcyjnych, liczba wydanych materiałów promocyjnych (3 szt.), organizacja spływu kajakowego promującego szlak wodny (1 szt.), liczba popularyzowanych, innowacyjnych narzędzi promocji obszaru - geocaching (1 szt.)

oraz wskaźniki rezultatu:

- liczba projektów skierowanych do turystów, przedsiębiorców z branży turystycznej, lokalnej społeczności - 1, ocena przydatności podjętych działań w zakresie budowy nadbrzeżnej infrastruktury turystycznej wg deklaracji 70% badanej społeczności, liczba osób korzystających z nowopowstałej infrastruktury turystycznej w pierwszym roku po zakończeniu realizacji operacji - min. 500 os., rozchód opublikowanych materiałów promocyjnych na poziomie 50 %, liczba uczestników spływu kajakowego z obszaru LGD Dolina Pilicy (30 os.), liczba odbiorców popularyzowanych, innowacyjnych działań promocyjnych, w tym liczba osób przeszkolonych z zakresu geocachingu (22 os.).

VIII. Budżet LSR

Stowarzyszenie realizuje LSR przy współfinansowaniu budżetu z PROW na l.2014-2020.

Całkowity budżet LGD na l. 2014-2020 wynosi 15.790.000,00 zł. W ramach wdrażania podejścia LEADER stowarzyszenie przewiduje realizację LSR w wysokości 13.000.000,00 zł. Szczegółowy podział środków w zakresie poddziałania 19.2 „Wsparcie na wdrażanie operacji w ramach strategii rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność” przedstawiono w Tabeli nr VIII.2. Przygotowanie i realizację działań w zakresie projektu współpracy zaplanowano na poziomie 140.000,00 zł. Koszty bieżące związane z zarządzaniem wdrażania Strategii określono na poziomie 2.350.000,00 zł, natomiast koszty aktywizacji towarzyszące temu procesowi ustalono na poziomie 300.000,00 zł. W ramach kosztów bieżących planuje się wydatki m.in. na: działania operacyjne dot. utrzymania biura LGD, wynagrodzenia zatrudnionego personelu, szkolenia, monitoring oraz ewaluację strategii. Koszty zaplanowane na aktywizację zakładają realizację zadań związanych z pobudzaniem do działania mieszkańców, organizacji pozarządowych z obszaru LGD. Szczegółowy podział w zakresie aktywizacji przedstawiony został w załączniku nr 5 do rozdziału IX – Plan komunikacji.

Opracowany budżet jest bezpośrednio powiązany z celami i przedsięwzięciami zapisanymi w LSR. Budżet realizuje przyjęte cele i przedsięwzięcia w ramach trzech poddziałów tj. realizacji LSR na poziomie 13.000.000,00 zł, projekt współpracy na poziomie 140.000,00 zł oraz aktywizacja na poziomie 281.100,00 zł. Budżet finansuje operacje w podziale na trzy okresy wdrażania LSR, a mianowicie: 2016-2018, 2019-2021 i 2022-2023. W pierwszym okresie 2016-2018 budżet zostanie spożytkowany w kwocie 2.241.572,19 zł, w okresie 2019-2021 w kwocie 8.562.861,14 zł, natomiast w okresie 2022-2023 w kwocie 2.616.666,67 zł, co daje w całym okresie realizacji PROW w sumie 13.421.100,00 zł.

Koszty związane z aktywizacją w wysokości 281.100,00 zł zostały ujęte w tabeli stanowiącej załącznik nr 3 do LSR. Dodatkowo w ramach aktywizacji LGD zamierza zrealizować 5 spotkań otwartych z budżetem w wysokości 5.000 zł, 45 spotkań na temat efektów realizacji LSR z budżetem w wysokości 13 500 zł ~~z~~ oraz zakup Roll-up w wysokości 400,00 zł, co daje ogółem 18.900 zł. W sumie pozwala to na realizację aktywizacji w kwocie całkowitej 300.000,00 zł.

Na koszty bieżące przeznaczona się 2.350.000,00zł; znaczna ich część stanowi koszty administracyjne związane z funkcjonowaniem biura LGD.

Zgodnie z wytycznymi, LGD zamierza przeznaczyć na przedsięwzięcie dedykowane tworzeniu i utrzymaniu miejsc pracy 50 % planowanego budżetu realizacji LSR tj. 6.500.000,00 zł.

Cel ogólny I realizowany przez LGD pochłonie budżet LSR na poziomie 5.591.661,00 zł, w tym odpowiednio w podziale na cele szczegółowe:

- I.1. Rozwój infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej i kulturalnej – 3.764.783,00 zł,
- I.2. Wspieranie dziedzictwa historyczno-kulturowego oraz twórczości artystycznej – 395.668,00 zł,
- I.3. Promocja obszaru, w tym produktów i usług lokalnych – 1.431.210,00 zł.

Cel ogólny nr I realizuje 8 przedsięwzięć.

Cel ogólny II realizowany przez LGD pochłonie budżet LSR na poziomie 7.829.439,00 zł, w tym odpowiednio w podziale na cele szczegółowe:

- II.1. Rozwój przedsiębiorczości na obszarach wiejskich, w tym z wykorzystaniem rozwiązań innowacyjnych –6.500.000,00 zł,
- II.2. Aktywizacja i włączenie w życie społeczne – 1.329.439,00 zł.

Cel ogólny nr II realizuje 6 przedsięwzięć.

Szczegółowy podział kosztowy na cele i przedsięwzięcia jest przedstawiony w załączniku nr 3– Plan działania.

IX. Plan komunikacji

Plan komunikacji zawiera wyszczególnienie i opis działań komunikacyjnych, jakie zostaną zastosowane w procesie wdrażania LSR. Plan ten jest integralną jej częścią w formie załącznika.

Jego celem ogólnym jest zbudowanie spójnego i pozytywnego wizerunku naszej LGD, tym bardziej, że podejście Leader zakłada wręcz wyjątkowo aktywny, kreatywny udział lokalnej społeczności w całym procesie zmian spójnych z celami zawartymi w PROW 2014-2020 oraz we Wspólnych Ramach Strategicznych i Strategii Rozwoju Kraju 2020 r., a także posłuży maksymalnemu i efektywnemu wykorzystaniu środków finansowych pochodzących z Unii Europejskiej.

IX.1. Główne cele działań komunikacyjnych wynikające z przeprowadzonej analizy potrzeb - problemów komunikacyjnych

Wyniki przeprowadzonej analizy

Po przeprowadzeniu badania ewaluacyjnego uzyskano opinie mieszkańców, co do stosowanych dotychczas rozwiązań w zakresie komunikowania się LGD z lokalną społecznością. Temat ten był także poruszany podczas spotkań konsultacyjno-informacyjnych organizowanych w I etapie prac nad LSR. Poproszono o opinie czy stosowane rozwiązania były odpowiednio skuteczne. Zebrano wówczas oczekiwania mieszkańców w zakresie informowania ich o działaniach związanych z realizacją LSR. W oparciu o zebrane w ten sposób informacje, grupa robocza przygotowała wstępną propozycję planu komunikacyjnego. Następnie projekt został skonsultowany z mieszkańcami poprzez umieszczenie na stronie internetowej LGD, oraz za pośrednictwem punktu konsultacyjnego, gdzie przedstawiciele lokalnej społeczności mogli, na każdym etapie prac, zapoznać się z przygotowanymi opracowaniami, zgłaszać swoje pomysły, wnosić uwagi – mieć możliwość uczestniczenia w konsultowaniu rozstrzygnięć o znaczeniu strategicznym, czyli wpływać na kształt strategii. Również w ankiecie on-line skierowanej do społeczności zawarto pytania dotyczące oczekiwanych metod i sposobów komunikacji w odniesieniu do jej realizacji. Jednocześnie przygotowano formularz uwag, który mieszkańcy mogli wypełnić i zgłosić swoje propozycje do treści dokumentu. Zebrane uwagi poddane zostały analizie przez grupę roboczą. Ostatnim etapem prac nad niniejszym rozdziałem było zebranie konsultacyjne LSR, wypracowujące ostateczny jego kształt.

Z analizy dokonanej na podstawie wniosków z badania ewaluacyjnego poprzedniej strategii, oraz potrzeb zgłoszonych przez mieszkańców w trakcie opracowywania niniejszego dokumentu, w zależności od odbiorców, wykorzystywane będą różne formy komunikowania się, w działaniach zapewniających udział społeczności we wdrażaniu LSR.

Cele działań komunikacyjnych

Głównym celem działań komunikacyjnych jest rozwój obszaru oraz osiągnięcie celów strategii poprzez aktywne uczestnictwo społeczności lokalnej we wdrażaniu LSR na lata 2014-2020. Będzie on realizowany przez cele szczegółowe wynikające z przeprowadzonej analizy potrzeb, do których należą:

- Informowanie społeczności lokalnej o stanie realizacji LSR, w tym o stopniu realizacji założonych wskaźników oraz o wszystkich ewentualnych zachodzących w niej zmianach.
- Bieżące informowanie potencjalnych wnioskodawców o zasadach i kryteriach udzielania wsparcia z budżetu Lokalnej Strategii Rozwoju LGD Dolina Pilicy.
- Zwiększenie poziomu świadomości i wiedzy mieszkańców na temat korzyści z członkostwa w Unii Europejskiej dla gmin obszaru LGD, uzyskiwanych dzięki napływowi Funduszy Europejskich.
- Wsparcie potencjalnych beneficjentów w zakresie doskonalenia umiejętności przygotowania wniosków aplikacyjnych i pozyskiwania środków finansowych z UE oraz w procesie realizacji projektów poprzez profesjonalną informację i pomoc w rozliczaniu ich.
- Aktywizacja określonych grup docelowych włączonych w proces wdrażania LSR.
- Wzmocnienie pozytywnego wizerunku LGD, jako organizacji efektywnie wykorzystującej szanse stwarzane przez członkostwo Polski w Unii Europejskiej.
- Promocja dobrych praktyk osiąganych za pośrednictwem środków na wdrażanie LSR zarówno na terenie LGD, jak i w innych regionach kraju czy za granicą, które mogłyby zostać wdrożone na obszarze LGD poprzez projekty składane w ramach LSR.
- Zwiększenie zaangażowania mieszkańców w działalność LGD.
- Popularyzowanie i promocja efektów realizacji projektów innowacyjnych oraz prezentacja sukcesów we wdrażaniu LSR.

Powyższe cele zostaną osiągnięte poprzez intensywne, różnorodne i długofalowe działania informacyjno-promocyjne, których ważnym elementem będą kampanie:

- promocyjno-wizerunkowe, skierowane do mediów, ogółu społeczeństwa oraz dotychczasowych i potencjalnych beneficjentów,
- informacyjne – adresowane do konkretnych grup potencjalnych beneficjentów, uprawnionych do korzystania ze środków Unii Europejskiej.

IX.2. Działania komunikacyjne oraz odpowiadające im środki przekazu uwzględniające ich różnorodność

Planowane działania mają wzbudzić zainteresowanie oraz zachęcić potencjalnych beneficjentów do aplikowania o środki, zwiększając tym liczbę zrealizowanych inwestycji, a przez to wzmocnić znaczenie LGD w roli animatora procesu zmian. W ten sposób tworzone są okoliczności stopniowego włączenia mieszkańców jako aktywnych uczestników lokalnego rozwoju. Cel ogólny działań informacyjno-promocyjnych realizowany jest poprzez wszystkie gminy tworzące LGD.

Dla beneficjentów, potencjalnych wnioskodawców oraz pozostałych grup docelowych, zaplanowano następujące działania komunikacyjne:

1. **Kampanie informacyjne** kierowane do ogółu społeczności lokalnej w tym również do grup defaworyzowanych ze względu na wykluczenie społeczne i dostęp do rynku pracy, czyli potencjalnych beneficjentów. Celem kampanii będzie szeroka informacja i promocja samej LSR, zaplanowanych w niej przedsięwzięć i kryteriów oceny wniosków aplikacyjnych poprzez m.in.: szkolenia z zakresu pozyskiwania środków zewnętrznych, konferencje, seminaria, warsztaty tematyczne.
2. **Materiały informacyjne, promocyjne i szkoleniowe** wykorzystywane częściowo w kampanii informacyjnej i w realizowanych programach edukacyjnych poprzez publikację i dystrybucję m.in.: albumów, folderów, ulotek.
3. **Okazjonalne imprezy masowe** organizowane przez LGD oraz uczestnictwo w imprezach organizowanych przez inne podmioty: publiczne, gospodarcze lub społeczne tj. targi, wystawy, konkursy, przeglądy i inne spotkania o zasięgu międzynarodowym, krajowym, regionalnym i lokalnym. Innowacyjnym działaniem będzie zorganizowanie imprezy konkursowej, która wyłoni produkty i marki lokalne.
4. **Portale internetowe** – prowadzenie strony internetowej LGD prezentującej m.in.: wszystkie dokumenty związane z wdrażaniem LSR, informacje o naborach wniosków, kryteria wyboru, dokumenty programowe, a także bieżące informacje o prowadzonych działaniach, w tym promocja na portalach społecznościowych. Nowością będzie zastosowanie interaktywnej formy komunikacji poprzez m.in. umieszczenie na stronie www.dolinapilicy.pl zakładki głównie dla grup docelowych. Wszystkie informacje udostępniane na portalach internetowych będą miały formę przejrzystą i zrozumiałą dla każdego potencjalnego beneficjenta.
5. **Promocja i informacja w środkach masowego przekazu** pozwala na realizację komunikacji z poszczególnymi grupami docelowymi. Sposoby komunikacji z docelowymi odbiorcami: strona internetowa LGD - www.dolinapilicy.pl, poczta elektroniczna, wizyty studyjne, reklamowe i informacyjne w mediach lokalnych, informacje w mediach społecznościowych, reklama szeptana.

Treść komunikatów dostosowana będzie do prowadzonych działań promocyjnych:

- *informacyjne* – treści pozbawione emocji, czyli czysto fachowe i informacyjne, czytelne dla konkretnych grup adresatów – narzędzia: ulotki, dokumenty programowe, portale internetowe,
- *wizerunkowe* – reklama na materiałach promocyjnych ologowana zgodnie z wytycznymi Księgi wizualizacji znaku PROW 2014-2020, promująca styl, elegancję i profesjonalizm,
- *perswazyjne* – wszelkie reklamy w telewizji lokalnej, radiowe, prasowe, na plakatach i portalach społecznościowych.

W celu zachowania odpowiedniej jakości przekazywanych komunikatów, LGD podejmie starania, aby informacja była rzetelna, aktualna i zgodna z przepisami prawa. We wszystkich działaniach komunikacyjnych skierowanych do mieszkańców, przestrzegana będzie zasada odpowiedniego oznakowania komunikatu informująca o źródłach finansowania z funduszu PROW 2014-2020. Powyższe rozwiązanie nadaje komunikacji wspólne ramy i wprowadzi do niej porządek, co sprzyjać będzie skuteczniejszemu dotarciu z przekazem do grona odbiorców. Zachowanie tej zasady tworzy przekaz jednorodny, rozpoznawalny i łatwiej zapamiętywany, co służy budowaniu wizerunku marki Funduszy Europejskich, ale też LGD jako nośnika pewnych wartości i korzyści.

Wszystkie opisane działania komunikacyjne posłużą jako narzędzia kształtujące poziom współpracy i zaangażowania partnerów i interesariuszy LGD oraz pomogą utrzymać mobilizację społeczną w całym kilkuletnim procesie komunikacji wdrażania LSR.

IX.3. Grupy docelowe, do których kierowane będą poszczególne działania komunikacyjne wynikają z LSR i zapisanych tam celów ogólnych i szczegółowych. Najogólniej ujmując to społeczność lokalna, wchodzące w jej skład grupy społeczne, w tym defaworyzowane, faktyczni i potencjalni beneficjenci, m.in. przedsiębiorcy, organizacje pozarządowe, jednostki samorządu terytorialnego, partnerzy społeczni i gospodarczy, w tym lokalne organizacje turystyczne.

Odbiorcy komunikacji zostali podzieleni na trzy grupy z punktu widzenia ich zaangażowania w proces zmian rozumiany jako wynik współdziałania liderów oraz Funduszu Europejskiego, a zmiany te są z kolei efektem projektów realizowanych przez liderów:

- **Spółeczność lokalna** – wszyscy mieszkańcy obszaru działania LGD, a także turyści i inwestorzy, jako osoby korzystające bezpośrednio i pośrednio z efektów operacji zrealizowanych z udziałem środków przewidzianych w LSR. Do grupy tej możemy zaliczyć przedstawicieli poniżej wymienionych grup docelowych programu oraz szeroko rozumiane społeczeństwo.

Informacja i promocja PROW 2014-2020 adresowana do lokalnej społeczności wsi-w głównej mierze ma na celu informowanie o efektach programowych, zapoznanie z przykładami dobrych praktyk i pozytywny odbiór narzędzia LEADER. Odbiorcom rezultatów w komunikatach należy uświadomić, że są „konsumentami” efektów pracy beneficjentów, przez upowszechnianie informacji o korzyściach, jakie dla nich z tego tytułu wynikają ale jednocześnie aktywnymi uczestnikami procesu lokalnego rozwoju.

- **Beneficjenci (faktyczni i potencjalni)** – grupa bezpośrednio zaangażowana w proces zmian m.in. podmioty gospodarcze, organizacje i osoby ubiegające się lub mogące się ubiegać o współfinansowanie operacji bądź premię – liderzy zmian.

Celem działań informacyjno-promocyjnych adresowanych do ww. grupy docelowej jest zapoznanie z zasadami korzystania z dostępnej pomocy finansowej oraz zasadami rozliczania operacji. Potrzeby komunikacyjne dotyczyć będą kwestii ściśle merytorycznych związanych bezpośrednio z realizowaną operacją. Potencjalni beneficjenci wymagają motywacji do podjęcia konkretnych działań. Komunikat powinien być dostosowany do potrzeb lub oczekiwań potencjalnego wnioskodawcy, wskazywać nowe możliwości stwarzane przez Fundusze Europejskie, mówić o korzyściach wynikających z podjęcia „wysiłku” ubiegania się o nie. **Liderzy zmian są grupą priorytetową z punktu widzenia realizacji LSR.**

- **Grupy defaworyzowane** – ~~członkowie różnych społeczności, które mogą skorzystać lub korzystają z efektów operacji realizowanych przez liderów zmian m.in. osoby pozostające poza rynkiem pracy, dzieci, młodzież, osoby niepełnosprawne, seniorzy, osoby powyżej 50 roku życia, osoby o niskich kwalifikacjach i opuszczające zakłady karne.~~ wskazane w rozdziale III niniejszej strategii.

Wykonywane działania będą mieć charakter informacyjny, motywujący do podjęcia kroków m.in. w kierunku zatrudnienia. Działania skierowane do tej grupy to głównie spotkania informacyjne, warsztaty i szkolenia, a także komunikaty zachęcające do podjęcia aktywności udostępnione w miejscach ogólnodostępnych. Komunikaty do faktycznych i potencjalnych uczestników projektów powinny obudzić w nich zainteresowanie możliwościami zmian dzięki środkom przewidzianym w LSR oraz przekonać o ich dostępności. Zostaną przeprowadzone dodatkowe działania komunikacyjne nakierowane na osoby bezrobotne poprzez współpracę z PUP.

Media lokalne i podmioty opiniotwórcze to odrębna grupa, która w zasadzie będzie kanałem komunikacji, umożliwiającym upowszechnienie informacji o działaniach wdrażanych przez LGD w ramach RLKS, o stanie wdrażania LSR, rezultatach i efektach tych działań, o zrealizowanych projektach, dobrych

praktykach. W opracowanym Planie komunikacji nie wyodrębniamy tej grupy, ale zaznaczamy jej rolę w tym procesie.

IX.4. Planowane efekty działań komunikacyjnych

Realizacji celów ogólnych LSR podporządkowane są działania komunikacyjne, które przyczynią się do osiągnięcia rezultatów wynikających z przyjętych wskaźników i założonych celów.

W odniesieniu do celu ogólnego I LSR: **Obszar Dolina Pilicy rozwinięty pod względem turystycznym poprzez wykorzystanie zasobów przyrodniczo-krajobrazowych oraz dziedzictwa kulturowego jako podstawy poprawy jakości życia mieszkańców.**

Cel komunikacyjny 1: *Poszerzenie świadomości lokalnej o walorach turystycznych obszaru oraz przekonanie do podejmowania działań celem doskonalenia infrastruktury turystycznej i zwiększenia promocji obszaru.*

Grupa docelowa: potencjalni inwestorzy - rolnicy, podmioty gospodarcze zajmujące się produkcją lokalną lub usługową, wytwórcy produktów lokalnych, zorganizowane grupy społeczne m.in. KGW, zespoły ludowe czy inne organizacje pozarządowe, JST, potencjalni inwestorzy w obiekty historyczne celem ich rewitalizacji.

Środki komunikacji: kampanie informacyjne i promocyjne z użyciem dostępnych mediów, szkolenia, warsztaty tematyczne, spotkania bezpośrednie, wizyty studyjne, wymiana doświadczeń, wydarzenia kulturalne i turystyczne, imprezy markowe promujące region i produkty lokalne, materiały promocyjne.

Zakładane efekty: zwiększenie liczby podmiotów zaangażowanych w tworzenie produktów i usług lokalnych organizacja wspólnych przedsięwzięć związanych z turystyką, rekreacją i kulturą, zwiększenie umiejętności przygotowania wniosków aplikacyjnych, zwiększenie wartości kapitału społecznego, korzystne zmiany w postawach obywatelskich, promocja obszaru.

W odniesieniu do celu ogólnego II LSR: **Zintegrowane, aktywne lokalne społeczności w tym poprzez włączenie społeczne, ograniczenie ubóstwa i rozwój gospodarczy z uwzględnieniem zasad ochrony środowiska i przeciwdziałania zmianom klimatu.**

Cel komunikacyjny 1: *Podniesienie świadomości społecznej znaczenia przedsiębiorczości w rozwoju gospodarczym obszaru i sprzyjającej procesom włączenia społecznego.*

Cel komunikacyjny 2: *Doskonalenie kapitału społecznego, budowanie świadomości tożsamości lokalnej i aktywizacja społeczności poprzez edukację, prezentacje dobrych praktyk, animację społeczną, podnoszenie poziomu umiejętności w aplikowaniu o środki finansowe z UE, wspieranie inicjatyw ekologicznych.*

- Grupa docelowa: istniejący i potencjalni przedsiębiorcy, rolnicy, grupy nieformalne, organizacje pozarządowe, osoby z grup defaworyzowanych: ~~osoby 50+, niepełnosprawni, osoby opuszczające zakłady karne, dzieci, młodzież, seniorzy, kobiety powracające na rynek pracy po urlopie macierzyńskim/wychowawczym, osoby nieposiadające kwalifikacji zawodowych, doświadczenia zawodowego, bądź mające niski poziom wykształcenia,~~

Środki komunikacji: kampanie informacyjne, szkolenia, warsztaty tematyczne, spotkania bezpośrednie, porady indywidualne, wizyty studyjne, wymiana doświadczeń, animacja różnych grup społecznych, w tym defaworyzowanych.

Zakładane efekty: wzrost liczby przedsięwzięć gospodarczych, rozwój już istniejących przedsiębiorstw, zwiększenie poziomu zatrudnienia, aktywizacja społeczności lokalnej w podejmowaniu przedsięwzięć dla dobra ogółu, zwiększenie współpracy i integracji społeczności lokalnych, włączenie społeczne grup defaworyzowanych, zwiększenie ofert zajęć w obiektach publicznych, zwiększenie umiejętności przygotowania wniosków aplikacyjnych, wyższa wartość kapitału społecznego.

IX.5. Analiza efektywności zastosowanych działań komunikacyjnych i środków przekazu

Instytucje zaangażowane we wdrażanie LSR są zobligowane do regularnego prowadzenia badań ewaluacyjnych i oceny skuteczności prowadzonych działań. Stosowne działania komunikacyjne oraz wykorzystywane w tym celu środki przekazu podlegać będą cyklicznym badaniom efektów, jakie przynoszą i porównywaniu ich do założeń. Ocena realizacji planu komunikacji opierać będzie się na analizie poszczególnych działań na podstawie ankiet oraz wyznaczonych wskaźników oceny skuteczności zawartych w załączniku nr 5 do LSR. Jeśli w wyniku monitoringu lub ewaluacji stwierdzimy, iż któreś z działań komunikacyjnych nie przynosi pożądanych efektów, zastosujemy plan naprawczy, który polegać będzie na modyfikacji dotychczasowych praktyk komunikacyjnych i ich udoskonaleniu lub wprowadzeniu innych, które w naszej ocenie będą bardziej odpowiednie w drodze do celu.

Szczegółowy plan komunikacji w procesie realizacji LSR 2014-2020 dla Stowarzyszenia Dolina Pilicy znajduje się w tabeli IX.2 (zał. nr 5 do LSR). Na początku każdego roku kalendarzowego przeprowadzana będzie rewizja działań komunikacyjnych, wraz z zakładanym budżetem. W przypadku konieczności wprowadzenia jakichkolwiek zmian, np. aktualizacji terminów naborów wniosków, czy też w wyniku konieczności uwzględnienia wniosków wynikających z okresowych ewaluacji, plan ten będzie podlegał niezbędnym korektom.

IX.6. Opis wniosków/opinii zebranych podczas działań komunikacyjnych, sposobu ich wykorzystania w procesie realizacji LSR

W planie komunikacji przewidziane są odrębne działania mające na celu pozyskanie informacji o funkcjonowaniu LGD i realizacji LSR. Dane będą zbierane w formie informacji zwrotnej nt. oceny jakości pomocy świadczonej przez LGD pod kątem konieczności przeprowadzenia ewentualnych korekt w tym zakresie (np. dodatkowego przeszkolenia osób udzielających pomocy, np. w zakresie komunikacji interpersonalnej). Dodatkowo informacje będą również zbierane podczas działań informujących o zasadach i efektach LSR skierowanych do potencjalnych wnioskodawców oraz mieszkańców. Pozyskane w ten sposób informacje zostaną wykorzystane do aktualizacji LSR, procedur oraz ewentualnej zmiany funkcjonowania poszczególnych organów LGD czy biura. Wraz z procesem monitorowania i ewaluacji realizacji planu komunikacji zaplanowaliśmy równoległe działania mające na celu bieżącą ocenę realizacji LSR. W sytuacji zaistnienia problemów z wdrażaniem LSR, a także potencjalnego pojawienia się niskiej akceptacji społecznej wdrożone zostaną środki zaradcze Tabela IX.1. Każdy taki przypadek będzie upubliczniony za pośrednictwem mediów lokalnych i ewentualne zmiany będą wymagały akceptacji społecznej.

Wyniki działań realizowanych w ramach planu komunikacji będą upubliczniane za pomocą internetowych środków przekazu. Raporty i zestawienia będą na bieżąco pojawiały się na stronie internetowej LGD, jak również na stronach poszczególnych gmin, gdzie zamieszczany będzie komunikat odsyłający odbiorców do strony LGD.

Tabela IX.1. Problemy wdrażania LSR

Zagrożenie	Środki zaradcze
Niski poziom realizacji LSR.	Bezpośrednie kontakty mieszkańców z przedstawicielami instytucji odpowiedzialnych za LSR, szkolenia dla beneficjentów.
Brak zaufania do instytucji zajmującej się funduszami i przekonanie o ich niedostępności.	
Wykorzystywanie kwestii funduszy do celów politycznych.	Wzajemna kontrola instytucji i gmin zaangażowanych w LSR.
Brak zrozumienia przekazu przez mieszkańców, beneficjentów i potencjalnych beneficjentów.	Formułowanie komunikatów w sposób spójny i przejrzysty.

Źródło danych: opracowanie własne

X. Zintegrowanie

Lokalna Strategia Rozwoju LGD Dolina Pilicy to spójny zestaw operacji mających na celu osiągnięcie lokalnych celów i potrzeb, który przyczynia się do osiągnięcia celów UE odnośnie inteligentnego, zrównoważonego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju. LSR zawiera kierunki działań, które w najbliższych latach przyczynią się do rozwoju obszaru.

Zintegrowany charakter LSR pozwala na wykorzystanie endogenicznego potencjału terytorium, jego zasobów i wiedzy. Umożliwia realizację interwencji ukierunkowanych na wyzwania rozwojowe, a jednocześnie precyzyjnie dostosowuje się do lokalnych warunków. W związku z tym jest ona spójna, zarówno z dokumentami strategicznymi dotyczącymi obszaru objętego strategią, jak również z dokumentami programowymi przygotowanymi na okres 2014-2020.

Zarówno w niniejszej strategii jak również w strategiach rozwoju lokalnego gmin, duży nacisk został położony na rozwój obszarów poprzez działania wspierające rozwój przedsiębiorczości na terenach wiejskich, aktywizację, integrację oraz włączenie w życie społeczne, wsparcie grup defaworyzowanych, rozwój infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej i kulturowej, wspieranie dziedzictwa historyczno-kulturowego oraz twórczości artystycznej, jak również promocję obszaru.

W celu oceny stopnia zintegrowania i komplementarności, poddaliśmy analizie **20 dokumentów strategicznych (planistycznych): 15 gmin** wchodzących w skład LGD, **4 powiatów i województwa łódzkiego (załącznik - Tabela nr XI.1.)**

Cele LSR wpisują się i wykazują kompatybilny charakter ze Strategiczną Polityką Rozwoju w Strategii Rozwoju Województwa Łódzkiego 2020:

W ramach Polityki Horyzontalnej:

Filar 1. Spójność Gospodarcza:

Cel strategiczny: Region wykorzystujący potencjał endogeniczny do rozwoju inteligentnej gospodarki, oparty na kreatywności i przedsiębiorczości mieszkańców a w ramach niego cel operacyjny 3: Zintegrowanie środowisko przedsiębiorczości dla rozwoju gospodarki, a w nim strategiczny kierunek działań 3.2: Rozwój MŚP i sektora rolnego.

Filar 2. Spójność społeczna:

Cel strategiczny: Aktywne społeczeństwo obywatelskie, z dobrym dostępem do usług publicznych, sprzyjające włączeniu społecznemu grup wykluczonych, a w ramach niego:

cel operacyjny 4: Wysoki poziom kapitału społecznego i silne społeczeństwo obywatelskie.

W ramach celu operacyjnego 5 :Wysoki dostęp do usług publicznych - strategiczny kierunek działań 5.2: Rozwój usług i poprawa dostępu do sektora ochrony zdrowia, pomocy społecznej oraz pieczy zastępczej oraz strategiczny kierunek działań 5.3 Rozwój usług i poprawa dostępu do sektora kultury, sportu, turystyki i rekreacji.

Cel operacyjny 6. Reintegracja społeczna grup wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem.

Filar 3. Spójność przestrzenna:

Cel strategiczny: Zrównoważony rozwój przestrzenny regionu z silnie powiązaniem systemem osadniczym, z nowoczesną infrastrukturą i racjonalnie wykorzystanymi zasobami środowiska przyrodniczego, a w ramach niego:

Cel operacyjny 9: Zrównoważony system osadniczy, a w nim strategiczny kierunek działań 9.2. Wspieranie procesów rewitalizacji i poprawa ładu przestrzennego.

W ramach Polityki Terytorialno- Funkcjonalnej: 1.2 Obszary wiejskie

Cel strategiczny: Atrakcyjne osadniczo obszary wiejskie, wykorzystujące potencjały wewnętrzne dla rozwoju wielofunkcyjnego, a w ramach niego strategiczne kierunki działań: 3. Wspieranie działań na rzecz rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw sektora pozarolniczego, 6. Wspieranie działań na rzecz poprawy dostępu do podstawowych usług publicznych, w tym edukacji przedszkolnej, opieki zdrowotnej, oraz usług kultury i sportu.

Wykazuje spójność również z innymi dokumentami planistycznymi województwa;

1. Programem Rozwoju Turystyki w Województwie Łódzkim na lata 2007-2020 a w szczególności z Priorytetem 3. Rozwój zasobów ludzkich oraz współpraca w obszarze turystyki i 4. Zagospodarowanie przestrzeni turystycznej województwa łódzkiego.

2. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Łódzkiego- ze strefą działań: powiązania środowiskowe i kulturowe, a w ramach niej z celem głównym: kształtowanie tożsamości regionalnej z wykorzystaniem walorów przyrodniczych, kulturowych i turystycznych regionu, a także ze strefą działań system osadniczy, a w ramach niej z celem głównym: równoważenie systemu osadniczego i poprawa spójności terytorialnej regionu, w szczególności z kierunkami działań: wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich oraz wzrost jakości i standardów życia mieszkańców województwa.

3. Regionalny Program Operacyjny Województwa Łódzkiego 2020; Oś priorytetowa II. Innowacyjna i konkurencyjna gospodarka IV Gospodarka niskoemisyjna, VIII Zatrudnienie, IX Włączenie społeczne XI Edukacja, Kwalifikacje, Umiejętności

Przedsięwzięcia zaplanowane do realizacji w ramach LSR doskonale będą odpowiadały na potrzeby wskazane w wyżej wymienionych dokumentach planistycznych. Mają zintegrowany charakter, ponieważ ujawniają powiązania pomiędzy działaniami przedmiotów z różnych sektorów oraz przyczyniają się do wielokierunkowego rozwoju obszaru, jak również do wykorzystywania lokalnych zasobów oraz zwiększania aktywności i zintegrowania społeczności, jak również do rozwoju turystyki. Zaplanowane operacje w ramach realizacji LSR wpisują się w zachowanie i wykorzystanie lokalnych zasobów przyrodniczych, historycznych i kulturowych w zrównoważonym rozwoju obszaru. W realizację większości przedsięwzięć w ramach Lokalnej Strategii Rozwoju LGD Dolina Pilicy zaangażowane będą podmioty publiczne, podmioty prowadzące działalność gospodarczą jak również podmioty społeczne.

Cele i przedsięwzięcia LSR są zgodne z trzema celami przekrojowymi PROW 2014-2020 tj. **ochrona środowiska, przeciwdziałanie zmianom klimatu** poprzez **cel ogólny II** Zintegrowane, aktywne lokalne społeczności, w tym poprzez włączenie społeczne, ograniczenie, ubóstwa i rozwój gospodarczy z uwzględnieniem zasad ochrony środowiska i przeciwdziałania zmianom klimatu oraz **innowacyjność** poprzez **cel szczegółowy II.1** Rozwój przedsiębiorczości na obszarach wiejskich, w tym z wykorzystaniem rozwiązań innowacyjnych oraz w ramach celu ogólnego I, a w nim celu szczegółowego I.3 i przypisanego do niego **przedsięwzięcia I.3.3** „Popularyzacja innowacyjnych narzędzi promujących region”.

Biorąc pod uwagę wyjątkowo spójny charakter obszaru LGD, stanowiący duży potencjał dla rozwoju lokalnej turystyki, zakładamy eksponowanie rozwoju przedsiębiorczości przede wszystkim w branżach integrujących w swoim charakterze właśnie rozwój lokalnej turystyki, w tym usługi związane z zakwaterowaniem, gastronomią (m.in. gospodarstwa agroturystyczne), wypożyczaniem sprzętu turystycznego, działalnością związaną z kulturą i rekreacją.

Tabela X.1. Zintegrowanie celów LSR z celami gmin obszaru LGD Dolina Pilicy

LSR Stowarzyszenia Dolina Pilicy na lata 2014-2020	Gminy					Powiat opoczyński
	Gmina i Miasto Drzewica	Mniszków	Opoczno	Poświętne	Sławno	
	Strategia Rozwoju Gminy i Miasta Drzewica na lata 2015-2022	Plan Odnowy Miejscowości Mniszków 2010- 2019	Strategia Rozwoju Gminy Opoczno na lata 2004-2014	Strategia Rozwoju Gminy Poświętne	Lokalna Strategia Rozwoju Gminy Sławno na lata 2015-2020	
Cel ogólny I Cel szczegółowy I.1	Cel strategiczny 1: Podniesienie poziomu warunków życia mieszkańców Gminy i Miasta Drzewica poprzez wzmocnienie ochrony zdrowia, bezpieczeństwa publicznego i socjalnego oraz powszechny dostęp do edukacji, oświaty i sportu.	Cel strategiczny 1. Poprawa jakości życia mieszkańców wsi. 2.3. Infrastruktura rekreacyjno-turystyczna. 3.2. Wizja odnowy i rozwoju miejscowości.	Rozdział VII.2 Rozwój działalności turystycznej na terenach wiejskich – Agroturystyka	Cel strategiczny V; Poprawa standardu życia mieszkańców Cel strategiczny II; Rozwój funkcji turystyczno-rekreacyjno-kulturowych.	Cel operacyjny 1.3 Rozwój bazy oraz usług kulturalnych, rekreacyjnych i sportowych. Cel strategiczny 3. Rozwój turystyki i rekreacji w oparciu o posiadane zasoby.	Cel strategiczny B. Rozwój turystyki i rekreacji.
Cel szczegółowy I.2	Cel strategiczny 4: Pogłębianie procesu odnowy wsi dla utrzymania dziedzictwa historycznego i kulturowego poprzez rozwój lokalnych społeczności.	Cel strategiczny 2.2. Dziedzictwo kulturowe.			Cel operacyjny 3.7. Rewitalizacja obiektów zabytkowych i atrakcyjnych turystycznie.	Cel operacyjny B.2 Turystyczno-kulturalny Obszar Funkcjonalny
Cel szczegółowy I.3	Cel strategiczny 4: - tworzenie i wzmocnianie więzi społecznych dla umocnienia lokalnych tradycji i kultury.			Cel operacyjny II.2 Organizacja imprez kulturalnych integrujących społeczność lokalnych.	Cel operacyjny 3.4 stworzenie kompleksowej oferty turystyczno-promocyjnej obszaru.	Cel operacyjny B.3 Rozwój oferty turystycznej regionu.

Cel ogólny II	Cel strategiczny 4.; - podniesienie jakości życia i pracy ludności zarówno w mieście jak i na obszarach wiejskich.		Kierunki działań pkt 9 Inspirowanie i wspieranie lokalnych inicjatyw środowiskowych.	Cel strategiczny III. Aktywizacja obszarów wiejskich oraz podniesienie poziomu kształcenia	Cel strategiczny 2. Rozwój przedsiębiorczości oraz inwestycji.	Cel strategiczny C. Poprawa jakości życia mieszkańców	
Cel szczegółowy II.1	Cel strategiczny 2: Wsparcie dla przedsiębiorczości oraz aktywacja zasobów w szczególności w oparciu o lokalne specjalizacje oraz atrybuty regionu.		Rozdział VI.3 Tworzenie warunków dla rozwoju przedsiębiorstw.		Cel operacyjny 2.1 Rozwój i promocja terenów inwestycyjnych. Cel operacyjny 2.2 Rozwój infrastruktury technicznej przeznaczonej dla przedsiębiorców.	Cel strategiczny A. Wzmacnianie potencjału gospodarczego wokół zasobów posiadanych przez Powiat.	
Cel szczegółowy II.2	Cel strategiczny 4.; - podniesienie świadomości kulturalnej mieszkańców , aktywizacja dzieci i młodzieży.					Cel operacyjny C.4. Poprawa komunikacji oraz informacji wśród społeczeństwa	
LSR Stowarzyszenie Dolina Pilicy na lata 2014-2020	Gminy						
	Aleksandrów	Sulejów	Wolbórz	Przedbórz	Wielgomłynny	Powiat piotrkowski	Powiat radomszczański
	Strategia Rozwoju Gminy Aleksandrów	Plan Rozwoju Lokalnego Gminy Sulejów na lata 2014-2020	Plan Rozwoju Lokalnego dla Gminy Wolbórz na lata 2008-2015	Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych	Strategia Rozwoju Gminy Wielgomłynny na lata 2014-2020	Strategia Rozwoju Lokalnego Powiatu Piotrkowskiego 2014-2020	Strategia Rozwoju Lokalnego Powiatu Radomszczańskiego 2020
Cel ogólny I	Cel strategiczny	Cel	Cel		Działania 3.1	Cel strategiczny	Pole strategiczne

Cel szczegółowy I.1	I. Wysoki standard życia mieszkańców gminy.	strategiczny I; Wysoki poziom życia mieszkańców gminy. Cel operacyjny III.2; Wykorzystanie walorów gminy dla rozwoju turystyki i rekreacji.	strategiczny I; Poprawa warunków życia mieszkańców. Cel operacyjne; - dobry stan i odpowiednie wyposażenie bazy infrastruktury społecznej - program rozwoju sportu i rekreacji.		Obszary wiejskie. Działania 3.5 Lokalna infrastruktura społeczna.	3. Stworzenie konkurencyjnej oferty turystycznej. Cel operacyjny 3.1. Rozwój turystyki rekreacyjnej i sportowej.	1. Przestrzeń, infrastruktura i środowisko. Pole operacyjne 1.5. Turystyka i rekreacja.
Cel szczegółowy I.2:		Cele operacyjne; Pielęgnacja kultury i dziedzictwa historycznego				Cel operacyjny 3.3. Rozwój turystyki historyczno-kulturowej.	Pole operacyjne 2.4. Kultura i tożsamość.
Cel szczegółowy I.3		Cel operacyjny; Program promocji gminy.				Cel operacyjny 3.4. Promocja oferty turystycznej powiatu.	
Cel ogólny I		Cel strategiczny II; Działalność gospodarcza bez negatywnego wpływu na środowisko	Cel strategiczny II; Rozwój gospodarczy przyjazny środowisku	Cel strategiczny 2. Systematyczne wsparcie na rzecz osób bezrobotnych oraz dotkniętych ubóstwem.		Cel operacyjny 2.1. Promocja przedsiębiorczości.	Pole strategiczne 3. Przedsiębiorczość i kooperacja.

Cel szczegółowy II.1		Cel operacyjny II.2 Gmina przyjazna dla inwestorów. Cel II.4; Rozwój małej przedsiębiorczości.	Cele operacyjne; Gmina przyjazna dla inwestorów		Działania 3.4. Wsparcie na rzecz zwiększenia liczby mikroprzedsiębiorstw działających na terenie gminy Wielgomłyny.		
Cel szczegółowy II.2	Cel operacyjny I.2; Aktywizacja i integracja środowiska lokalnego. Cel operacyjny I.4; Organizacja czasu wolnego dla dzieci i młodzieży. Cel operacyjny I.5; Efektywna pomoc dla osób w trudnej sytuacji			Cel szczegółowy 2.2 Rozwijanie aktywnych form pomocy skierowanych do osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, długotrwale bezrobotnych, w tym szczególnie kobiet.	Działanie 3.1. Rozwój obszarów wiejskich - przeciwdziałanie zjawiskom marginalizacji społecznej oraz ekonomicznej obszarów wiejskich		
LSR Stowarzyszenia Dolina Pilicy na lata 2014-2020	Gminy						
	Czerniewice	Inowlódz	Lubochnia	Rzeczyca	Gmina Tomaszów Mazowiecki	Powiat tomaszowski	
	Strategia Rozwoju Czerniewice na lata 2015-2020	Strategia Rozwoju Gminy Inowlódz na lata 2015-2020	Strategia Rozwoju Gminy Lubochnia do roku 2015	Plan Rozwoju Lokalnego Gminy Rzeczyca na lata 2008-2015	Strategia Rozwoju Gminy Tomaszów Mazowiecki na lata 2015-2020	Strategia Rozwoju Lokalnego Powiatu Tomaszowskiego o na lata ...	
Cel ogólny I Cel szczegółowy I.1	Cel strategiczny II , Silna tożsamość lokalna oraz wykorzystanie atrakcyjności turystycznej i rekreacyjnej gminy	Cel strategiczny 1.1; Budowa całorocznej rozpoznawalnej oferty turystycznej bazującej na	Cel strategiczny I.5; Wzrost atrakcyjności inwestycyjnej Gminy Lubochnia. Cel strategiczny	Cel generalny strategiczny Gminy; Zapewnienie zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarczego oraz stworzenie jak	Cel strategiczny 2; Rozwój turystyki w oparciu o dziedzictwo przyrodniczo-kulturowe gminy i przedsiębiorczość		

	opartej na dziedzictwie przyrodniczym. Cel operacyjny 2.1; Rozwój oferty kulturalnej i rekreacyjno-sportowej. Cel operacyjny 2.3 Wsparcie dla rozwoju turystyki	dwóch biegunach wzrostu turystyki Inowłódz i Spała. Cel strategiczny 1.2; Rozbudowa zaplecza/infrastruktury okołoturystycznej na terenie całej Gminy.	III.1; Rozbudowa infrastruktury społecznej, głównie z zakresu oświaty, kultury i sportu.	najlepszych warunków życia dla społeczności lokalnej z zachowaniem walorów środowiskowych, społecznych i kulturowych Gminy Rzeczyca. Cel operacyjny 3. Rozbudowa i modernizacja infrastruktury zdrowotnej i administracyjnej oraz rozwój funkcji osadniczej i rekreacyjnej gminnej.	mieszkańców. Cel operacyjny 2.1 Rozwój oferty turystycznej w gminie. Cel szczegółowy 4; Wspieranie i tworzenie warunków do zaspokojenia potrzeb kulturalnych i edukacyjnych mieszkańców gminy.	
Cel szczegółowy I.2				Cel operacyjny 5. Poprawa stanu środowiska kulturowego.		
Cel szczegółowy I.3	Cel operacyjny 2.2: Wzmocnienie promocji walorów gminy celem zwiększenia ruchu turystycznego. Cel operacyjny 4.2 Sprawny system zarządzania i skuteczna promocja.		Cel strategiczny II.1; Wypromowanie walorów kulturowych, przyrodniczych, turystycznych i gospodarczych Gminy Lubochnia.			Domena 2. Budowanie wizerunku turystycznego i gospodarczego powiatu tomaszowskiego.
Cel ogólny II.	Cel strategiczny Cel operacyjny 3.2 Poprawa bezpieczeństwa ekologicznego poprzez wykorzystanie rozwiązań		Cel strategiczny III.4; Wdrożenie skutecznych form wsparcia i rodzin w przezwyciężeniu trudnych sytuacji		Cel szczegółowy 3; Poprawa warunków prowadzenia działalności gospodarczej i wzrost atrakcyjności gminy.	Cel strategiczny II. Zrównoważone, kompleksowe działania na rzecz rozwoju gospodarczego powiatu

	proekologicznych i OZE.		życiowych.			
Cel szczegółowy II.1		Cel strategiczny 3.2; Pobudzenie aktywności przedsiębiorczej wśród mieszkańców Gminy.	Cel strategiczny IV; Tworzenie warunków dla rozwoju przedsiębiorczości oraz opłacalności produkcji rolnej.		Cel operacyjny 3.1 Stworzenie warunków do inwestowania w gminie dla nowych inwestorów. Cel operacyjny 3.2; Stworzenie warunków dla rozwoju lokalnej przedsiębiorczości i produkcji rolnej.	
Cel szczegółowy II.2	Cel operacyjny 4.1 Rozwój aktywności obywatelskiej oraz wzmocnienie kapitału społecznego.	Cel strategiczny 4.1; Warunki do aktywnego i twórczego spędzania czasu wolnego dla różnych grup mieszkańców.	Cel strategiczny III.3 Zwiększenie aktywności społecznej mieszkańców.		Cel operacyjny 4.2 Wzmocnienie integracji społecznej i zaangażowania mieszkańców w procesy decyzyjne gminy.	

Źródło danych: opracowanie własne.

XI. Monitoring i ewaluacja

XI. 1. Monitoring i ewaluacja – definicja pojęć

Proces monitoringu i ewaluacji są względem siebie niezależne, choć pozostają w ścisłym związku, gdyż dotyczą tych samych zagadnień. Monitoring i ewaluacja Lokalnej Strategii Rozwoju są kluczowymi elementami skutecznego procesu jej wdrażania, zapewniającymi pozyskanie informacji na temat postępów prowadzonych działań, w głównej mierze w kontekście realizacji przyjętych celów strategicznych i operacyjnych. Stanowią równocześnie narzędzia kontroli i oceny umożliwiające korektę nieprawidłowości w procesie wdrażania LSR i funkcjonowania LGD, poprzez wprowadzenie niezbędnych modyfikacji i uaktualnień przy realizacji opracowanej strategii.

XI. 2. Planowanie monitoringu i ewaluacji

Monitoring realizacji Lokalnej Strategii Rozwoju Stowarzyszenia Dolina Pilicy stanowi równoległy do jej wdrażania, ciągły i systematyczny proces wymagający zbierania i analizy danych oraz raportowania wyników w określonych przedziałach czasowych. Dla sprawnej jego realizacji, przyjmuje się, iż proces monitorowania, z uwagi na charakter prowadzonych działań, w sposób ciągły i na bieżąco, prowadzony będzie przez biuro LGD. W odstępach półrocznych pracownicy biura sporządzać będą pisemne sprawozdania z monitoringu, analizowane i zatwierdzane następnie przez Zarząd. Treść sprawozdań, zgodnie z zasadą jawności działania LGD, będzie podawana do wiadomości publicznej za pośrednictwem strony internetowej Stowarzyszenia.

Organem odpowiedzialnym za przeprowadzenie ewaluacji będzie Zarząd, uprawniony do zlecenia jej wykonania ekspertom, podmiotom zewnętrznym. Podobnie, jak w przypadku monitoringu, uzyskane wyniki prezentowane będą w formie raportu z badania ewaluacyjnego, upubliczniane za pośrednictwem strony www LGD.

Tabela IX.1. Realizacja monitoringu i ewaluacji

Elementy funkcjonowania i wdrażania podlegające ocenie	Podmiot wykonujący badanie	Źródła danych i metody ich zbierania	Czas i okres dokonywania pomiaru	Analiza i ocena danych
Elementy funkcjonowania LGD podlegające monitorowaniu:				
Szkolenia /warsztaty realizowane przez LGD	Pracownicy biura LGD	<ul style="list-style-type: none"> ▪ listy obecności ze szkoleń / warsztatów ▪ ankiety oceniające	<ul style="list-style-type: none"> ▪ na bieżąco (sporządzanie raportów w odstępach półrocznych zatwierdzanych przez Zarząd)	<ul style="list-style-type: none"> ▪ liczba szkoleń /warsztatów ▪ stopień realizacji harmonogramu szkoleń/warsztatów ▪ frekwencja na szkoleniach/ warsztatach ▪ jakość świadczonych usług
Doradztwo	Pracownicy biura LGD	<ul style="list-style-type: none"> ▪ karty doradztwa ▪ ankiety oceniające doradztwo	<ul style="list-style-type: none"> ▪ na bieżąco (sporządzanie raportów w odstępach półrocznych zatwierdzanych przez Zarząd)	<ul style="list-style-type: none"> ▪ ilość i jakość świadczonych usług doradczych
Zainteresowanie działalnością LGD	Pracownicy biura LGD	<ul style="list-style-type: none"> ▪ strona internetowa LGD ▪ listy obecności ze spotkań aktywizacyjnych ▪ plan komunikacji LGD	<ul style="list-style-type: none"> ▪ na bieżąco (sporządzanie raportów w odstępach półrocznych zatwierdzanych przez Zarząd)	<ul style="list-style-type: none"> ▪ licznik wejść, pobrań wiadomości ze strony internetowej LGD ▪ frekwencja na spotkaniach aktywizacyjnych ▪ stopień realizacji planu komunikacji

Działalność organów LGD	Pracownicy biura LGD	<ul style="list-style-type: none"> ▪ listy obecności z posiedzeń 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ na bieżąco (sporządzanie raportów w odstępach półrocznych zatwierdzanych przez Zarząd) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ liczba członków LGD ▪ frekwencja na posiedzeniach ▪ liczba uchwał
Elementy wdrażania LSR podlegające monitorowaniu				
Realizacja LSR i budżetu LGD	Pracownicy biura LGD	<ul style="list-style-type: none"> ▪ matryca celów LSR ▪ informacje od Instytucji Wdrażającej/Płatniczej o zawartych umowach oraz wysokości wypłaconych środków ▪ zestawienia wypłaconych środków ▪ sprawozdania z realizacji LSR ▪ sprawozdania z naborów wniosków o przyznanie pomocy ▪ ankiety monitorujące postęp realizacji LSR 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ na bieżąco (sporządzanie raportów w odstępach półrocznych zatwierdzanych przez Zarząd) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ stopień osiągnięcia wskaźników produktu i rezultatu ▪ wysokość zakontraktowanych środków ▪ stopień wydatkowania budżetu na funkcjonowanie LGD, projekty realizowane przez beneficjentów, grantobiorców, operacje własne, projekty współpracy
Nabory wniosków o przyznanie pomocy	Pracownicy biura LGD	<ul style="list-style-type: none"> ▪ harmonogram i budżet naborów ▪ sprawozdania z naborów wniosków o przyznanie pomocy ▪ karty doradztwa ▪ informacje od Instytucji Wdrażającej/Płatniczej o zawartych umowach oraz wysokości wypłaconych środków 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ na bieżąco (sporządzanie raportów w odstępach półrocznych zatwierdzanych przez Zarząd) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ zgodność ogłaszania konkursów z harmonogramem ▪ stopień wykorzystania środków ▪ ilość osób korzystających z doradztwa ▪ efektywność doradztwa ▪ liczba złożonych protestów od oceny operacji
Projekty grantowe	Pracownicy biura LGD	<ul style="list-style-type: none"> ▪ sprawozdania z realizacji grantów, ankiety monitorujące postęp realizacji LSR, ▪ karty kontrolne grantu ▪ aplikacja OMIKRON 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ na bieżąco (sporządzanie raportów w odstępach półrocznych zatwierdzanych przez Zarząd) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ zgodność ponoszonych wydatków z zestawieniem rzeczowo-finansowym ▪ terminowość realizacji zadań w ramach grantu
Elementy funkcjonowania LGD podlegające ewaluacji				
Pracownicy biura LGD	Zarząd LGD / Ekspert, podmiot zewnętrzny	<ul style="list-style-type: none"> ▪ opinia kierownika biura nt. podległego personelu ▪ opinia Zarządu ▪ opinie 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ IV kwartał 2018 (okres pomiaru – III.2016 - III.2018) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ rzetelne wypełnianie obowiązków zgodnie z umową, zakresem obowiązków ▪ przestrzeganie

		<ul style="list-style-type: none"> ▪ wnioskodawców ▪ karty doradztwa ▪ ankiety oceniające jakość doradztwa ▪ sprawozdania z monitoringu 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ IV kwartał 2021 (okres pomiaru – IV.2018 - III.2021) ▪ II/III kwartał 2023 (okres pomiaru - cały okres programowania) 	<ul style="list-style-type: none"> regulaminu pracy biura ▪ jakość świadczonych usług, w tym efektywność doradztwa
Organ zarządczy, decyzyjny oraz kontrolny	Ekspert, podmiot zewnętrzny	<ul style="list-style-type: none"> ▪ listy obecności z posiedzeń ▪ protokoły z posiedzeń ▪ sprawozdania z działalności organów, podejmowane uchwały ▪ ankiety, wywiady kwestionariuszowe z członkami Zarządu, Rady, Komisji Rewizyjnej ▪ sprawozdania z monitoringu 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ IV kwartał 2018 (okres pomiaru – III.2016 - III.2018) ▪ IV kwartał 2021 (okres pomiaru – IV.2018 - III.2021) ▪ II/III kwartał 2023 (okres pomiaru - cały okres programowania) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ frekwencja na posiedzeniach ▪ realizacja uchwał ▪ przestrzeganie regulaminów pracy organów ▪ współpraca i komunikacja pomiędzy poszczególnymi organami
Realizacja zadań w ramach funkcjonowania LGD, w tym ocena działalności LGD	Zarząd LGD / Ekspert, podmiot zewnętrzny / Ewaluacja z udziałem społeczności lokalnej	<ul style="list-style-type: none"> ▪ sprawozdania z realizacji LSR ▪ sprawozdania z monitoringu ▪ wnioski o płatność ▪ opinia społeczności lokalnej nt. działań podejmowanych przez LGD w ramach realizacji LSR ▪ strona internetowa LGD ▪ ankiety, wywiady kwestionariuszowe z członkami Zarządu ▪ plan komunikacji LGD 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ IV kwartał 2018 (okres pomiaru – III.2016 - III.2018) ▪ IV kwartał 2021 (okres pomiaru – IV.2018 - III.2021) ▪ II/III kwartał 2023 (okres pomiaru - cały okres programowania) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ zakres realizacji oraz stopień wydatkowania budżetu w ramach LSR ▪ rozpoznawalność LGD ▪ upowszechnianie informacji o LGD ▪ opinia społeczności lokalnej nt. działań LGD ▪ skuteczność działań informacyjnych ▪ skuteczność działań promocyjnych ▪ efektywność komunikacji LGD ze społecznością lokalną ▪ aktywność LGD w zakresie animacji
Elementy wdrażania LSR podlegające ewaluacji				
Realizacja LSR, w tym: celów, przedsięwzięć, wskaźników, wydatkowanie budżetu	Zarząd LGD / Ekspert, podmiot zewnętrzny / Ewaluacja z udziałem społeczności lokalnej	<ul style="list-style-type: none"> ▪ matryca celów LSR ▪ informacje od Instytucji Wdrażającej/Płatniczej o zawartych umowach oraz wysokości wypłaconych środków ▪ zestawienia wypłaconych środków ▪ sprawozdania z naborów wniosków o przyznanie 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ IV kwartał 2018 (okres pomiaru – III.2016 - III.2018) ▪ IV kwartał 2021 (okres pomiaru – IV.2018 - III.2021) ▪ II/III kwartał 2023 (okres pomiaru - cały okres programowania) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ stopień realizacji poszczególnych celów ▪ realizacja LSR zgodnie z harmonogramem - stopień realizacji wskaźników ▪ stopień kontraktowania i wydatkowania środków ▪ społeczny odbiór LSR ▪ wpływ warunków

		<ul style="list-style-type: none"> ▪ pomocy ▪ sprawozdania z działalności organu decyzyjnego ▪ sprawozdania z monitoringu ▪ ankiety monitorujące postęp realizacji LSR, sprawozdania z realizacji grantów ▪ ankiety, wywiady swobodne z wybranymi beneficjentami, grantobiorcami ▪ opinia społeczności nt. realizacji LSR 		<p>zewnętrznych na realizację LSR</p>
<p>Realizacja naborów, w tym: harmonogram, kryteria i procedury wyboru operacji, zainteresowanie społeczne naborem</p>	<p>Zarząd LGD / Ekspert, podmiot zewnętrzny / Ewaluacja z udziałem społeczności lokalnej</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ sprawozdania z naborów wniosków o przyznanie pomocy ▪ sprawozdania z działalności organu decyzyjnego ▪ sprawozdania z monitoringu ▪ strona internetowa LGD – licznik pobrań informacji o naborze ▪ karty doradztwa ▪ analiza lokalnych kryteriów i procedury wyboru operacji ▪ wywiady kwestionariuszowe, ankiety z członkami Rady 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ IV kwartał 2018 (okres pomiaru – III.2016 - III.2018) ▪ IV kwartał 2021 (okres pomiaru – IV.2018 - III.2021) ▪ II/III kwartał 2023 (okres pomiaru - cały okres programowania) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ zgodność działań z harmonogramem ▪ dostępność informacji oraz poziom zainteresowania lokalnej społeczności podejmowaniem działań w ramach prowadzonych naborów ▪ jasność, przejrzystość i aktualność lokalnych kryteriów wyboru operacji ▪ liczba złożonych protestów od oceny operacji ▪ spójność i trafność rozwiązań proceduralnych

Źródło danych: opracowanie własne.

Pozyskane wyniki z ewaluacji i analizy danych monitorowanych wykorzystywane będą do:

- poprawy procesu wdrażania LSR oraz udoskonalenia funkcjonowania LGD, poprzez wczesne wykrycie problemów w ww. procesie i podjęcie działań naprawczych,
- niwelowania niekorzystnych zjawisk oraz dostosowania przyjętych działań strategicznych do potrzeb społeczności lokalnej poprzez aktualizację LSR,
- w przypadku zaistniałych trudności, zrozumienia mechanizmów zachodzących zjawisk, umożliwiając uniknięcie podobnych błędów w przyszłości,
- wzmocnienia partnerstwa trójsektorowego w ramach realizacji LSR,
- kontroli a także prezentacji i upowszechniania wiedzy nt. rzeczywistych efektów realizacji LSR (stopnia osiągnięcia wskaźników produktu, rezultatu, oddziaływania).

XII. Strategiczna Ocena Oddziaływania na Środowisko

Lokalna Strategia Rozwoju na lata 2014-2020 jest dokumentem strategicznym. Założenia w niej zawarte mają charakter długofalowy. Efekty jej wdrażania mogą potencjalnie wpłynąć na środowisko. Z uwagi na powyższy fakt należało zbadać już na etapie jej tworzenia, czy podlega ona strategicznej ocenie oddziaływania na środowisko. Konieczność przeprowadzenia takiej oceny zależy od indywidualnej zawartości dokumentu, zewnętrznych uwarunkowań jego realizacji oraz ryzyka wystąpienia znaczącego negatywnego oddziaływania na środowisko, w tym na obszary Natura 2000 w związku z realizacją przedsięwzięć na ich terenie .

W odniesieniu do art. 46 pkt. 1 ustawy z dnia 3 października 2008 r. (ustawa OoŚ), LGD Stowarzyszenie Dolina Pilicy pismem z dnia 29 października 2015 roku zwróciło się do Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska (RDOŚ) w Łodzi oraz do Państwowego Wojewódzkiego Inspektoratu Sanitarnego w Łodzi z wnioskiem o uzgodnienie odstąpienia od przeprowadzenia strategicznej oceny oddziaływania na środowisko, o czym mowa w art. 48 w/w ustawy.

Po wnikliwej analizie zawartych w Strategii działań, uzupełnieniu braków, o co prosiła RDOŚ pismem z dnia 10 listopada 2015r., powołując się na konieczność wyjaśnienia zasadności zakwalifikowania projektu do dokumentów wymienionych w art. 46 pkt 1 w/w ustawy, LGD Dolina Pilicy wystąpiła z wnioskiem o stwierdzenie (zgodnie z art. 47 i 56 tej ustawy) czy koniecznym jest przeprowadzenie jej strategicznej oceny w tym zakresie.

W odpowiedzi na ww. pismo RDOŚ w Łodzi przychyliła się do wniosku Stowarzyszenia Dolina Pilicy i stwierdziła brak konieczności przeprowadzenia strategicznej oceny oddziaływania na środowisko dla przedmiotowego projektu dokumentu. Rozpatrywany projekt nie wyznacza ram dla późniejszej realizacji przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko, a realizacja jego postanowień prawdopodobnie nie spowoduje znaczącego oddziaływania na środowisko.

Państwowy Wojewódzki Inspektorat Sanitarny w Łodzi, w odpowiedzi na pismo z dnia 29 października 2015 r. poprosił o ponowne przeprowadzenie kwalifikacji dokumentu. Zgodnie z art. 47 w/w ustawy właściwym organem w sprawach stwierdzenia konieczności przeprowadzenia strategicznej oceny oddziaływania na środowisko dla projektów dokumentów innych niż wymienione w art. 46 jest Regionalny Dyrektor Ochrony Środowiska - w postępowaniu tym nie biorą bowiem udziału organy państwowej inspekcji sanitarnej. W związku z tym, LGD skierowało pismo w dniu 12 grudnia 2015 r. do Państwowego Wojewódzkiego Inspektoratu Sanitarnego w Łodzi z informacją, iż pismem z dnia 23 listopada 2015 r. Stowarzyszenie uzyskało odpowiedź od Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Łodzi o braku konieczności przeprowadzenia strategicznej oceny oddziaływania na środowisko dla przedmiotowego dokumentu, ponieważ przedmiotowy dokument nie kwalifikuje się do przeprowadzenia strategicznej oceny oddziaływania na środowisko.

Procedura Aktualizacji Lokalnej Strategii Rozwoju

Cel procedury:

Celem aktualizacji jest dopasowanie zapisów LSR do zmieniających się uwarunkowań wewnętrznych i zewnętrznych, w tym sytuacji społeczno-gospodarczej obszaru LGD dla zrealizowania głównych celów strategii.

Zakres procedury:

Procedura obejmuje czynności i formularze związane ze zgłaszaniem, analizowaniem i przyjmowaniem uchwałą Zarządu zmian w zapisach LSR.

Założenia ogólne:

- proces wdrażania i aktualizacji odbywa się z jak najszerszym udziałem partnerów LGD i mieszkańców obszaru,
- wszystkie działania dotyczące funkcjonowania LGD i wdrażania LSR są jawne,
- LGD monitoruje na bieżąco funkcjonowanie LGD oraz wdrażanie LSR,
- aktualizacja LSR powinna być dokonywana w miarę potrzeby, lecz nie częściej niż raz w roku.

W przypadku jednak stwierdzonych błędów oczywistych, drobnych stylistycznych niedoskonałości tekstu, korekt drukarskich dopuszcza się wprowadzanie zmian w tekście Strategii bez uruchamiania każdorazowo partycypacyjnej procedury. Również w nadzwyczajnych okolicznościach wynikających m.in. ze zmieniających się aktów prawnych dopuszcza się wprowadzanie korekt koniecznych bez w/w konsultacji.

Przebieg procedury:

1. Wnioski w sprawie zmian zapisów w LSR mogą zgłaszać: członkowie LGD, organy Stowarzyszenia, mieszkańcy obszaru.
2. Zgłaszanie wniosków jest sformalizowane. Przyjmowane jest na formularzu dostępnym na stronie internetowej oraz w biurze LGD.
3. Zarząd Stowarzyszenia dokonuje potrzebnych analiz do wprowadzania zmian w LSR. Analizy te wykonywane są na bieżąco i dotyczą:
  - analizy wniosków zawartych w informacjach z monitoringu oraz przeprowadzonej ewaluacji, z zakresu funkcjonowania LGD i wdrażania LSR,
  - analizy zgłaszanych do LGD wniosków,
  - analizy otoczenia prawnego związanego z funkcjonowaniem LGD i wdrażaniem LSR,
  - analizy uchwał organów Stowarzyszenia wnioskujących o zmiany.
4. Ponadto Zarząd zleca ekspertom, podmiotom zewnętrznym w wyznaczonych terminach (IV kwartał 2018 roku, IV kwartał 2021 roku oraz II/III kwartał 2023 roku) dokonanie ewaluacji realizacji LSR, bądź przeprowadza ją sam. Raport wraz z wnioskami i rekomendacjami może być podstawą do wprowadzenia zmian zapisów w LSR.
5. Aktualizacja Lokalnej Strategii Rozwoju dokonywana jest uchwałą Zarządu.

Procedura dokonywania ewaluacji i monitoringu

Procedura dokonywania ewaluacji i monitorowania opracowana przez LGD uwzględnia:

a) elementy funkcjonowania LGD, które będą podlegać ewaluacji

- pracownicy biura LGD (rzetelne wypełnianie obowiązków zgodnie z umową, zakresem obowiązków, przestrzeganie regulaminu pracy biura, jakość świadczonych usług, w tym efektywność doradztwa),
- organ zarządczy, decyzyjny oraz kontrolny (frekwencja na posiedzeniach, realizacja uchwał, przestrzeganie regulaminów pracy organów, współpraca i komunikacja między poszczególnymi organami),
- realizacja zadań w ramach funkcjonowania LGD, w tym ocena działalności LGD (zakres realizacji oraz stopień wydatkowania budżetu w ramach LSR, rozpoznawalność LGD, upowszechnianie informacji o LGD, opinia społeczności lokalnej nt. działań LGD, skuteczność działań informacyjnych, skuteczność działań promocyjnych, efektywność komunikacji LGD ze społecznością lokalną, aktywność LGD w zakresie animacji).

b) elementy wdrażania LSR, które będą podlegać ewaluacji

- realizacja LSR, w tym: celów, przedsięwzięć, wskaźników, wydatkowania budżetu (stopień realizacji poszczególnych celów, realizacja LSR zgodnie z harmonogramem - stopień realizacji wskaźników, stopień kontraktowania i wydatkowania środków, społeczny odbiór LSR, wpływ warunków zewnętrznych na realizację LSR),
- realizacja naborów, w tym: harmonogram, kryteria i procedury wyboru operacji, zainteresowanie społeczne naborem (zgodność działań z harmonogramem, dostępność informacji oraz poziom zainteresowania lokalnej społeczności podejmowaniem działań w ramach prowadzonych naborów, jasność, przejrzystość i aktualność lokalnych kryteriów wyboru operacji, liczba złożonych protestów od oceny operacji, spójność i trafność rozwiązań proceduralnych).

c) elementy, które LGD zamierza monitorować

Zagadnienia podlegające monitorowaniu w zakresie realizacji LSR wraz z rozpatrywanymi kryteriami:

- stopień realizacji LSR – poziom osiągania przyjętych wskaźników produktu i rezultatu,
- realizacja budżetu – wysokość zakontraktowanych środków, stopień wydatkowania budżetu w ramach przydzielonych środków na funkcjonowanie LGD, projektów realizowanych przez beneficjentów, grantobiorców, operacji własnych oraz projektów współpracy,
- nabory wniosków o przyznanie pomocy – terminowość (zgodność ogłaszania konkursów z harmonogramem), stopień wykorzystania środków, liczba złożonych protestów od oceny operacji, liczba osób korzystających z doradztwa (konsultacje: w biurze i na terenie LGD, telefoniczne, mailowe), efektywność doradztwa,
- realizacja projektów grantowych – terminowość realizacji poszczególnych zadań w ramach grantu, zgodność ponoszonych wydatków z zadeklarowanym zestawieniem rzeczowo-finansowym operacji.

Zagadnienia podlegające monitorowaniu w zakresie funkcjonowania biura LGD:

- szkolenia/warsztaty realizowane przez LGD (liczba szkoleń/warsztatów, stopień realizacji harmonogramu szkoleń/warsztatów, frekwencja na szkoleniach/warsztatach, jakość świadczonych usług),
- doradztwo (ilość i jakość świadczonych usług),
- zainteresowanie działalnością LGD (liczba wejść, pobrań wiadomości ze strony LGD, frekwencja na spotkaniach aktywizacyjnych, stopień realizacji planu komunikacyjnego, liczba członków LGD),
- działalność organów LGD (frekwencja na posiedzeniach Zarządu, Rady, Komisji Rewizyjnej, liczba uchwał).

Głównym narzędziem badawczym w procesie monitoringu wdrażania LSR będzie ankieta monitorująca, kierowana do wszystkich beneficjentów i grantobiorców operacji podejmowanych w ramach realizacji strategii rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność objętego PROW na lata 2014-2020. Niniejsza ankieta przekazywana będzie beneficjentom/grantobiorcom przez biuro LGD. W zależności od charakteru realizowanych działań, w terminie trzech miesięcy bądź roku czasu od zakończenia realizacji operacji, celem oszacowania wartości wskaźników deklarowanych we wniosku o przyznanie pomocy/powierzenie grantu zobowiązani będą do jej dostarczenia do siedziby biura LGD. Jej wypełnienie będzie obowiązkowe dla wszystkich podmiotów, które otrzymały wsparcie finansowe na realizację działań za pośrednictwem LGD. Bezpośredni nadzór nad zbieraniem danych z ww. ankiet sprawować będzie biuro LGD.

Z racji prowadzonych naborów wniosków o powierzenie grantów, celem kontroli prawidłowego i terminowego ich przebiegu, pracownicy biura LGD dokonywać będą wybiórczych wizytacji w miejscach

realizacji poszczególnych zadań grantowych. Pomocna w tym zakresie będzie aplikacja OMIRON (system oceny on-line projektów grantowych, po pozytywnej ocenie przez Radę wniosku, przenosi pole harmonogramu z czasookresem realizacji zadania grantowego do sekcji administracyjnej – modułu obsługi dla biura LGD), umożliwiając śledzenie harmonogramów prac wybranych zadań. Kontrola może nastąpić w trakcie realizacji grantu, po złożeniu przez grantobiorcę wniosku o rozliczenie grantu – przed dokonaniem przez LGD ostatecznej refundacji poniesionych przez grantobiorcę kosztów kwalifikowanych, jak również w okresie trwałości realizacji grantu - w tym celu pracownicy biura posiłkować się będą kartami kontroli grantu. Po zrealizowaniu grantu bądź jego etapu, grantobiorca zobowiązany będzie do złożenia wraz z wnioskiem o rozliczenie grantu sprawozdania z jego realizacji, stanowiącego integralną część ww. wniosku, które będzie na bieżąco monitorowane i analizowane przez biuro LGD.

- d) kryteria, na podstawie których będzie prowadzona ewaluacja funkcjonowania LGD i realizacji LSR
- trafność – ocena adekwatności zaplanowanych celów LSR w stosunku do problemów i wyzwań zdefiniowanych w diagnozie,
  - efektywność – ocena stosunku poniesionych nakładów (finansowych, ludzkich, administracyjnych) do osiągniętych efektów,
  - skuteczność – ocena stopnia realizacji celów LSR, skuteczności zastosowanych metod,
  - użyteczność – ocena rzeczywistych efektów realizacji LSR w odniesieniu do aktualnej sytuacji społeczno-gospodarczej,
  - trwałość – ocena ciągłości efektów realizacji LSR w perspektywie średnio i długookresowej.

e) czas, sposób i okres objęty pomiarem

Proces monitoringu realizacji LSR i funkcjonowania LGD, w sposób ciągły i na bieżąco, prowadzony będzie przez biuro LGD. Jako formę raportowania przyjmuje się sprawozdania z jego przebiegu sporządzane w odstępach półrocznych przez pracowników biura, analizowane i zatwierdzane przez Zarząd, a następnie upubliczniane za pośrednictwem strony internetowej LGD.

Badanie ewaluacyjne względem procesu wdrażania LSR i funkcjonowania LGD oraz w odniesieniu do ram czasowych ujętych w planie działania LGD:

- ewaluacja mid-term – (IV kwartał 2018 r. – okres pomiaru – III.2016 r. - III.2018 r.) – diagnoza stopnia realizacji LSR. Wszystkie zmiany kontekstu, niska skuteczność, efektywność czy użyteczność są sygnałami do zmiany przyjętych założeń i modyfikacji strategii działania,
- ewaluacja mid-term – (IV kwartał 2021 r. - okres pomiaru – IV.2018 r. - III.2021 r.) – diagnoza stopnia realizacji LSR. Wszystkie zmiany kontekstu, niska skuteczność, efektywność czy użyteczność są sygnałami do zmiany przyjętych założeń i modyfikacji strategii działania,
- ewaluacja ex-post – podsumowująca całość okresu programowania (II/III kwartał 2023 r. - okres pomiaru - cały okres programowania),
- ewaluacja on-going – przeprowadzana w razie potrzeby, w trakcie wdrażania strategii w celu identyfikacji barier realizacji poszczególnych celów.

Uzyskane w ten sposób informacje prezentowane będą w formie raportu z badania ewaluacyjnego, upubliczniane za pośrednictwem strony www LGD.

Dane źródłowe:

- Typ ilościowy – dane ilościowe będą pochodziły z wszelkiego rodzaju zestawień, sprawozdań sporządzanych m.in. na potrzeby PROW 2014-2020,
- Typ jakościowy – dane jakościowe pochodzić będą z analiz opinii, wyników obserwacji, ankiet ewaluacyjnych, czyli z zastosowania jakościowych technik badawczych.

Proponowane metody badawcze (narzędzia badawcze):

- wywiady kwestionariuszowe z członkami Zarządu, Rady, Komisji Rewizyjnej LGD, pracownikami biura LGD,
- ankiety, wywiady swobodne z wybranymi beneficjentami, grantobiorcami
- ewaluacyjne ankiety (papierowe, telefoniczne, e-mailowe, on-line) kierowane do lokalnej społeczności,
- zogniskowany wywiad grupowy (focus group).

Tabela VII. 1. Plan działania

CEL OGÓLNY NRI	Lata	2016-2018			2019-2021			2022-2023			RAZEM 2016-2023		Program	Poddziałanie/ zakres Programu
	Nazwa wskaźnika	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Planowane wsparcie w PLN	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Planowane wsparcie w PLN	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Planowane wsparcie w PLN	Razem wartość wskaźników	Razem planowane wsparcie w PLN		
Cel szczegółowy 1.1 Rozwój infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej i kulturalnej												PROW/ RPO		
Przedsięwzięcie I.1.1	Liczba powstałych lub przebudowanych obiektów infrastruktury rekreacyjnej	10szt.	19,61%	230.000	33 szt.	84,31%	2.411.333	8 szt.	100%	280.000	51 szt.	2.921.333	PROW	Realizacja LSR
Przedsięwzięcie I.1.2	Liczba powstałych lub przebudowanych obiektów infrastruktury turystycznej i/lub okołoturystycznej				17 szt.	100%	374.000				17 szt.	374.000	PROW	Realizacja LSR
	Liczba zrealizowanych projektów współpracy				1 szt.	100%	77.000				1szt.	77.000	PROW	Projekt współpracy
Przedsięwzięcie I.1.3	Liczba powstałych lub przebudowanych obiektów kulturalnych				5 szt.	100%	392.450				5szt.	392.450	PROW	Realizacja LSR
Razem cel szczegółowy I.1				230.000			3.254.783			280.000		3.764.783		

Wskaźnik rezultatu I.1² Liczba osób korzystających z nowopowstałej infrastruktury turystycznej i/lub okołoturystycznej/rekreacyjnej/kulturalnej w pierwszym roku po zakończeniu realizacji operacji		1.130 osób	10,77 %	230.000	8.580 osób	92,56%	3.177.783	780 osób	100%	280.000	10.490 osób	3.687.783	PROW	Realizacja LSR Projekt współpracy
Wskaźnik rezultatu I.1² Liczba projektów współpracy skierowanych do turystów, przedsiębiorców z branży turystycznej, lokalnej społeczności					1 szt.	100%	77.000				1 szt.	77.000	PROW	Projekt współpracy
Cel szczegółowy I.2 Wspieranie dziedzictwa historyczno-kulturowego oraz twórczości artystycznej														
Przedsięwzięcie I.2.1	Liczba wyposażonych bądź doposażonych lokalnych twórców	2 osoby	100%	25.668							2osoby	25.668	PROW	Realizacja LSR
Przedsięwzięcie I.2.2	Liczba zbudowanych, przebudowanych, zrewitalizowanych, wyposażonych, oznakowanych obiektów dziedzictwa kulturowego	3 szt.	60%	100.000	2 szt.	100%	270.000				5 szt.	370.000	PROW	Realizacja LSR
Razem cel szczegółowy I.2				125.668			270.000					395.668		
Wskaźnik rezultatu I.2² Liczba osób korzystających z dóbr dziedzictwa historyczno-kulturowego w pierwszym roku po zakończeniu realizacji operacji		250 osób	18,52 %	125.668	1.100 osób	100%	270.000				1.350 osób	395.668	PROW	Realizacja LSR
Cel szczegółowy I.3 Promocja obszaru, w tym produktów i usług lokalnych														
Przedsięwzięcie I.3.1	Liczba zorganizowanych imprez lokalnych	10 szt.	24,39 %	220.000	21 szt.	75,61%	570.000	10 szt.	100%	220.000	41szt.	1.010.000	PROW	Realizacja LSR
					1szt.	100%	10.000				1 szt.	10.000	PROW	Projekt współpracy

		3 szt. 6 szt.	50%	29.000	3 szt.	100%	44.500				6 szt.	73.500	PROW	Aktywizacja
Przedsię- wzięcie I.3.2	Liczba wydanych materiałów promocyjnych	7 szt.	100%	200.000							7 szt.	200.000	PROW	Realizacja LSR
					3 szt.	100%	41.000				3 szt.	41.000	PROW	Projekt współpracy
		2 szt.	40%	21.210	3 szt.	100%	53.500				5 szt.	74.710	PROW	Aktywizacja
Przedsię- wzięcie I.3.3	Liczba popularyzowanych innowacyjnych narzędzi promujących region	1szt.	100%	10.000							1 szt.	10.000	PROW	Realizacja LSR
					1szt.	100%	12.000				1szt.	12.000	PROW	Projekt współpracy
Razem cel szczegółowy I.3				480.210			731.000			220.000		1.431.210		
Wskaźnik rezultatu I.3² Liczba odbiorców działań promocyjnych		5.804 osób	36,44 %	480.210	8.872 osób	92,15%	731.000	1.250 osób	100%	220.000	15.926 osób	1.431.210	PROW	Realizacja LSR Projekt współpracy Aktywizacja
RAZEM CEL OGÓLNY I				835.878			4.255.783			500.000		5.591.661		
CEL OGÓLNY NR II														
Cel szczegółowy II.1 Rozwój przedsiębiorczości na obszarach wiejskich, w tym z wykorzystaniem rozwiązań innowacyjnych														
Przedsię- wzięcie II.1.1	Liczba operacji polegających na utworzeniu bądź rozwinięciu przedsiębiorstwa	6 szt.	13,04 %	900.000	25 szt.	67,39%	3.095.000	15 szt.	100%	2.000.000	46 szt.	5.995.000	PROW	Realizacja LSR
Przedsię- wzięcie II.1.2	Liczba powstałych bądź utrzymanych inkubatorów przetwórstwa lokalnego				1szt.	100%	500.000				1szt.	500.000	PROW	Realizacja LSR

Przedsię- wzięcie II.1.3	Liczba szkoleń podnoszących kompetencje w ramach podejmowania lub rozwijania działalności gospodarczej				1szt.	100%	5.000				1szt.	5.000	PROW	Realizacja LSR
Razem cel szczegółowy II.1				900.000			3.600.000			2.000.000		6.500.000		
Wskaźnik rezultatu II.1² Liczba utworzonych bądź utrzymanych miejsc pracy		6 szt.	13,04 %	900.000	25 szt.	67,39%	3.095.000	15 szt.	100%	2.000.000	46 szt.	6.061.667	PROW	Realizacja LSR
Wskaźnik rezultatu II.1² Liczba osób korzystających z infrastruktury służącej przetwarzaniu produktów rolnych					20 osób	100%	500.000				20 osób	433.333	PROW	Realizacja LSR
Wskaźnik rezultatu II.1² Liczba osób, które podniosły swoje kompetencje zawodowe					1osoba	100%	5.000				1 osoba	5.000	PROW	Realizacja LSR
Cel szczegółowy II.2 Aktywizacja i włączenie w życie społeczne														
Przedsię- wzięcie II.2.1	Liczba operacji wspierających organizacje pozarządowe, grupy inicjatywne, grupy nieformalne	10 szt.	20,83 %	179.999,86	28 szt.	79,17%	405.649,4 7	10 szt.	100%	116.666,67	48 szt.	702.316	PROW	Realizacja LSR
Przedsię- wzięcie II.2.2	Liczba wydarzeń	11 szt.	50%	147.444,33	11 szt.	100%	217.788,6 7				22 szt.	365.233	PROW	Realizacja LSR
		10 szt.	100%	64.000							10 szt.	64.000	PROW	Aktywizacja
Przedsię- wzięcie II.2.3	Liczba działań kierowanych do grup defaworyzowanych	8 szt.	47,06 %	63.000	9 szt.	100%	66.000				17 szt.	129.000	PROW	Realizacja LSR
		44 szt.	70,97 %	51.250	18 szt	100%	17.640				62 szt	68.890	PROW	Aktywizacja
Razem cel szczegółowy II.2				505.694,19			707.078,1 4			116.666,67		1.329.439		

Wskaźnik rezultatu II.2² Liczba wspartych organizacji pozarządowych, grup inicjatywnych, grup nieformalnych	10 szt.	20,83 %	179.999,86	28 szt.	79,17%	405.649,47	10 szt.	100%	116.666,67	48 szt.	702.316	PROW	Realizacja LSR
Wskaźnik rezultatu II.2² Liczba uczestników działań aktywizujących	2.115 osób	53,48 %	325.694,33	1.840 osób	100%	301.428,67				3.955 osób	627.123	PROW	Realizacja LSR
RAZEM CEL OGÓLNY II			1.405.694,19			4.307.078,14			2.116.666,67		7.829.439		
RAZEM LSR			2.241.572,19			8.562.861,14			2.616.666,67		13.421.100		
Razem planowane wsparcie na przedsięwzięcia dedykowane tworzeniu i utrzymaniu miejsc pracy w ramach poddziałania Realizacja LSR PROW												% budżetu poddziałania Realizacja LSR	
											6.500.000	50%	

² Dotyczy funduszu EFRR i EFS

Tabela VIII.1. Wysokość wsparcia finansowanego EFSI w ramach LSR w ramach poszczególnych poddziałań

Zakres wsparcia	Wsparcie finansowe (PLN)					
	PROW	RPO		PO RYBY	Fundusz wiodący	Razem EFSI
		EFS	EFRR			
Realizacja LSR (art. 35 ust. 1 lit. b rozporządzenia nr 1303/2013)	13.000.000,00	0,00	0,00	0,00		13.000.000,00
Współpraca (art. 35 ust. 1 lit. c rozporządzenia nr 1303/2013)	140.000,00			0,00		140.000,00
Koszty bieżące (art. 35 ust. 1 lit. d rozporządzenia nr 1303/2013)	2.350.000,00	0,00	0,00	0,00	0,00	2.350.000,00
Aktywizacja (art. 35 ust. 1 lit. e rozporządzenia nr 1303/2013)	300.000,00	0,00	0,00	0,00	0,00	300.000,00
Razem	15.790.000,00	0,00	0,00	0,00	0,0	15.790.000,00

Źródło danych: opracowanie własne.

Tabela VIII.2. Plan finansowy w zakresie poddziałania 19.2 PROW 2014-2020

	Wkład EFRROW	Budżet państwa	Wkład własny będący wkładem krajowych środków publicznych	RAZEM
Beneficjenci inni niż jednostki sektora finansów publicznych	7.558.427,63	4.320.289,37		11.878.717,00
Beneficjenci będący jednostkami sektora finansów publicznych	713.472,37		407.810,63	1.121.283,00
Razem	8.271.900,00	4.320.289,37	407.810,63	13.000.000,00

Źródło danych: opracowanie własne.

Tabela IX.2.

Zakładane wskaźniki w oparciu o planowany budżet działań komunikacyjnych (finansowanych w ramach poddziałania „Koszty bieżące i aktywizacja”)

Cel komunikacji	Termin	Działanie komunikacyjne	Grupa docelowa	Środki przekazu	Zakładane wskaźniki		Budżet	Planowane efekty
					Jednostka miary	Wartość		
1.								
Poinformowanie potencjalnych wnioskodawców: - o LSR, jej celach, zasadach przyznawania dofinansowania oraz typach projektów, najlepiej wpisujących się w mechanizm wsparcia z budżetu LSR, - o zasadach przygotowania dokumentacji projektowych, - o zasadach interpretacji kryteriów oceny wniosków przez organ dedykowany LGD.	Od II poł. 2016 do II poł. 2018	Kampania informacyjna	Wszyscy potencjalni wnioskodawcy, w tym głównie przedsiębiorcy, rolnicy oraz organizacje pozarządowe i mieszkańcy obszaru	Artykuły na stronach internetowych UG i jednostkach im podległych	Liczba artykułów	15	0 zł	Wyraźny wzrost zainteresowania możliwością skorzystania z pomocy finansowej w ramach wdrażania LSR. Zwiększenie intensywności udzielonego doradztwa, w tym dla osób z grup defaworyzowanych. Zwiększone zainteresowanie podjęciem, bądź rozwojem działalności gospodarczej. Wzrost zainteresowania lokalnymi inicjatywami społecznymi.
				Artykuły na stronie internetowej LGD oraz portalu społecznościowym	Liczba odbiorców /wejść na stronę internetową	1 000	0 zł	
				Spotkania otwarte	Liczba spotkań	5 spotkań	5 000 zł	
				Prezentacja				
				Ulotka informacyjna wręczana na spotkaniu i w biurze LGD	Liczba rozdysponowanych ulotek	1000	1210 zł	
Roll-up	Sztuka	1	400 zł					
Poszerzenie świadomości lokalnej: - o walorach turystycznych obszaru, jego promocji oraz podejmowaniu działań celem doskonalenia	2017	Kampania promocyjna		Folder – Skarby Doliny Pilicy	Liczba wydanych folderów	1000 szt.	20 000 zł	Wyraźny wzrost kreatywności i aktywności lokalnych środowisk (KGW, zespoły ludowe, rękodzieło, bogaty
	2017-2018			Udział w targach, i imprezach lokalnych	Liczba osób uczestniczących w wyjazdach promocyjnych	~~3x12~~ 36 osób	13 500 zł	

jego turystycznej infrastruktury, - o rozwoju przedsiębiorczości, - o rozwoju kapitału społecznego poprzez edukację, prezentację dobrych praktyk, animację społeczną, podnoszenie umiejętności w aplikowaniu środków finansowych z UE, wspieranie inicjatyw ekologicznych.	2017 2018 2019			Marka lokalna nadanie certyfikatów jakości LGD - konkurs działanie innowacyjne	Liczba konkursów /impresz	3	60 000 zł	kalendarz regionalnych imprez). Rozwój społeczeństwa obywatelskiego.
	2020			Album – produkty lokalne	Liczba wydanych albumów	1000 szt.	20 000 zł	
	2020			Mapa promująca produkty lokalne i marki regionu Dolina Pilicy	Liczba wydanych map	2000 szt.	10 000 zł	
A.								
Pozyskanie informacji zwrotnej na temat trafności doboru sposobu informowania o LSR	Od I poł. 2017 do II poł. 2018	Badanie trafności doboru sposobu prezentowania informacji oraz zainteresowania uczestnictwem w działaniach LGD	Wszyscy potencjalni wnioskodawcy w tym głównie przedsiębiorcy, rolnicy oraz organizacje pozarządowe i mieszkańcy obszaru	Ankieta w wersji papierowej dla uczestników spotkań	Ankieta	Zwrot ankiet na poziomie min. 100 szt.	0 zł	Zebranie opinii dot. jakości i sposobu prezentacji informacji przez LGD. Identyfikacja problemów komunikacyjnych. Tworzenie bazy informacji dot. trafności efektywności komunikacji dla ewentualnie wprowadzanych zmian.

2. Szkolenia i Aktywizacja								
Wsparcie potencjalnych beneficjentów w zakresie doskonalenia umiejętności przygotowania wniosków aplikacyjnych, realizacji projektów oraz pomoc w realizowaniu ich.	Szkolenia			Informacja na stronie internetowej LGD, urzędów gmin; Ogłoszenie na tablicach ogłoszeń we wszystkich miejscowościach 15 gmin członków LGD;	Liczba szkoleń x liczba osób	4 x 10	8 000 zł	Przeszkolenie zakładanej liczby uczestników poszczególnych szkoleń.
	Od I poł. 2017 do II poł. 2018	Tworzenie produktów lokalnych	Wszyscy mieszkańcy obszaru zainteresowani rozwojem gospodarczym;					
	Od I poł. 2017 do II poł. 2018	Animacja działań kulturalnych	Organizacje pozarządowe; Mieszkańcy obszaru; Animatorzy zajęć w obiektach publicznych;					
	Od I poł. 2017 do II poł. 2018	Techniki aktywnego poszukiwania pracy - współpraca z PUP	Osoby bezrobotne;					
	Od I poł. 2017 do II poł. 2018	Poznanie dobrych praktyk - Inkubator	Potencjalni Beneficjenci; Przedsiębiorcy; Lokalni Liderzy (w tym biuro LGD)					
	Od I poł. 2017 do II poł. 2018	Poznanie dobrych praktyk - Spółdzielnia socjalna	Potencjalni Beneficjenci; Przedsiębiorcy; Lokalni Liderzy (w tym biuro LGD)					
	Od I poł. 2017 do II poł. 2018	Poznanie dobrych praktyk - Wioski tematyczne	Potencjalni Beneficjenci; Przedsiębiorcy; Lokalni Liderzy (w tym biuro					

	2018		LGD)					
	Od I poł. 2017 do II poł. 2018	Szkolenia związane z ogłaszanymi konkursami na wsparcie projektów w ramach LSR – współpraca z PUP	Potencjalni Beneficjenci;			8 x 20	17 390 zł	
Aktywizacja określonych grup docelowych, w tym grup defaworyzowanych, włączonych w proces wdrażania LSR	Warsztaty							
	2017 2018 2019	- artystyczne - kulinarne - informatyczne	Grupy defaworyzowane ~~-osoby niepełnosprawne~~ ~~-seniorzy~~ ~~-osoby 50+~~ ~~-dzieci i młodzież~~		Liczba warsztatów tematycznych x liczba osób	50 x10	49 000 zł	Aktywizacja zakładanej liczby uczestników poszczególnych warsztatów. Wzrost wiedzy i umiejętności społeczności lokalnej
3. Nabory								
Poinformowanie o terminach przyjmowania wniosków aplikacyjnych w ramach celów I-II	Od I poł. 2017 do II poł. 2019	Kampania informacyjna	Potencjalni wnioskodawcy, w tym głównie przedsiębiorcy, rolnicy, organizacje pozarządowe,	Ogłoszenia na stronie internetowej LGD i portalu społecznościowym	Liczba ogłoszeń	62	0 zł	Skutecznie przekazana informacja dot. wszystkich planowanych naborów, w pełni dostępna dla

			mieszkańcy obszaru	Ogłoszenia na stronie internetowej 15 urzędów gmin		465	0 zł	wszystkich bez wyjątku mieszkańców obszaru LGD podana z wyprzedzeniem min. 2 tygodni przed każdym rozpoczęciem tej procedury.
B.								
Pozyskanie informacji zwrotnej dot. oceny jakości pomocy świadczonej przez LGD pod kątem przeprowadzenia ewentualnych korekt w zakresie zastosowanych działań komunikacyjnych, adekwadności użytych środków przekazu, skuteczności prowadzonego doradztwa, właściwego układu listy kryteriów wyboru, oceny przejrzystości i transparentności prowadzonych procedur	Od I poł. 2017 do I poł. 2020	Badanie satysfakcji wnioskodawców dot. jakości pomocy świadczonej przez LGD na etapie przygotowania wniosków o przyznanie pomocy	Wnioskodawcy w poszczególnych zakresach operacji w ramach LSR	Ankiety dot. jakości usług doradczych przekazywane osobiście lub w wersji elektronicznej rozsyłane na adresy email wnioskodawców	Ankiety w wersji papierowej i elektronicznej	Zwrot ankiet na poziomie min. 80%	0 zł	Zebranie i analiza opinii dot. wskazanego celu komunikacji. Wprowadzenie propozycji zmian komunikacyjno-proceduralnych dla zwiększenia skuteczności wdrażania LSR. Identyfikacja problemów komunikacyjnych.
4.								
Poinformowanie ogółu mieszkańców o efektach realizacji LSR.	I poł.: 2019 2022 2023	Kampania informacyjna nt. efektów realizacji LSR.	Wszyscy mieszkańcy obszaru LGD	Informacja na stronie internetowej i portalu społecznościowym LGD, oraz	Artykuły	min. 3	0 zł	Skuteczne poinformowanie lokalnej społeczności o realizacji LSR; Zwiększenie

			urzędów gmin					wartości kapitału społ. Korzystne zmiany w postawach obywatelskich, wzrost przedsiębiorczości, zwiększenie poziomu zatrudnienia, ogólna aktywizacja lokalnej społeczności w podejmowaniu przedsięwzięć dla dobra ogółu, zwiększenie współpracy i integracji, włączenie społeczne grup defaworyzowanych, zwiększona oferta zajęć w obiektach publicznych.
			Spotkania/ prezentacje	Liczba spotkań	45	13 500 zł		
	2020	Kampania promocyjna	Album – efekty LSR	Liczba wydanych albumów	1000 szt.	23 500 zł		
Całkowity budżet: 300 000 zł								

Źródło danych: opracowanie własne.